

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ

*1910. évi folyam * II. füzet.*

BUDAPEST

KIADJA A M. N. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA.

1910.

TARTALOM.

A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtára az 1909. évben (egy melléklettel és hat szöveggéppel)	Lap 97
Timár Kálmán. Laskai Ozsvát és a bibliografia	122
Dr. Gulyás Pál. Páris tudományos közkönyvtárai. (Harmadik, befejező közlemény)... ..	154
Tárcza. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára állapotáról az 1910. év I. negyedében	169
Szakirodalom. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium könyvtárának címjegyzéke. Ism. — <i>sp</i> — Oesterr.-Ung. Buchhändler-Korrespondenz. Festnummer. Ism. <i>dr. Gulyás Pál.</i> — Young és Aitken, A catalogue of manuscripts. Ism. Σ . — Ed. Zarncke, Leipziger Bibliothekenführer. Ism. <i>G—s.</i> — H. Hymans. Catalogue des estampes. Ism. Σ . — J. G. Th. Graesse, Orbis latinus. Ism. <i>Gl.</i>	173
Külföldi folyóiratok szemléje. Deutsche Literaturzeitung. XXXI. 2., 5., 6., 7., 9., 11., 13. — La bibliofilia. XI. 10—11., 12. — Le bibliographe moderne. XII. 74—76. — Mitteilungen des Österr. Vereins für Bibliothekswesen. XIII. 4. — The library Journal. XXV. 1., 2., 3. — Zeitschrift für Bücherfreunde. Új f. I. 10., 11., 12. — Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXVII. 1—2., 3	182
Vegyes közlemények. Id. Szinnyei József ünneplése. — Könyvtárhasználati illetékek Poroszországban. (Σ). — Nemzetközi könyvészeti kongresszus Bruxellesben. — Adalékok a kassai könyvmásolók, könyvkereskedők és könyvnyomtatók történetéhez. (<i>Kemény Lajos.</i>) — Wagner Richard, mint bibliofil	187
Változások a magyarországi nyomdák nál. 1910 január—április	192

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRA AZ 1909. ÉVBEN.

(Egy melléklettel és hat szöveggéppel.)

Az elmúlt esztendő vége azzal biztatott, hogy a könyvtár helyszükén, mely úgy a használatot, mint a kezelés rendjét szerfölött megzavarja, új könyvtárépület létesítésével történik gyökeres orvoslás. A nagyméltóságú miniszter úr kijelölte az új könyvtárépület helyét (a Személynök-, Balaton-, Klotild-utcák és a Rudolfrakpart által határolt területen), az osztályigazgatót építészeti szakférfiakkal egyetemben a berlini és bécsi új könyv- és levéltári berendezések tanulmányozására kiküldötte és elrendelte, hogy az új könyvtár építési programja haladéktalanul elkészüljön. E rendeletnek megfelelő intézkedések az év vége felé megtörténtek.

Az esztendő folyamán a könyvtárban egy magáról megfedelkedett tisztviselő által elkövetett súlyos visszaélések arra kényszerítették a Nemzeti Múzeum igazgatóságát, hogy e tisztviselő ellen hivatali sikkasztás miatt a rendőrségnél bünvádi följelentést tegyen.

A hírlapokban bőven tárgyalt kínos ügy a rendőrség részéről széles körben folyó nyomozást eredményezett, melynek folyamán a bűnös tisztviselő öngyilkossággal tért ki a földi igazságszolgáltatás elől. Az ügy tisztázására a nagym. miniszterium hivatali vizsgáló-bizottságot küldött ki, mely szeptember 13-ától kezdve szakadatlanul működik.

A könyvtár négy osztályában az évi szaporulat 144.911 (1908-ban 210.852) darab. Mindezen osztályokban egy év alatt 34.907 (1908-ban 37.487) egyén fordult meg, kik a könyvtár állományából 179.771 darabot (1908-ban 179.520 darabot) vettek igénybe.

Sapfi iohes in vna 1423

7

uper ali cum cum eli

De scō eligio
episcopo ad
uespas sup
ps antipho

gus oraret odor quasi balsam

domū illam repleuit Euouac **C**ū

ergo assiduus in aula re gia desutaret laboribus rex

eum ab opere fabrali retraxit et nououēsis ecclesie

fecit cum antistitem Euouac **L**rans latus ab

exilio eli gus uiuit ce li in salis quem deus

Az ötvös czéli Váczott 1423-ban irt szerkönyvének egyik lapja.

A könyvtár hivatali személyzetében az említetten kívül az a lényegesebb változás történt, hogy *Varjú Elemér* segédőr, ki 1908 április havában megbízást kapott arra, hogy miniszteri biztos minőségben vezesse az államosítandó kassai Felsőmagyarországi Múzeum ügyeit, július havában e múzeum igazgatójává neveztetvén ki, könyvtárunktól véglegesen megvált.

Dr. *Sebestyén Gyula* igazgatóőr, ki mint miniszteri biztos ideiglenesen a néprajzi osztály ügyeit vezette, az év nyarán megbízatásának eleget tévén, ezóta ismét a könyvtárnál teljesít szolgálatot. Ugyanez időtől kezdve dr. *Bátky Zsigmond* addigi néprajzi segédőr, azóta múzeumi ór szolgálatátételre könyvtárunkhoz osztatott be.

A könyvtári tisztviselők sorában kinevezés útján egyéb változások nem történtek.

A könyvtár tisztviselői gyakran vettek részt hivatalos képviseltségben és kiküldetésekben könyvtári anyag megbecslése és átvétele s egyéb hivatalos ügyek czéljából. Az osztályigazgató múzeumi és könyvtári orsz. felügyelői minőségében, úgyszintén *Kollányi Ferencz* jaáki apát és igazgatóőr, mint a hiteleshelyek levéltárainak országos főfelügyelője és dr. *Gulyás Pál*, mint a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének népkönyvtári szakmegbízottja a hatáskörükbe tartozó intézmények közül többet hivatalosan meglátogattak. Ezen kívül a Magyar Nemzeti Múzeum megfelelő költségvetési rovatából nyert támogatással dr. *Melich János* ör, dr. *Vértesy Jenő* és dr. *Bártfai Szabó László* segédőrök tettek tanulmányutakat, melyekről részletes jelentésekben számoltak be. A könyvtári tisztviselők közül néhányan megbízást nyertek arra, hogy a kolozsvári egyetemi könyvtár új épületét és modern berendezéseit tegyék tanulmány tárgyává; ezen útjuk azonban nagyrészt a hivatali viszonyokban beállott változások miatt a jövő évre volt halasztandó.

A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége által rendezett hatodik könyvtárnoki tanfolyam a Széchényi orsz. könyvtárban tartatott meg s azon a könyvtár tisztviselői közül az osztályigazgatón kívül *Varjú Elemér* és dr. *Gulyás Pál* segédőr szerepeltek előadók gyanánt.

A könyvtár folyóirata, a «Magyar Könyvszemle» *Kollányi Ferencz* pápai praelatus, igazgatóőr szerkesztésében eddigi pro-

grammjához hiven beszámolt a hazai és külföldi könyvtári mozgalmakról és képet adott a könyvtár belső életéről.

A könyvtárhoz érkezett és elintézett hivatalos ügyiratok iktatási száma 1019 (1908-ban 672) volt.

Az olvasóterem látogatására egy év alatt 3682 (1908-ban 4225) igazoló-jegy adatott ki.

A könyvtár történeti és irodalomtörténeti kiállítását 219 egyén tekintette meg, jobbára tanáraik vezetése alatt megjelent iskolai növendékek, kiknek a könyvtár tisztviselői szolgáltak tájékoztató magyarázatokkal. A kiállítási darabokat a fény és a por behatása alatt, főleg a múzeumi épület nagymérvű tatarozása miatt, épségükben a megrongálódás veszélye fenyegetvén, a kiállítás az év nagy részén át zárva tartatott s anyagának teljesen új átrendezése és konzerválása tervbe vétetett.

A könyvtár négy osztályában a gyarapodás, használat és a végzett munka eredményeit a következő adatok mutatják.

I. *Nyomtatványi osztály.* Gyarapodás: *köteles példányokban* 11.931 (1908-ban 11.793), *ajándék* útján 880 (1908-ban 894), *vétel* útján 1494 (1908-ban 1058), *áthelyezés* útján 22 (1908-ban 83), összesen 14.327 (1908-ban 13.828) darab.

A könyvtárilag feldolgozandó és részben már feldolgozott gyarapodáshoz járul még 29.999 (1908-ban 30.621) darab apró nyomtatvány, melyek anyaguk természete szerint tíz csoportra osztva és érkezésük ideje szerint évnegyedes csomagokban megőrizve ekként oszlanak meg.

1. Gyászjelentések	6209
2. Zárszámadások és üzleti jelentések	2604
3. Egyházi körlevelek	234
4. Periratok	47
5. Hivatalos iratok	689
6. Műsorok	1546
7. Alapszabályok	1279
8. Színlapok	7772
9. Falragaszok	6766
10. Vegyes apró nyomtatványok	2853
Összesen	29.999

A nyomtatványi osztály összes gyarapodásának darabszáma tehát 44.326 (1908-ban 44.449) darab.

Nyomtatványok vásárlására 13.795·62 korona, 4257·70 márka, 33·30 frank és 2 dollár fordított (1908-ban a vásárlási összeg volt: 11.025·33 korona, 333·20 márka, 198·35 frank és 49·95 lira).

A könyvtár nyomtatványi osztályát ajándékkal a következők gyarapították:

Abo stads historiska muzeum, Ábrányiné Katona Klementina, Akademie amiejtnosci Krakow, Alapi Gyula Komárom, Allgemeine Gewerbeschule Basel, Alsófehérmegyei történelmi és régészeti egyesület Gyulafehérvár.

Bábakalauz szerkesztősége, Bányay Elemér, Baranyavármegye alispánja Pécs, Belügyminiszterium, Beregmegeyi magyar közművelődési egyesület Beregszász, Besztercebánya polgármestere, Bibliotheca National Habana, Bibliotheca National Rio de Janeiro, Bibliotheca publica Porto, Bibliothèque Royale de Belgique Bruxelles, Biharmegyei régészeti és történelmi társulat Nagyvárád, Borsod-miskolci közművelődési és múzeumegyesület Miskolcz, Borszéký Soma, Bosnyák-hercegovinai orsz. kormány, Budapesti földrajzi observatorium, Budapesti kir. orvosegyesület, Budapesti statisztikai hivatal, Budapesti szünidei gyermektelep elnöke, Budapesti tudományegyetem bölcsészeti karának dékánja (100 drb), Burgstaller Aranka Diósberény.

J. Crerar library Chicago, Chyzer Kornél, Csánki Dezső, Csiki Ernő.

Diószegi Győző, Direktion de estadistika del Uruguay Montevideo, Direktion der k. bayerischen Hof- und Staats-Bibliothek München, Dugonics-társaság Szeged, Dunamelléki ref. egyházkerület, Dunántúli ág. h. ev. püspök Pápa.

Engel Lajos Szeged, Erményi Lajos, Érseki iroda Eger, Kalocsa és Zágráb, Érseki jogliceum Eger, Evangélikus gyámintézet Pápa.

Dr. Fejérpataky László, Felsőmagyarországi Rákóczi-múzeum Kassa, dr. Fitos Vilmos, gróf Forgách László Mándok, Földművelésügyi miniszterium, Fővárosi közmunkák tanácsa, Fraknói Vilmos, Frenkel Bertalan.

Gadeau de Kerville H., Galgóczy János, Gazdasági akadémiai hallgatók egyesülete Magyaróvár, Gazdasági egyesületek országos szövetsége, dr. Gerevich Tibor, Gerő Károly, Glasgowi egyetem, Gondos Miksa, Gömörý Gusztáv Bécs, dr. Grósz Emil, dr. Gulyás Pál, Győry Tibor, Gyulai Ágost.

Hampel József, Handelsministerium Bécs, Havas Rezső, Hegedüs

István, Herczegprimási iroda Esztergom, Herman Ottó, Hesse A. C. Ionique, Hist. Society of Wisconsin Madison, Hist. Verein für Steiermark Graz, Horváth Géza.

d'Isoz Kálmán, Izraelita magyar irodalmi társaság.

Jasi-i egyetem rektora.

Kadlec Károly Prága, Kaiser Nándor, Kais. Akademie der Wissenschaften Bécs és Krakó, Karlovitz László, Kazinczy-kör Kassa, Keményffy Dániel Esztergom, Képviselőházi iroda, Kereskedelemügyi minisztérium, Keszthelyi Hírlap, Kondor József, Kongl. Universitets-Bibliothek Upsala, Kováts László, Köblös Zoltán Kolozsvár, Közgazdasági Közlemények szerkesztősége, Kunstindustrie-Museum Christiania, özv. gr. Kuun Gézáné.

Lechner Tibor, Le mouvement économique szerkesztősége Bukarest.

Mády Ferencz Alsódabas, Magyar kir. állami hidak igazgatósága, Magyar kir. állatorvosi főiskola, Magyar kir. állami számvevőszék elnöke, Magyar kir. belügyminisztérium, Magyar kir. honvédelmi minisztérium, Magyar kir. földtani intézet, Magyar kir. igazságügyminisztérium, Magyar kir. Konkoly-alap esillagvizsgáló Ógyalla, Magyar kir. központi statisztikai hivatal, Magyar kir. orsz. meteorológiai s földm. intézet, Magyar kir. orsz. vízépítési igazgatóság, Magyar kir. pénzügyminisztérium, Magyar kir. posta- és távirtda vezérigazgatóság, Magyar kir. technológiai iparmúzeum, Magyar Könyvszemle szerkesztősége, Magyar mérnök- és építészegylet, Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságának irodája, Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya, Magyar ornithológiai központ, Magyarországi Kárpát-egyesület Igló, Magyar szőlősgazdák egyesülete, Magyar Tudományos Akadémia, Mahler Ede, gr. Majláth József Perbenyik, Mangold Lajos, Matica Srpska szerkesztősége Ujvidék, Mattyasovszky Kasszián Győr, dr. Melich János, Mitis Oszkár Bécs, Mohl Adolf Tata, Museum kr. českého Prága.

Nagy Gézáné, Nagy Sándor, Nemzeti Zenede igazgatósága, IV. Nemzetközi tejgazdasági kongresszus.

Országos közoktatásügyi tanács, Országos magyar gazdasági egyesület, Országos orvosszövetség, Óváry Lipót Ujpest, Örs Rezső Mezőberény, Österr.-ung. Revue szerkesztősége Bécs.

Pannonhalmi szent Benedek-rend perjele, Péchy Zsigmond, Péchy-ujfalusi Péchy Jenő, Pécsvárosi közkórház igazgatósága, Pénzügyi Hírlap szerkesztősége, Peterdy Jenő Pomáz, Petrov A. Szentpétervár, Pór Antal kanonok Esztergom, Preisz Hugó, Protestáns orsz. árvaegylet, Public library of Cincinnati, Püspöki iroda Szombathely, Püspöki iroda Győr.

Rakodczay Pál Pásztó, Rendőrkapitányság, Hg. Robert's von Parma Erben Bécs.

Sabalich G. Zára, Sági János Keszthely, Duc de la Salle Clavières, Sándor Imre Kolozsvár, Schönherr Antalné Nagybánya, Sepsiszentgyörgy polgármestere, Smithsonian Institution Washington, Somogyvármegye alispánja Kaposvár, Statist. Centralcommission Bécs, Stefánia-egyesület.

Szabadság szerkesztősége Cleveland, Szádeczky Lajos Kolozsvár, Szalay Imre, Szécskay György Passic (Amerika), özv. Szege Istvánné Nagyszöllős, Szemere Miklós, Szentgyörgyi György Gusztáv, özv. Szentirmai Elemérné, Szilágyi Albert, id. Szinnyei József.

Tauszk Ferencz, Thallóczy Lajos Bécs, gr. Teleki Pál, gr. Teleki Sándor, Timon Ákos, Timon Vilma Tószeg, Tipografia Nacional Guatemala, Toldy László, Travnikai kereskedelmi iskola igazgatósága, Tuselich Adolf Oklán.

Vadász Ede, Vallás- és közoktatásügyi miniszterium, Varjú Elemér, Vavrincez Mór, Verein für Schriftenaustausch Leipzig, Vértesy Jenő.

Weisz Ernő, Wichmann György Helsingfors, Wieländer Oszkár Bécs, Wlassics Gyula.

Gróf Zichy János, Zlatovszky János, Zsilinszky Mihály, Zsoldos Benő Zombor.

Az ajándékozók száma tehát 209 (1908-ban 175).

A nyomtatványi osztály szerzeményei közül kiemelendő a Régi Magyar Könyvtár néhány darabja és több külföldi régi hungaricum, közöttük nagy ritkaságok, melyek a könyvtár gyűjteményét jelentékenyen kiegészítik. Ilyenek:

1. Cambine Andrews: Two very notable commentaries. Translated out of Italian into english by John Shute, London, 1562.
2. Az iol és boldogul való meghalásnak tudományáról, Sárvár, 1600. (270-75 kor.)
3. Fegyverneki: Thesaurus S. Scripturae, Genevae, 1613. (40 kor.)
4. Pálházi Göncz Miklós: Az Úr vacsorájáról, Keresztúr, 1613. (180-50 kor.)
5. Pázmány Péter: Csepregi székelyvallás, Prága, 1626. (180-50 kor.)
6. Eszterházi Miklósnak Rákóczi Györgyhez írt intő leveleinek igaz páriája, Bécs, 1645. (90-25 kor.)
7. Eszterházi Miklósnak Lónyai Zsigmondhoz írt leveleinek igaz páriája, Bécs, 1645. (90-25 kor.)
8. A prospect of Hungary and Transylvania, London, 1664.
9. A short relation of the rise and progress of the turkish Wars in Hungary etc. London, 1664.

10. *Compilatae constitutiones*, Kolozsvár, 1669. (76 kor.)
11. Thuranszky Thomas A. *Encomium*, Posonii, 1670. (25 márka.)
12. Miles [M. Siebenbürgischer Würgengel, Nagyszében, 1670. (80 kor.)
13. *Arithmeticae vulgaris nucleus*, Leutschovia, 1689, (80 kor.)
14. Illyés András: *Megrövidített ige*. III. rész. Bécs, 1692. (28·50 kor.)
15. Otrókocsi Foris Ferencz: *Eltévelyedett juhnak fölkeresése*, Nagyszombat, 1692. (332·50 kor.)
16. Czeglédi István: *A szó Jákob szava*, Kassa, XVII. század. (270·75 kor.)
17. Tolvaj Menyői Ferencz: *Az arithmetikának mestersége*, Kolozsvár, 1703. (30 kor.)
18. Új Kalendárium. Lőcse, 1705. (40 kor.)
19. Polgári Gáspár: *Mérges golyóbis*. 1707. (237·50 kor.) E kiadás, mely eltér a Szabó Károly által leírt és szintén csak egy példányban ismeretes ugyanezen évi nyomtatványtól, eddigelé ez egy példányban ismeretes könyv, melynek ezért czimlapját hű másolatban közöljük. (1. ábra.)
20. Új Kalendárium, Komárom, 1807. (40 kor.)

Ezekon kívül mint rendkívül nagy ritkaság külön fölemlítendő Georgius Logus sziléziai költő elégiáinak és epigrammáinak Bécsben 1529-ben hártýára, részben arannyal nyomtatott és kézi festéssel díszített példánya, mely az egykorú gazdag aranydíszítéssel ellátott bőrkötés tanúsága szerint valószínűleg az I. Ferdinánd királynak ajánlott díszpéldány volt. A kötés első tábláján ugyanis e szavak: FERDINANDO REGI; a hátsó táblán pedig ezek: G. LOCVS DEDICAVIT olvashatók. A ritka könyvnek tartalmi magyar vonatkozásai, a hártýanyomat és I. Ferdinánd királyhoz való vonatkozása indokoltá teszi a magas árat (3500 márka), melyért azt a könyvtár egy müncheni antiquártól megszerezte. A becses könyv egykorú kötésének első tábláját facsimilében mutatjuk be. (2. ábra.)

A lefolyt évben a könyvtár olvasótermét 32.099 egyén látogatta, a kik 71.638 kötetet használtak (1908-ban az olvasók száma 30.908, 78.043 darab könyvhasználattal). Kikölcsönzés útján pedig 1781 egyén 4152 kötet könyvet vett igénybe (1908-ban 2533 egyén 4654 könyvet kölcsönzött ki).

A könyvtári feldolgozás eredménye a következő: egy év alatt 6308 mű osztályoztatott, a melyekről 9241 könyvtári czimlap készült (1908-ban az évi eredmény 6666 mű 8545 czédelával).

Kötés alá 2161 mű került 2835 kötetben (1908-ban 1499 mű 1995 kötetben).

A köteles nyomdatermékek kezelését végző irodába ez év

M É R G E S G O L Y Ó B I S.

Magyarában:

**A' nyomorúságok Oskolájában meg
nem tanulható, jó Istene tsudálatos bé-
kefséges-tűrésével kedvére játéó, foké-
ri fel-indulásából 's szabadulásából na-
gyobb inéégbe víééa-esó. egy felöl J É-
S U S T kiáltó, 's más felöl pedig a' men-
nyei örökké imádandózent Felséget sűrű
nyíl módgyára lövöldözó *Magyar Vitéz*
meg-gyáéfolásra méltó *mérge*s**

K Á R O M K O D Á S A.

*Mellynek veszedelmes voltának ki-magya-
rázására, édes Istene ditsóségébeé való büg-
ságából, 's illy régi nagy Gyózedelmekkel ékes-
kedó Hatalmas Nemzetnek el-forvadását ke-
sérő éánakozásából, a' maga elmélkedé-
sét sem eleibe ki-bótsátotta*

P O L G Á R I G Á S P Á R,

**Megváltó Kegyelmes Urának leg-kisféb-
bik Szolgája, 's a' Lofonczy Ekkliéfiá-
nak méltatlan Lelki Páétorá.**

Nyomtattatott 1707-ben.

1. ábra. Polgári Gáspár: Mérge s golyóbis (1707)
cz. könyvének címlapja.

alatt 2446 nyomtatványesomag érkezett (1908-ban 2467); az iroda pedig 2721 postai küldeményt, jobbára átvételi elismervényeket továbbított (1908-ban 3004-et); ezek között 1043 be

nem küldött sajtótermékek reklamálása volt (1908-ban 920). A könyvtár a lefolyt év alatt 17 esetben (1908-ban 26-szor) kereste meg a közalapítványi kir. ügygazgatóságot, hogy az 1897. évi XLI. t.-cz. alapján a törvény intézkedéseit megsértő nyomdatulajdonosok ellen peres eljárást indítson. Úgy ezen, valamint korábban megindított peres eljárások eredményeül a Széchenyi országos könyvtár javára 21744 korona pénzbüntetés és kártérítés folyt be (1908-ban 15879).

II. Hirlapkönyvtár. Gyarapodás: *kötelesspéldányokban* (a törvényben előírt módon, t. i. havi vagy évnegyedes csomagokban és szabályellenesen, egyes számonkint küldve) 84.041 hirlapszám; *ajándék* útján 7925 szám; *vétel* útján 2020 szám; *áthelyezés* útján a könyvtár egyéb osztályaiból 187 hirlapszám. Az összes gyarapodás tehát 94.210 hirlapszám.

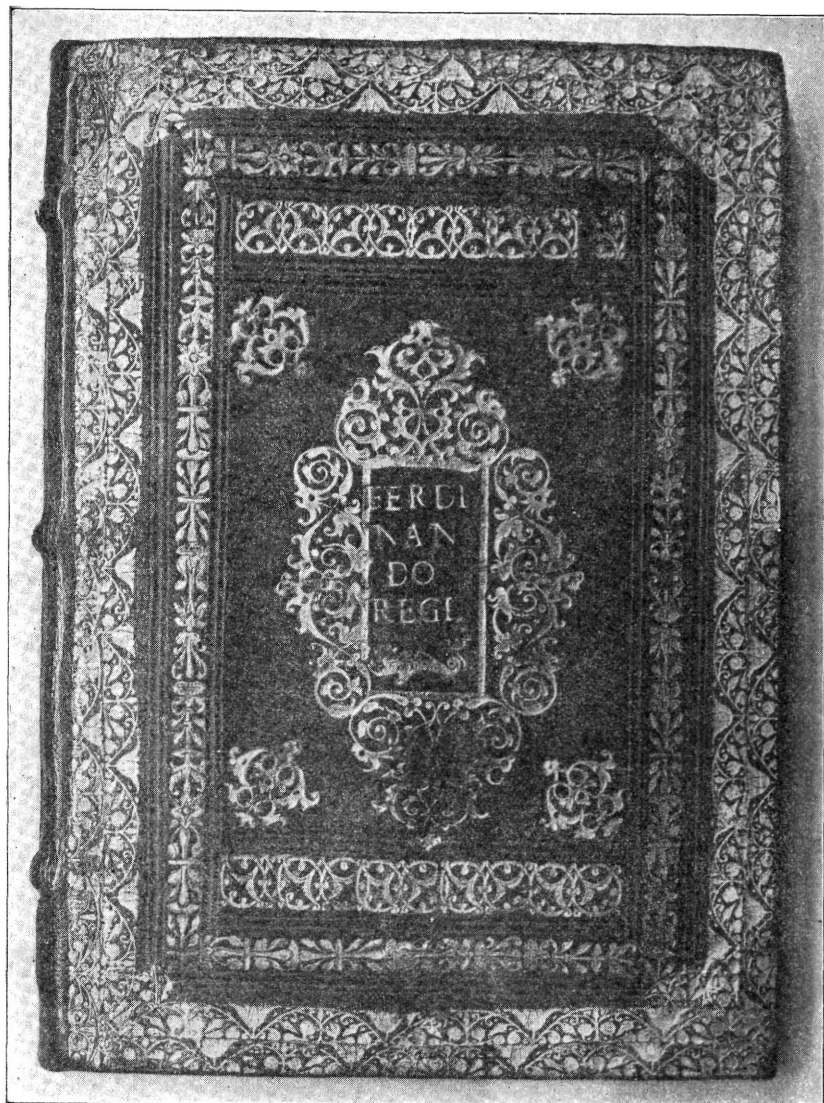
Az ajándékok közt kiemelendők a Nemzeti és Országos Casinók által átengedett külföldi hirlapok, melyek már évek hosszú sora óta többé-kevésbé teljes példányokban gyarapítják a hirlapkönyvtár anyagát. Egyéb ajándékozók voltak még a Brazíliai Nemzeti Könyvtár, Csudáky Bertalan, Grósz Károly, Horvát Lajos, gróf Teleki Sándor és Vadász Ede.

A vásárolt anyagból kiemelendők az Amerikában megjelenő magyar hirlapok, melyek előfizetés útján évről-évre teljesebb sorozatokban jutnak a könyvtár birtokába. E tekintetben a könyvtárnak nagy szolgálatot tett *Erdős Miklós* Filadelfiában lakó hazánkfia, ki e lapok megszerzésére nézve önzetlen lelkesedéssel ajánlotta fel közreműködését. Sajnos, hogy egészségi állapota miatt ezentúl a közvetítés fárasztó munkájára nem vállalkozhatik s így tartani lehet attól, hogy a jövőben az amerikai magyar lapok gyűjtésében zavarok állanak be.

Hirlapok vásárlására 20950 korona fordítottatott (1908-ban 30950 korona).

A hirlapkönyvtár olvasótermét 3362 olvasó látogatta, kik a könyvtárban 6609 hirlapkötetet használtak; kölcsönzés útján pedig 75 egyén 157 hirlapkötetet használt a könyvtáron kívül. Összesen tehát 3437 olvasó 6766 hirlapkötetet vett igénybe (1908-ban 3591 egyén 7558 kötetet használt).

Czéduláztatott 809 évfolyam, átnézetett 72.820 hirlapszám, bekötöttett 499 kötet hirlap.

2. ábra. Georgius Logus művének bekötési táblája. (1529.)

A hírlapkönyvtárban ijesztő módon jelentkező helyszűkén a múzeumi épület egyik pinczejének raktárszerű berendezésével kellett ideiglenesen segíteni; ide helyeztettek el a nagy napilapok másodpéldányai és a kevésbé használt idegen nyelvű és vidéki hírlapok egy része. Az átrakodási művelet az egész hírlapkönyvtári anyag átrendezését tette szükségessé, a mely művelet és a vele kapcsolatos revízió a nyári hónapokat nagy mértékben igénybe vette. Zavarja a rendes munkát az a körülmény is, hogy a nyomdatulajdonosok és kiadók egy része a hírlapokat még mindig nem a törvényben előírt módon, hanem egyes számonkint küldi be. A lefolyt évben is 16.053 hírlapszám érkezett ily módon (1908-ban 19.700).

III. Kézirattár. Gyarapodás: *ajándékozás* útján 75 kézirat, 13 irodalmi levél, 1 irodalmi analecta, 76 zenemű; *hivatalos gyűjtés* útján 1 népdal gyűjtemény; *vétel* útján 2 középkori kodex, 104 újkori kézirat, 99 irodalmi levél, 23 irodalmi analecta, 15 zenemű, 2 zenei levél; *áthelyezés* útján 8 újkori kézirat, 5 irodalmi analecta. Az évi gyarapodás darabszáma tehát 425 (1908-ban 2776 darab).

Kéziratok vásárlására 2989 korona és 5460 márka fordítattott (1908-ban 3642.45 korona, 4250 márka és 17 shilling 2 pence).

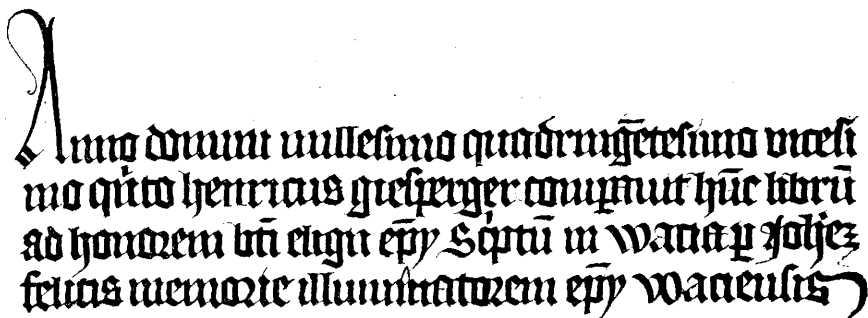
Kéziratokat ajándékoztak:

Dr. Bányay Elemér, dr. Frenkel Bertalan, Galgóczy János, Hajnik Imre örökösei, Hieronymi Károlyné, dr. Hodinka Antal, Kósa Lajos, dr. Melich János, Novák Sámuel, Őrs Rezső, Radnai Farkas, özv. Schönherr Antalné, Sötér Kálmán, Szabadka város, Szentirmai Elemérné, id. Szinnyei József.

A szerzett anyag egyik legbecsesebb darabja egy külföldről, Regensburgból vásárolt hártya-kodex, melyet 1423-ban Váczott írtak. A díszesen kiállított nagy ívrétű hártya-kéziratot, mely az akkori ötvös-czéh egyházi szerkönyve volt, különösen értékessé teszi reánk az a körülmény, hogy szép miniatűrjeit János mester, a váci püspök illuminatora festette; a kodex bejegyzései szerint az, János mester halála után idegen kézre s mint későbbi jegyzetek igazolják, csehországi Eger vidékére került. E nagyérdekű kéziratnak egyik levelét adjuk mutatványul, melynek szépen miniatűr kezdő *S* betűjében szent Eligiusnak, az ötvösök védő-

szentjének képe látható. (1. melléklet.) A kodex provenientiájának igazolására közöljük az egykorú kötés első táblájának belsején olvasható feljegyzést. (3. ábra.)

Az újabbkori kéziratok közt kiemelendő egy német nyelvű magyar lovassági szabályzat a XVI. század végéről és mint elsőrangú művelődéstörténeti kuriózum: a németprónai születésű Steinhübl György könyvkötőlegénynek 1660-ban megkezdett feljegyzési könyve vándorlásairól a külföldön és hazánkban, a mesterekről, a kiknek dolgozott (a többek közt a lőcsei hírneves Brewer Lőrincz könyvnyomtató részére is végzett könyvkötési munkálatokat), bevételeiről stb. A jegyzőkönyvnek, mely írója által készített táblába van kötve, érdekességét emeli az a körül-

3. ábra. Egy ötvös-czéh szerkönyve tábláján levő feljegyzés, mely szerint azt 1425-ben Giesperger Henrik megvásárolta.

mény, hogy benne könyvkötésre, aranyozásra, festésre vonatkozó receptek és családi feljegyzések is olvashatók. Ez érdekes emlékek czímlapját mutatjuk be. (4. ábra.)

Tudományos tekintetben megbecsülhetetlen néhai *Hajnik Imre* kiváló jogtörténészünk irodalmi apparátusa, mely ezernyi oklevélnek, főleg jog- és alkotmánytörténeti szempontból készített kivonatát foglalja magában. Csehországból szereztünk meg egy erdélyi viseletkép-gyűjteményt, mely egy XVI—XVII. századi képsorozatnak újabbkori másolatait tartalmazza s a Múzeum hasonló tárgyú gyűjteményeit sokban kiegészíti.

Az irodalmi levelestár gazdag gyarapodásából kiemeljük Eötvös József, Kazinczy Ferencz, Mindszenty Gedeon, Pyrker László, Szemere Bertalan stb. leveleit. Az irodalmi becsű kéz-

iratok és analekták között fölemlítendők Frankenburg Adolf német és magyar verseinek kézírata, Pulszky Ferencz levelező könyve 1861—63-ból, Ipolyi Arnold «Magyar mythologia»-jának

Reise-Büchlein. 2
 Beschreibung des Landes
 und Städte. Die ich in meiner
 Wanderung durch dieses ge-
 sehen, auch Heilb. darinnen ge-
 arbeitet. Darby auch viel
 guttes und böses auß gestanden
 und es fassen habe.
 Georg Steinhübl Büch.
 Bindungsstell. auß Ungarn von
 Reichs-Exarcho, der Zeit in
 Hamburg.
 Anno 1.6.60 Jun 28 Sept.
 Vanitas Vanitatum et
 omnia Vanitas.

4. ábra. Steinhübl György könyvkötőlegény feljegyzési könyvének címlapja.

nyomtatott példánya, melyben a javítások és jegyzetek részben a szerző kezétől valók, Rómer Flóris uti naplója az 1867-iki párisi kiállításról, Arany János *Nyalka huszár, honnan ...* című költeményének eredeti kézírata, melyet hasonmásban is bemuta-

tunk. (5. ábra.) A Petőfi-ereklyék Petőfi István egy levelével, Karacs Teréztől Petőfi Zoltánra vonatkozó följegyzésekkel és Petőfi Zoltán irodalmi kísérleteinek sajátkezű kézírataival gyarapodtak.

A zenei gyűjtemény darabjai közt kiemeljük id. Ábrányi Kornél, Gaál Ferencz, Liszt Ferencz, Rózsavölgyi Márk zenei kézíratait és Brachvogel, Liszt, Wieniawski és Wilmers leveleit, telve magyar vonatkozásokkal.

A kézírattárat a lefolyt évben 208 kutató kereste föl, kik annak állományából 629 kéziratot, 392 irodalmi levelet és 1 irodalmi analectát használtak. Hivatalos megkeresésre 27 esetben 67 kézirat és 1 irodalmi levél kölcsönöztetett ki. A használtak száma tehát együttvéve 235, a használt daraboké pedig 1090 (1908-ban 176 kutató 1327 darabot használt).

A kézírattár munkásságát a korábbi esztendő folyamán szerzett nagy gyűjtemények végleges rendezésén kívül újabb szerzemények feldolgozása, Pulszky Ferencz nagyterjedelmű levelezésének új átrendezése és lajstromba szedése, a zenei szak kiválogatott anyagának jegyzékbe vétele, az irodalmi levelestár revíziója és a Petőfi-ereklyék új katalógusának elkészítése vette igénybe.

IV. Levéltár. Gyarapodás: *ajándék* útján 210 darab, *vétel* útján 1634 darab; *áthelyezés* útján (a könyvtár egyéb osztályai-ból) 125 darab; *letétemény* útján 4146 darab; hivatalosan készült *másolás* útján 22 darab; összesen tehát 6037 darab (1908-ban 11.044 darab).

Levéltári darabokat ajándékoztak a következők:

Aleduse de Buzzaccarini Marchese, gróf Forgách Béla, Góly József, br. Hornig Károly, László Ákos, Magyar Nemzeti Múzeum régiségtára, Mayer Lőrincz, Schöppel H., özv. Szentirmay Elemérné, Szmrecsányi Miklós, Szöllőssy Kálmán, özv. Thurzó Alajosné, Vinkó István, Vörös Lajos.

A levéltár gyarapítására 18.999.40 korona, 4601.80 márká fordított.

A múzeumi törzsanyag gyarapodásából 74 darab az eredeti középkori oklevelek, 1249 darab az újkori iratok, 348 darab a szabadságharc- és emigrációkori gyűjtemény és 56 darab a nemesi iratok és címeres levelek csoportjába esik. E szer-

Nyalka huszár, honnan....

»Nyalka huszár, honnan vlt, vágta va?
S hogy tellet, frest veseték lován?
Eugen mece! egyinyit, egy állat!
Adok érte jó forintot, skákát.»

»Att ne tölem — a kardommal, kérdje:
Markolatsig vörbe gárolt érte.
Tegye, kérem, vissza foglaltat!
Hadnagy uram, nem eladó jószág.»

»Egyre fél... na de, anny mind a —
Nem tudtam én esztény emel iraka:
Kétszer annyit mondok & a hogy illik.
Lefiretem nevltó forintig.»

»Hadnagy uram, megköretem Sképer,
Egy szi mint skák: nem eladó nekem."
»Hogy ne vobna, mennyidörzvs huszárja!
Rá arátul meg egy skák... megjárja.»

»Mi tagutais? helye von: a pár kock,
Tel is pára: illy Sképerig tegyinynek;
Kasvam egy új kockának liva nics etere
Dó pajtádom: meketi frán kam... nyger.»

A.

zeményekből hasonlóan bemutatjuk I. Jakab angol királynak 1621 június 7-én fiához, Károlyhoz intézett levelét, melyben a többi közt arról a jó és okos válaszról szól, melyet fia a Bethlen Gábor részéről eredő rossz tanácsra adott. (6. ábra)

A vétel útján szerzett darabok közül ki kell emelni a C. G. Boerner lipcei czégtől származó XV—XVI. századi iratokat, melyek főleg az ujabbkori magyar történet szempontjából értékesek. A gyűjtemény egyes darabjai a régi magyar királyi kanczelláriai levéltárból való származásnak kétségtelen nyomait viselvén magukon, a könyvtár e daraboknak az országos levéltár részére leendő megszerzését közvetítette.

Az 1848/49 és ujabbkori iratok közt különösen a gróf Kreith Bélától nagyobb áldozatok árán megszerzett darabok emelendők ki, melyek közül Kossuth Lajosnak 1849 október 8-án Viddinben kelt irata, melylyel családját Guyon Richard gondjaira bizza, a legértékesebbek közé tartozik. Kiválóan becsesek Vetter Antal megszerzett emlékiratai, melyek a szabadságharcot katonai szempontból tárgyalják.

A letéteményezett családi levéltárak száma a lefolyt év alatt nem gyarapodott; ellenben egyes letéteményezett levéltárak tekintélyes kiegészítésekben részesültek. Így a gróf *Forgách* családját gróf *Forgách* Béla 157 darabbal, a *Görgey*-családját Görgey Albert földbirtokos 3432 darabbal, a *Luka*-családját Luka László főhadnagy 555 darabbal és a *Korongi-Lippich*-családját Lippich Elek min. tanácsos 2 darab irattal gazdagította.

A levéltárat a lefolyt évben 238 kutató kereste föl, kik annak állományából 100.792 darabot használtak; 14 térítvényen 499 irat kölcsönöztetett ki (1908-ban a használat 279 egyén részéről 87.947 darab).

A levéltár munkássága a növedéknapló részletes vezetésén kívül főleg az ujabb szerzemények feldolgozását célozza. A régibb letétemények közül befejezést nyert a Szunyog-levéltár rendezése, de ennek leltára az év végéig nem készült el. Befejeztetett és leltározott a Kapuvár-család levéltára, mely összesen 5654 darab iratot foglal magában.

A könyvtári tisztviselők és gyakornokok irodalmi munkásságát a következő összeállítás mutatja:

7. Junij 1621. №

31

Monsieur mon trescher filz Ayant esté informé par Le Ch^{tr} Carleua nostre Amb^{tr} de la bonne & sage réponse que vous avez fait au mauvais conseil & invitation qui vous a esté fait de la part du Prince Beckem Gabor, de retourner & vous rejeter à Corps perdus dans la Province de Silésie & autres voisins, sous Les vainx promettre & esperances qu'il vous a données; Nous n'avons peu que louer le prédict du refus que vous en avez fait, & vous exhorter de demeurer fermes en cette bonne résolution, pour ne vous replonger derechef dans l'embaras des inconvénients & dangers manifestes d'une telle entreprise, qui, en outre, vous priveroit entièrement du fruit & nous de l'esperance que nous avons de vostre rétablissement, par les bons & moyens que nous en avons en main; Lesquels nous nous promettons que vous prendrez plutôt de nos bons avis & de l'affection paternelle que nous avons à votre bien, que de tels & conseils ruinieux, provenant de la passion & intérêt de ceux qui vous les donnent. Et sur cette assurance nous demeurerons,

Monsieur mon trescher filz

Vostre tresaffectionné
ome' pere.

Jacques P.

6. ábra. I. Jakab angol király levele 1621-ből.

Dr. Fejérpataky László

m. kir. udvari tanácsos, osztályigazgató, egyetemi ny. r. tanár, múzeumi és könyvtári orsz. felügyelő, a M. T. Akadémia rendes tagja, az Akadémia történelmi bizottságának előadója, a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság másodelnöke.

1. Elnöki megnyitó a M. Herald. és Genealogiai Társaság nagygyűlésén. (Turul 1909.)

2. Jelentés a Széchenyi orsz. könyvtár állapotáról az 1908. évben. (M. Könyvszemle 1909.)

Id. Szinnyei József

kir. tanácsos, igazgatóőr, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

1. Magyar írók élete és munkái. 114—118. füzet (XIII. kötet, 4—9. füzet. Széles-Télfy.)

2. Bach-korszak. (Naplójegyzetek IV—VI. 1851.) Komáromi Lapok 2—3., 12., 13., 27. és különnyomat.

3. Szemerjai Szász-család irói. (Különnyomat a «Magyar Írók»-ból.)

4. Iróink és az olvasók. (Budapesti Hirlap 44. sz.)

5. Vigyázz magyar! (Budapesti Hirlap 193. sz.)

6. Szinnyei-család irói. Öt fénynyom. arcképpel. (Külön nyomat a «Magyar Írók»-ból.)

Kollányi Ferencz

pápai praelátus, jaáki apát, igazgatóőr, a hiteles helyi levéltárak országos főfelügyelője, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

1. Zsigmond király decretumának szövege. (Religio, 1909. 42. szám.)

2. Az Akadémia és Nemzeti Múzeum. (Kéziratban.)

3. Szerkesztette a Magyar Könyvszemlét.

4. Társszerkesztője volt az «Egyháztörténelmi Emlékek a Magyarországi Hitújítás Korából» című kiadványnak.

Dr. Sebestyén Gyula

igazgatóőr, a M. Tud. Akadémia levelező tagja, a Kisfaludy-Társaság rendes tagja, a Magyar Néprajzi Társaság főtízkára.

1. Rovás és rovásírás. A Magyar Nemzeti Múzeum megbízásából végzett tanulmányok alapján írta — —. Néprajzi Könyvtár, II. kötet. A Magyar Néprajzi Társaság kiadása, 145 ábrával. Thomsen Vilmosnak, a M. Tud. Akadémia külső tagjának ajánlva. (Először megjelent az Ethnographia 1903—4. és 1906—7. évfolyamaiban.) Budapest, 1909.) 8. r. XV., 325. l.

2. Véleményes jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Bésán-pályázatáról (a Corvina-könyvtár története és részletes méltatása).
3. A magyarországi bányászok ismeretlen népi színjátékai. (Ismeretterjesztő előadás 1908. deczember 12-én a Magyar Nemzeti Múzeumban. Kivonata: Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1908. évi állapotáról. Budapest, 1909. 243—244. l.)
4. Jelentés a hazai bányászok népi színjátékainak gyűjtéséről. (U. o. 191—197.)
5. Főtitkári jelentés a M. Néprajzi Társaság 1909. évi rendes közgyűlésén. (Ethnographia 1909. évf. 182.)
6. Luczaszék. (U. o. 314. l.)
7. Petőfi-ereklyék a Magyar Nemzeti Múzeumban. (Ismeretterjesztő előadás 1909. november 13-án a Magyar Nemzeti Múzeumban.)
8. Néprajz és szociológia. (Három előadás a Magyar Társadalomtudományi Egyesület szabad iskoláján. 1909. nov. 30., decz. 7. és 14-én.)
9. «Dunántúli gyűjtés»-éből három népmese német fordításban. (Elisabeth Róna-Sklarek: Ungarische Volksmärchen. Neue Folge. Leipzig, 1909. No. 25. Der Schicksalsbrunnen. — 30. Wie ist der erste Soldat ins Himmelreich gelangt? — 32. Warum arbeitet der Bauer so viel?)
10. Munkácsi Bernáttal szerkesztette az Ethnographiát.

Horváth Ignác,

ör.

1. Az 1908. évben keletkezett és megszűnt folyóiratok. (Melléklet a Magyar Könyvszemle 1909. évf. 3-ik füzetéhez.)
2. Történeti repertorium. (Századok 1909. évfolyam.)
3. A magyar bibliografiai irodalom repertoriuma az 1908. év utolsó és az 1909. év első három negyedében. (Magyar Könyvszemle 1909.)

Kereszty István,

ör.

1. A magyar hírlapirodalom 1908-ban. (A Magyar Könyvszemle melléklete.)
2. Olasz könyvtárakból. (Corvina 9., 10. számok.)
3. Drumár János: Zenetörténet; Fabó Bertalan: A magyar népdal fejlődése. (Budapesti Szemle 1. sz.)
4. Osváth János: Nemzeti zeneművészet. (Századok 8. sz.)
5. Egy nemzetnevelő. (Népnevelők Lapja 6. sz.)
6. Új könyv Lisztről; «II. Rákóczi Ferencz» — opera; Markovics

Ilka; Erkel Gyula; Operaházunk huszonötéves jubileuma; «A makranczos hölgy»; gr. Zichy Géza; «Rahab». (Vasárnapi Ujság 1., 6., 8., 14., 22., 31., 39., 50. számok.)

7. Zenei állapotaink; «Dalibor.» (A Zene 2. sz.)

8. Dületlenül, (Zeneközlöny 15. sz.) és a legtöbb számban: A M. Kir. Opera krónikája.

9. A boldogok; Hivó szózat; Országos hangszerkiállítás és vásár; «II. Rákóczi Ferencz»; Trautsch Károly; Haydn ünneplése; A bécsi sajtó az «Eliana»-ról; Duplex; Ó, mért oly későn?; Siposs Antal; A M. Kir. Opera első negyedszázada; «Rahab.» (Zenelap 1—4., 7., 9., 14—17., 20 sz.); és a Kritikai Szemle nagyobb része.

10. Haydn ünnepléséhez; Feltámadás; A főváros akciója. (Zenevilág 3., 8., 28. sz.) és Dies Albert «Haydn életéből». (ford. 12—15. sz.)

Kéziratban számos, nyilvánosan előadott, dal- és karénekszövegfordítás németből, francziából, olaszból.

Dr. Áldásy Antal,

őr, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, egyet. m. tanár, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság titkára.

1. Zsigmond király viszonya Milanóhoz és Velenczéhez római útja idejében. Budapest, M. Tud. Akadémia, 1909. (Értekezések a történeti tudományok köréből, XXII. kötet, 5. szám.)

2. A görög búcsú ügye a baseli zsinaton. Budapest, Szent-István-Társulat, 1909.

3. Campanellis János czímereslevele 1526-ból. Turul 1909. évf.

4. Könyvismertetések és kisebb közlemények a Turul 1909. évfolyamában.

5. Szerkesztette a Turult, a M. Heraldikai és Genealogiai Társaság közlönyét.

Dr. Melich János,

őr, egyet. m. tanár, a M. Tud. Akadémia, a Finn-Ugor tud. társaság és a Várnai régészeti társaság levelező tagja.

1. Szláv jövevényszavaink eredetéhez (külön lenyomat a Nyelvtud. közlemények 1909. évi folyamából).

2. Adalékok a magyar *ch: h hang történetéhez.

3. Kisebb cikkek a Magyar Nyelv 1909. évi folyamában (Melegdi I. álnéven is), ugyanígy a Századokban, Magyar Nyelvőrben és a Magyar Könyvszemlében.

Dr. Bátky Zsigmond,

ör.

1. Tüzi kutják a M. N. Múzeum Néprajzi osztályából. (A M. N. Múzeum népr. oszt.-nak Értesítője 1909.)
 2. Könyvismertetések: *a)* Das Bauernhaus in Öst.-Ungarn, *b)* Die Ausbildung der Beheizung bis ins Mittelalter, *c)* Haberlandt: Völkerkunde, *d)* Anfänge der Kunst im Urwald, *e)* Südamerikanische Felszeichnungen, *f)* Kertész-Sváb: A magyar parasztház, *g)* Bellosics: Útmutató néprajzi tárgyak gyűjtésére, *h)* Folyóiratok szemléje.
 3. Jelentése a nürnbergi múzeum tanulmányozásáról. (Jelentés a M. N. Múzeum 1908. évi állapotáról.)
 4. A középamerikai indiánusok jövőjéről. (Földrajzi közlemények.)
 5. Magyarázat a magyar szt. korona isk. népr. fali térképéhez.
 6. Gondolatok a Magyar Nagy Alföld néprajzi fölveteléről. (Madarassy Lászlóval együtt.) Barcza József. Budapest, 1909.
- Szabadságideje alatt a berlini és drezdai néprajzi múzeumokat tanulmányozta.

Varjú Elemér,

a kassai Rákóczi-múzeum vezetésével miniszteri biztosi minőségben megbízott segédőr
(1909. július 15-től e múzeum igazgatója).

1. A Felsőmagyarországi Rákóczi-Múzeum az 1908-ik évben. Kassa, Sz. Erzsébet-nyomda, 1909.
2. A múzeum és a közönség. (Felolvasás a kassai Sz. Imre-körben.)
3. Keresztelő és temetés őseinknél. (Felolvasás a kassai Autonóm-körben.)

Dr. Vértesy Jenő,

segédőr.

1. Homeros Odysseiája. Teljes fordítás. Bpest, 1909.
2. Az Ilias III. éneke. Fordítás. (Felolvasás a budapesti Phil. Társaság áprilisi ülésén.)
3. A Magyar Nemzeti Múzeum sugókönyvei. (Magyar Könyvszemle III. füzet.)
4. A Nemzeti Színház megnyitása előtt. (Egyetemes Philologiai Közlöny VIII. füzet.)
5. A történelmi dráma új ösvényén. (Élet 16. sz.)
6. Egy modern kommunista drámáról. (Élet 38. sz.)

7. Szent István esküje. Grün Anasztáz költeménye. Fordítás. (Vasárnapi Ujság 34. sz.)

8. Kisebb közlemények az Egyetemes Philologiai Közlönyben, az Irodalomtörténeti Közleményekben és a Magyar Könyvszemlében.

Dr. Gulyás Pál,

segédőr, a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Szövetsége jegyzője, a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének népkönyvtári szakmegbízottja, a Magyar Könyvszemle segédszerkesztője.

1. A népkönyvtárak szervezése, fenntartása és kezelése. Budapest, 1909.

2. Népkönyvtári intézmények Párisban és Londonban. U. o. 1909.

3. Bibliográfiai rendszerek. II. közlemény. (Magyar Könyvszemle 1909.)

4. Irodalmi hamisítványok. (U. o.)

5. Magyar vonatkozású francia népkönyv a XVI. századból. (U. o.)

6. Páris tudományos közkönyvtárai. I. közlemény. (U. o.)

7. Vidéki könyvtáraink 1907-ben. (U. o.)

8. A francia katonai népkönyvtárak és a Franklin-Egyesület. (Magyar Katonai Közöly, 1909.)

9. Népkönyvtári intézmények Párisban. (Múzeumi és Könyvtári Értesítő 1909.)

10. A londoni községi népkönyvtárak. U. o.

11. Jelentés 1908. évi tanulmányútjáról. A M. Nemzeti Múzeum 1908. évi jelentésében.

12. Jelentés 1908. évi népkönyvtári tanulmányútjáról. A Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsának 1908. évi jelentésében.

13. Adatok Maupassant irói fejlődéséhez. (Egyetemes Philologiai Közöly 1909.)

14. Francia nyelvű iskolai drámák hazánkban. (Felolvasás a budapesti Philologiai Társaság 1909. novemberi ülésén.)

15. Ein verschollenes Notizbuch des Grafen Stephan Széchenyi. (Pester Lloyd 1909. febr.)

16. Das ung. Oberinspektorat der Museen und Bibliotheken. (Museumskunde, 1909.)

17. Könyvismertetések: *A)* Az Egyetemes Philologiai Közölyben: *a)* Ludwig Karl. Sully-Prudhomme. *b)* Jean de Schelandre, Tyr et Sidon, Ed. p. Jules Haraszi. *B)* A Magyar Könyvszemlében: *a)* Barcza Imre: Magyarországi kivándorlások irodalma. *b)* Binz Gusztáv: Die Handschriften der Öff. Bibliothek der Universität Basel. I. *c)* Birt

Theodor: Die Buchrolle in der Kunst. *d)* Calvi Emilio: Bibliografia generale di Roma. Vol. I. suppl. I. *e)* Catalogue of books printed in the XV-th century now in the British Museum. I. *f)* Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Regiae Monacensis I. 5. *g)* Enschedé Ch.: Fonderies de caractères et leur matériel dans les Pays-Bas. *h)* (Franklin A.) Guide des Savants dans les bibliothèques de Paris. *i)* Fröhlich Ottó: Internat. Bibliographie der Kunstwissenschaft. V. *j)* Hichcock Fr. H.: The building of a book. *k)* Kun S.: Kéziratok és autogrammok jegyzéke. *l)* Morel Eugène: Bibliothèques. *m)* Pellechet M.: Catalogue général des incunables. III. *n)* Rye R. A.: The libraries of London. *o)* Schreiber W. L. és Heitz Paul: Die deutschen «Accipies»- und Magister cum Discipulis-Holzschnitte. *p)* Slater J. Herbert: Handbuch für Büchersammler und Bücherliebhaber. *q)* Stauber R.: Die Schedelsche Bibliothek. *r)* Szalay Imre: Tájékoztató múzeumok és könyvtárak építésére és berendezésére. *C)* a Nyelvtudományban: Kr. Nyrop. Grammaire historique. III. kötet.

18. Polemikus cikkek. *a)* Az Egyetemes Philologiai Közönyben: Felelet Karl Lajos válaszára. *b)* Magyar Könyvszemlében: Viszonzás. (Supka Géza válaszára.)

19. Tizenkét vegyes közlemény a Magyar Könyvszemlében.

Dr. Bártfai Szabó László,

segédőr, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság jegyzője.

1. Kisebb közlemények, könyvismertetések a Turulban.
2. Gyöngyös nevééről és czimeréről az 1910-ik évi Gyöngyösi Kalendáriumban.
3. A Hunt-Pazman nemzetségbeli Forgách-család története. (Sajtó alatt.)

Dr. Fitos Vilmos,

segédőr.

1. Az emberi szellem jelenségeinek magyarázata Bodnár Zsigmond «Erkölcsei törvény»-ében. (Athenaeum, XVIII. évf. 1—2. és 3. sz.) Ugyanaz külön lenyomatban is.
2. A szellemi tudományok ismerettani alapvetése. (Athenaeum, XVIII. évf. 4. sz.) Ugyanaz külön lenyomatban is.
3. Dr. Finkey Ferencz: A tételes jog alapelvei és vezéreszméi. Birálat. (Athenaeum, XVIII. évf. 4. sz.) Ugyanaz külön lenyomatban is.
4. Az ethikai megismerés természete. (Athenaeum, XVIII. évf. 3. sz.) Ugyanaz külön lenyomatban is.

5. Hegymászás. Bölceleti párbeszéd. (Uránia, X. évf. 3. sz.)
Ugyanaz külön lenyomatban is.

6. A pénzkereső állat. Párbeszéd. (Uránia X. évf. 10. szám.)
Ugyanaz külön lenyomatban is.

Jakubovich Emil,

gyakornok.

1. Könyvismertetések. 1. Rudnay Béla: A Zsámbokréthyak, 1908. (Turul 1909. II. füzet.) 2. Rudnay Béla: A Csermenyek és a parasztság büntető bíróságai a XVI. és XVII. századokban, 1909. (Turul, 1909. III. füzet.)

2. Folytatta dr. Melich János örrel Calepinus Ambrosius: Dictionarium decem linguarum latin-magyar részének sajtó alá rendezését. (Kiadja a Magy. Tud. Akadémia.)

Dr. Bajza József,

gyakornok.

1. Bajza Jenő (Irodalomtörténeti Közlemények 1. f.).

2. Birálatok. *a)* Ferenczi Sári: Ráday Pál Lelki Hódolásának első kézírata. (Századok 8. f.) *b)* F. Deák Ferencz: Irodalomtörténeti tanulmányok a kurucz költészet köréből. (Egyetemes Philologiai Közöny 9. f.)

3. Bajza József egy ismeretlen levele Csató Pálhoz. (Irodalomtörténeti Közlemények 2. f.)

Dr. Sulica Szilárd,

gyakornok.

Könyvismertetés. Benkó Imre: Nemes családok Nagykőrösön 1908. (Turul, 1909. II. füzet.)

Dr. Gerevich Tibor,

gyakornok.

1. Le relazioni tra la miniatura e la pittura Bolognese nel trecento. I. «Rassegna d'Arte».

2. A bolognai festészet sorsa Francesco Francia után. (Művészet.)

3. A restaurált Palazzo Bevilacqua. (U. o.)

4. Külföldi Szemle a «Múzeumi és Könyvtári Értesítő»-ben.

5. Könyvismertetések. *a)* Federico Arguani: Il rinascimento delle ceramiche maiolicate in Faenza. *b)* Francesco Malaguzzi Valeri: I disegni della R. Pinacoteca di Brera. *c)* R. Neugebauer und J. Orendi: Handbuch der orientalischen Teppichenkunde. *d)* Anton Kisa: Die Kunst der Jahrhunderte. *e)* Robert Forrer: Reallexikon der prähistorischen, klassischen und frühchristlichen Altertümer. *f)* Bericht über das Museum des Königreiches Böhmen. U. o.

6. A bolognai községi könyvtár. (Magyar Könyvszemle. Vegyes közlemények.)

Bevilaqua Béla,

gyakornok.

1. Egy heraldikai curiosum. (Genealogiai Füzetek. 6.)
2. Modern művészet. («Alkotmány».)
3. A kultúra szomjazói. («Alkotmány».)
4. Könyvismertetések. *a)* Genealogiai Füzetek 1908. *b)* Kölblös Zoltán: Az Alvinczi-család. (Turul 1909. III.)
Ezenkívül több kisebb czikk az «Alkotmány»-ban.

Dr. Holub József,

gyakornok.

1. Istvánffy Miklós Históriaja. Forrásai és hitelessége, cz. dolgozata a budapesti tudományegyetem bölcsészeti kara által kitűzött Schwartner-díjat nyerte meg. (Kéziratban.)

2. Istvánffy Miklós Históriaja hadtörténelmi szempontból. (Művelődéstörténeti értekezések 35. szám.) Szekszárd, 1909.

3. A Kisasszonyfalvi Istvánffy-család. Felolvasatott a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság 1909. október hó 14-én tartott ülésén. Megjelent a Turul 1909. III. füzetében. (Külön lenyomatban is.)

4. Evlia Cselebi XVII. századbeli török világutazó megyénkről. Közérdek (Szekszárd, 1909. V. évf. 2. és 3. sz.)

LASKAI OZSVÁT ÉS A BIBLIOGRAFIA.

TIMÁR KÁLMÁNTÓL.

Középkori irodalmunk egyik érdekes alakjával, Laskai Ozsváttal (*Osvaldus de Laskó*) meglehetősen mostohán bánt el a bibliografia. Csupán Temesvári Pelbárt «*Rosarium aureum*» czimű lexikális műve IV. részének kolofonjában kerül elő Laskai Ozsvát neve, mint a ki Pelbárt halála után annak befejezetlenül maradt művét folytatta és bevégezte. Ámde még a Rosariumnak is csak a princeps editioja (IV. köt. Hagenau 1508) öröközte meg Laskai Ozsvát nevét; az újabb kiadások már tisztára Temesvári Pelbárt neve alatt kerültek forgalomba.

Még mostohább sorsra jutottak Laskai Ozsvátnak névtelenül megjelent prédikáció-gyűjteményei: *Biga salutis* (három kötetben: 1. Sermones dominicales, 2. Sermones de Sanctis, meg 3. Quadragesimale) és *Gemma fidei*. Ezeket a bibliografia korifeusai többnyire *Michael de Hungaria* avagy *Temesvári Pelbárt* neve alatt lajstromozzák. Sőt mi több, *Graessenél*¹ előkerül az a furcsa eset, hogy Michael de Hungaria meg Temesvári Pelbárt neve alatt egyképen szerepelnek Laskai Ozsvát prédikációi. Ugyan, hol marad itt az a bizonyos német alaposság?

Nemcsak műveit vitatják el a jó Laskai Ozsvátnak, hanem még nemzetiségétől is megfosztják egyesek. *Rodulphius* ferenczrendi krónikairó² Laskai Ozsvátról szólóban még eléggé érthetően írja: «*Fr. Osvaldus à Lasco, Lasko Saxo*», gondolván alatta Laskóvárat. Ezt a kitételt a későbbi írók Laskai Ozsvát nemzetiségére vonatkoztatták s így lett *Possevino*³ és *Wadding*⁴ művei-

¹ Trésor de livres rares et précieux ou nouveau dictionnaire bibliographique. T. 4. Dresde 1863. pg. 515. — T. 5. Dresde 1864. pg. 187.

² Historiarum Seraphicae Religionis libri tres. Venetijis MDLXXXVI. f. 330b.

³ Apparatus sacer. Coloniae-Agrippinae MDCVIII. T. II. pg. 204.

⁴ Scriptores ordinis Minorum. Romae 1650. pg. 270—71.

ben a magyar szerzetesből szász: «*Osvaldus a Lasko, Saxo*». Érdekes különben, hogy Waddingnál a mű végén levő *Index Nationum*-ban Oswaldus a Lasco a Hungari rovatban, Pelbartus Oswaldus pedig Germani alatt szerepel; viszont a mű elején a *Scriptores O. M.* névmutatóban Oswaldus a Lasco, Saxo és Pelbartus Oswaldus, Temesvariensis olvasható.

Alábbiakban lesz még bőven alkalmunk téves adatokat helyreigazítani, helytelen állításokat kellő értékükre szállítani, midőn a bibliografia ösvényein keressük, hogyan alakult ki az a nézet, a melyik a Biga salutis és Gemma fidei művek szerzőségét Michael de Hungariának vagy Temesvári Pelbártnak tulajdonítja. Tárgyalni fogjuk tehát a szerzőség kérdését minden fázisában. Azután meg *Laskai Ozsvát műveinek pontos jegyzékét* óhajtjuk adni. Nyomatásban megjelent műveit illetőleg könnyű lesz feladatunk; nem így a *Kapisztrán János életrajzát tartalmazó elveszett* (vagy lappangó?) *kézírtos munkájánál*, hol sok esetben csak találgatásra vagyunk utalva.

I.

A) A közel egykorú íróktól kezdve egészen az első hazai bibliografia, *Czvittinger* Specimen-jének megjelenéséig csak annyit mondanak a bibliografusok Laskai Ozsvát műveiről, a mit azok kolofonjából kiolvashatnak. Nem keverik össze az ő műveit Michael de Hungaria műveivel, hanem mint névteleneket lajstromozzák azokat. Tisztes sorozatát idézhetjük azon műveknek, hol Biga salutis és Gemma fidei Hungarus (Fratris Hungarij) neve alatt kezeltetnek.

1. A Biga salutis-ra vonatkozó legrégebb adat voltaképen csak kuriózumszámba vehető. A francziák legnagyobb szatirikusa, François *Rabelais* († 1553.) a *Pantagruel* II. könyvének 7. fejezetében (catalogue de la bibliothèque de l'Abbaye de St. Victor) a könyvcimek sorában első helyen említi a Biga salutis-t. Céljához képest természetesen elferdítve adja a czimet: *Bigua salutis*. (Oeuvres de maître François Rabelais. T. II. Paris MDCCXXXII. pg. 57.) A használtam kiadásban a hozzáadott jegyzet mint ismeretlen író termékéről mond el egyet-mást a Biga salutis kiadásairól.

Gróf *Apponyi Sándor*¹ Rabelais ezen adatából azt a következtetést vonja, hogy Laskai Ozsvát prédikációi mennyire el voltak terjedve abban az időben. Apponyi következtetését megerősíthetjük egy érdekes adattal. A XVI. évszáz második felében élt *Marco Filippi*, szicíliai költő, Katalin-legendájának előszavában forrásai közül főlemlíti Pelbárt (Pomerio, sommo Theologo) mellett a Biga salutis-t is.²

2. Laskai Ozsvát műveire vonatkozólag az első komolyan vehető bibliografiai adat *Gesner* Konrád zürichi polyhistor bibliografiájának függelékében kerül elő: Appendix Bibliothecae Conradi Gesner. Tiguri. Anno MDLV. Mutatóba közlöm az egész szöveget: «*Hungarij fratris minorum conventus Pesthicensis sermones de sanctis 120. (!) Biga salutis inscripti, sumptibus Ioannis Rimani impressi Hagenoae per Henricum Gran, anno Domini 1497.*» (Fol. 52^b.) Ugyanígy írja le a Biga salutis nevezett kötetét a *Gesner* kezdette bibliografiának későbbi bővített kiadása; azonfölül főlemlíti ez a bibliografia³ a Biga salutis de Sanctis 1516. évi kiadását is.

Érdemesnek tartom főlemlíteni, hogy *Gesner* bibliografiájának abban a példányában, melyet a budapesti egyetemi könyvtárban használtam, az idézett helynél be vagyon jegyezve: «Iste est frater Pelbartus de Temesvar.» Pelbárt neve mellett pedig ez a lapszéli bejegyzés található: «Pelbartus de Temesvar fuit concionator temporis hunyadij.» (F. 88^b.) A könyv provenienciája: «Collegij. Societatis Jesu Sopronij Catalogo inscriptus Anno 1640.»

3. Általában véve meglepő pontosság jellemzi *Petrus Rodolphius* Tossianensis (szül. 1536.) rendi krónikájának — Historia-

¹ Hungarica. Budapest, 1900. I. köt. 24. l.

² *Katona* Lajos: Alexandriai szent Katalin legendája középkori irodalmunkban. Budapest, 1903. 21. l. (Értekezések a nyelv- és széptud. köréből. XVIII. köt. 5. sz.)

³ *Bibliotheca* instituta et collecta, primum a Conrado *Gesnero*: Deinde in Epitomen redacta, et novorum Librorum accessione locupletata, tertio recognita, et in duplum post priores editiones aucta, per Josiam *Simlerum*: Iam vero postremo aliquot mille, cum priorum tum novorum auctorum opusculis, ex instructissima Viennensi Austriae Imperatoria Bibliotheca amplificata, per Johannem Jacobum *Frisium* Tigurinum. Tiguri anno M.D.LXXX.III. pg. 367.

rum Seraphicae Religionis libri tres.¹ Venetijs MDLXXXVI. — Laskai Ozsvátra, illetőleg műveire vonatkozó adatait. Ép azért szó szerint közlöm Rodulphius följegyzéseit. Három helyütt is szól Laskai Ozsvát műveiről.

a) Fol. 311^b: «F. (sic!) *Biga Salutis* Pannonus cuius nomen non invenio, edidit sermones eruditos per omnes fere festivitates totius anni, quos contexit in Conventu Pestiensis, quorum initium est, Venite post me, edidit quoque super praecepta Decalogi, et quaedam miracula. Floruit anno 1516.» (!)

A F(rater) Biga salutis kitétel csak nyomdahiba s fölösleges annyi szót vesztegetni rá, mint a hogy *Wadding*² cselekszi. Téved Rodulphius, midőn Laskai Ozsvát virágkorát 1516-ra teszi. Akkor jelentek meg prédikációi utoljára; ő maga már öt évvel előbb meghalt.

b) F. 321^a: «*F. Hungarius* Pesthiensis edidit sermones, qui inscribuntur, *Biga salutis*: cuius superius sub incerto auctoris titulo meminimus, anno 1497. de titulo eius libri extat Disticon.

Terrigenis possit cunctis conferre salutem
Hic codex nomen *Biga salutis*, habet.»

c) F. 330^b: «*F. Oswaldus à Lasco*, Lasko Saxo, Vicarius provinciae Hungariae edidit quartam partem Rosarij operis Pelbarti, morte consilium eius pervertente.»

4. A ferencrendi krónikák közül nagy tekintélynek örvendő *Gonzaga* műve: De origine Seraphicae Religionis Franciscanae. (Romae 1587.) *Gonzaga* is említést tesz Laskai Ozsvát műveiről. *F. Huggarius* Pisthiensis (így!) alatt (T. I. pg. 85.) főlemlíti a *Biga salutis* 1497. kiadását (tehát a de Sanctis kötetet). Alább pedig (T. I. pg. 89.) elmondja, hogy Laskai Ozsvát fejezte be Temesvári Pelbárt művét, a nélkül azonban, hogy a Rosarium czimét adná.

5. *Possevino* (latinosan: Possevinus) Antal jezsuita, ki

¹ Teljes czime: Historiarum Seraphicae Religionis libri tres seriem temporum continentes, quibus brevi explicantur fundamenta, universique ordinis amplificatio, gradus, et instituta; nec non viri scientia, virtutibus, et fama praeclari. Venetijs MDLXXXVI.

² *Scriptores O. M. Romae* 1650. pg. 61.

1583—84-ben mint diplomata¹ működött hazánkban, szintén mint névtelen írótól származókat tünteti föl Laskai Ozsvát műveit. Possevini: *Apparatus sacer ad scriptores veteris et novi testamenti* (Coloniae-Agrippinae anno MDCVIII.) T. I. pg. 769. Hugarius sive Hungarius Pesthiensis, Ord. Min. vezérszó alatt eléggé pontosan elősorolja a Biga salutis köteteit s a Gemma fidei-t. Helyesen mondja a kötetek kolofonja alapján: «Claruit anno 1497.» De már, mikor a *Rosarium* IV. részéről szól, nagyon zavaros képet vázol: «*Osvaldus a Lasko*, Saxo (sic!). Ordin. Minorum, Vicarius Provinciae Hungariae, edidit quartam partem Rosarij Operis Pelbarti; sed reliquam mors abrupit.» (T. II. pg. 204.) Utóbbi állítása nagyon is helytelen. A *Rosarium* épen Laskai Ozsvát kezétől nyert befejezést, miután Temesvári Pelbárt kezéből a halál kiragadta a tollat. Possevino itt egyébként a francziskánus Villotra támaszkodik.

6. *Ehinger* — *Catalogus Bibliothecae amplissimae Republicae Augustanae. Augustae-Vindelicorum. MDCXXXIII.* — szintén mint névtelen műveket lajstromozza a Biga salutis de Sanctis 1497. kiadását (col. 92.) és a Gemma fidei kötetet (col. 98.). Az indexből azonban már kimaradt a Gemma fidei. Ugyancsak az augsburgi könyvtár egy későbbi katalogusa is adja a Biga salutis említett kötetének leírását. Értem *Reiser* (M. Antonius) művét: *Index manuseriptorum Bibliothecae Augustanae cum appendice duplici, praemissus Historiae Literariae et Librariae ibid. MDCLXXV. pg. 99.* Ebben a Gemma fidei-nek meg egyáltalában nem akadtam nyomára.

7. *Wadding* az első, ki a Ferenczrend tagjainak irodalmi munkásságát nagyobb szabású monografiában vázolja. Művének czime: *Scriptores ordinis Minorum.* (Romae 1650.) Ebben lajstromozza Laskai Ozsvát műveit is. Rodulphius nyomán ő is három helyütt számol be Laskai Ozsvát műveiről: Biga Salutis Pannonius (pg. 60—61.), továbbá Hugarius sive Hungarius, Pestiensis (pg. 177.), végül Osvaldus à Lasco (pg. 270—71.) vezérszó alatt. Wadding megjegyzései se mentek minden hibától. Azt írja egyebek közt: «Florebat author 1516.» (Pg. 61.) Majd meg: «Claruit post ann. 1516.» (Pg. 177.) Holott 1516-ban

¹ *Fraknói* Vilmos: Egy jezsuita diplomata hazánkban. (Kath. Szemle 1902. évf. VII—IX. füz.)

utoljára látnak napvilágot a Biga salutis kötetei; ezzel megszakad az 1511-ben elhalálozott prédikátor műveinek további kiadása. Ellenben Temesvári Pelbártról, kinek társa gyanánt említi Laskai Ozsvátot is, helyesen mondja: «Claruit anno 1500. sub Alexandro VI. Summo Pontifice.» (Pg. 274.)

8. Czvittinger munkájának megjelenése után is szép számmal akadnak bibliografiai művek a külföldi irodalomban a XVIII. század folyamán s a hazai irodalomban egészen korunkig, melyek Laskai Ozsvát műveit továbbra is mint névteleneket lajstromozzák. Példa rá *Maittaire* (Michael) bibliografiája: *Annales typographici ab artis inventae originae ad annum 1664. Hagrae-Comitum MDCCXIX—MDCCXLI.* (5 Vol.) Főlemlítve találjuk itt például a Biga salutis de Sanctis 1497. évi kiadását (T. I. pg. 343.), majd ugyanazt az 1499. kiadással egyetemben. (Tom. V. Pars Prior pg. 509.)

Maittaire művének folytatója, a nagynevű *Denis* is Fratris Hungari vezérszó alatt említi a Biga salutis-t. (Sermones dominicales 1498. és Quadragesimale 1498.) Ámde nyomban utána szól *Michael de Hungaria*: Sermones predicabiles per totum annum licet breves (Colonie 1498.) kiadásáról s itt már azt a megjegyzést koczkáztatja: «Autor fortassis idem cum praecedente.» (*Annalium typographicorum* V. Cl. Michaelis Maittaire *Supplementum.* Adornavit Michael *Denis.* Viennae M.DCC.LXXX.IX. Pars. I. pg. 447.)

9. Különös említést érdemel *Weislinger* műve: *Armamentarium Catholicum.*¹ (Argentinae MDCCXLIX.) Leírja a Biga salutis — Sermones dominicales 1499. kiadását. Nem mond a szerzőről többet, mint a mit a kolofonból kibetűzhet. «De Autore nil inveni, nisi id, quod ad Calcem extat his Verbis.» (Pg. 727.) A további jegyzetekben a tartalomjegyzék (tabula sermonum) alapján kiemel egyetmást a beszédek tartalmából. Megjegyzései tanúsítják, hogy szorgalmasan forgatta a könyvet.

¹ Teljes czime: *Armamentarium Catholicum* perantiquae, rarissimae ac preciosissimae *Bibliothecae* quae asservatur Argentorati in celeberrima commenda eminentissimi ordinis Melitensis sancti Johannis Hierosolymitani... Illustratum ex eiusmodi libris, qui ab anno Christi MCCCCLXIII. ordine chronologico prodierunt usque ad annum M.D.XXII. Argentinae MDCCXLIX.

10. Laskai Ozsvát műveit, mint ismeretlen írótól származókat, névtelenül sorolják föl a következő bibliografiai munkák is:

a) *Lambacher*: Bibliotheca antiqua Vindobonensis civica seu *Catalogus librorum antiquorum, cum manuscriptorum, Tum ab inventa Typographia ad Annum, usque MDLX. typis excusorum, qui in Bibliotheca Vindobonensi civica asservantur...* Viennae anno MDCCL. pg. 254. Említve a Quadragesimale Bigae Salutis 1501. kiadása.

b) *De Bure* (Guillaume-François): *Bibliographie instructive: ou traité de la connoissance des livres rares et singuliers.* Paris M.DCC.LXIII. Volume de théologie. Pg. 329. Fölemlíti a Biga salutis de Sanctis és Quadragesimale 1515., illetve 1516. évi kiadását.

c) Bibliothecae Schwarzianae Pars II seu *Catalogus Librorum* continens codices manuscriptos vetustos et libros seculo XV. ab incunabulis typographiae impressos quos olim possedit et notis adiectis recensuit Christianus Gottlib *Schwarzius*. Altorfii et Norimbergae. (A. 1769.) Leírja a Biga salutis cyklusból a Sermones Dominicales 1498. (no. 681, pg. 249.) és a Sermones de Sanctis 1499. évi kiadását (no. 723., pg. 255.).

d) *Hupfauer* (Paul): Druckstücke aus dem XV. Jahrhundert, welche sich in der Bibliothek des regulirten Chorstiftes Beuerberg befinden. Augsburg, 1794. Említi a Biga salutisból a Sermones dominicales 1498. (pg. 200.) és a Sermones de Sanctis 1499. évi (pg. 215.) kiadását. A tartalomjegyzékben ez az utalás található: «Hungarus. Vid. Biga salutis.» (Pg. 379.)

11. A magyar írók sorában is akadnak, a kik mint névtelen író termékeit említik föl Laskai Ozsvát műveit. Példa rá a magyar irodalomtörténet atyamestere, *Toldy* Ferencz, ki irodalomtörténetében¹ ekként ír: «A ferenczrendieknek is megvoltak ez időszakban a maguk nevezetességei. Ilyen: Temesvári Pelbárt... Ehez csatlakozik *Laskó* Oswald pesti ferenczes, ki Pelbárt Rósiariumát, miután ez munkájába bele halt, béfejezte. Harmadik a pesti ferencziek névtelen guardiánja, a «Gemma fidei» szerzője, kiének tartom a «Biga salutis» czimű vasárnapi, böjti és ünnepi beszédek kétkötetes (igy!) gyűjteményét is, mely szinte sokszor

¹ A magy. nemz. irodalomtörténete. Pest, 1851. II. köt. (88. §.) 40. l.

nyomatott s némelyek által Pelbártnak, de ok nélkül, tulajdonítatik.» Toldy a «pesti névtelen gvárdián» műveinek eléggé pontos jegyzékét is adja. Apróbb hibák ugyan nála is fordulnak elő. Teszem azt, hogy a Gemma fidei kiadása évét 1507 helyett 1504-nek mondja.

Toldy után indulva ír a *Szilágyi-féle milleniumi történet*¹ s ez utóbbi nyomán még dr. Nagy Béni² is a pesti konvent névtelen főnökéről.

12. Végül hivatkozhatunk még néhány újabb időből származó hazai könyvtárjegyzékre, melyek szintén mint névtelenül megjelent műveket lajstromozzák a Biga salutis és Gemma fidei illető példányait.

a) *Fraknói Vilmos*: Schlauch Lőrincz szatmári püspöknek Török János által gyűjtött könyvtára. (M. Könyvszemle 1877. évf.) A Biga salutis cyklusból főlemlíti a Sermones dominicales 1499. (79. l.) és a Quadragesimale 1506. kiadását (81. l.); azonkívül a Gemma fidei-t, melynek nyomtatási évét tévesen mondja 1503-nak.

Laskai Ozsvát műveinek a szatmári egyházmegyei könyvtárban meglevő példányait — a Biga salutis de Sanctis 1499. kiadását is — szintén felsorolja a könyvtárnak újabb katalogusa: *Bibliotheca Laurenziana*. A szatmári egyházmegyének főmagaságú és főt. Schlauch Lőrincz kardinális úr által szatmári püspök korában kegyesen ajándékozott Török János-féle könyvtárának *Névjegyzéke*. (Közrebocsátotta: *Meszlényi Gyula* szatmári püspök.) Szatmár, 1900. 194—95. l.

b) *Müllner Mátyás*: Adatok a soproni ev. lyceumi könyvtár történetéhez. (M. Könyvszemle, 1880. évf.) Főlemlítve (5. l.) a Quadragesimale Bigae salutis 1506. évi kiadása. Ugyanazt említi a könyvtár katalogusa: A soproni ág. hitv. ev. lyceum könyvtárának *jegyzéke*. I—II. Sopron, 1896. — A könyv száma: 81. (II. füz. 152. l.)

c) *Nussbächer Károly*: A brassói evangélikus iskola könyvtára. (M. Könyvszemle, 1888. évf.) Leírva (190. l.) a Biga salutis — Sermones dominicales 1506. évi kiadása.

¹ A magyar nemzet története. Szerkeszti Szilágyi Sándor. IV. köt. Budapest, 1896. 549. l.

² A ferenczes szellem és hatása hazánkban. (A cisterci-rend egri kath. főgymnasiumának értesítője az 1900—1901. tanévről. Eger, 1901. 33. l.)

d) Dr. Zalka László: A győri püspöki papnevelőintézet könyvtárának címjegyzéke. Győr, 1893. Az ősnymtatványok közt (18. l.) főleglítve a Biga salutis de Sanctis 1499. kiadása.

e) Az egi érsekmegyei könyvtár szakszerű *címjegyzéke*. Eger, 1893. 1280. l. említve a Sermones Dominicales (Biga salutis) 1498. évi kiadása.

B) Két század mult el Laskai Ozsvát halála óta, mikor megjelenik *Czvittinger* munkája az ő ismeretes nézetével. Czvittinger az első, ki Laskai Ozsvát műveit *Michael de Hungaria*-nak tulajdonítja.

Czvittinger Specimen-jével egyazon évben, 1711-ben jelent meg *Olearius* bibliografiai munkája,¹ melyben röviden szó esik *Michael de Hungaria* műveiről is; *Olearius* pontos e tekintetben s nem keveri bele *Osvaldus de Lasko* műveit. Ezt az adatot is annak bizonyosságául hozhatjuk föl, hogy a *Michael de Hungaria* szerzőségére vonatkozó kombináció csakis Czvittinger Specimenje révén terjedt el a külföldi bibliografiában. Czvittinger véleménye ugyancsak fentartotta magát egynémely hazai munkában is.

Lássuk csak Czvittinger véleményét!

Czvittinger műve — *Specimen Hungariae Literatae* (nyomott Altdorfban 1711.) — a következőket mondja: «de *Ungaria* *Michael*, Frater Ordinis Minorum de Observantia, Conventus Pesthensis, edidit *Sermones de Sanctis* 120. *Biga Salutis inscriptos*, typis excusos primum Argentorati A. 1494. in. fol. tandem Hagenoae, per Henricum Gran, A. 1620. in 8. cum titulo: *Breviarium Concionatorum: Seu: Sermones Universales, continentes Concionum Materias pro singulis Dominicis diebus atque Festis totius anni*». (Pg. 395.) Ennyit Czvittinger. Első tekintetre is világos, hogy Czvittinger tisztára összekeveri és összetéveszti Laskai Ozsvátot *Michael de Hungaria*-val. A Frater Ordinis Minorum... Conventus Pesthensis jelző csakis Laskai Ozsvátra illik rá. A Biga Salutis de Sanctis megint csak Laskai Ozsvát műve; de hibásan állítja róla, hogy 120 prédikációt tartalmaz, holott csak 112-t. Kiadása helyét és évét szintén tévesen jelöli

¹ *Olearii* (Jo. Gottfridi): Bibliotheca Scriptorum Ecclesiasticorum. Jenae MDCCXI. Tom. I. pg. 487.

meg: Argenterati A. 1494. in fol. Strassburgban 1494. évvel a *Sermones predicabiles* gyűjtemény lett kiadva. (Hain: 9047. — Szabó-Hellebrant: III. 29. sz.) Tehát az a jelzés csak a *Sermones predicabiles* mellé illenék. Továbbá a *Biga salutis*-szal nagyon hibásan azonosítja a *Breviarium Concionatorum*-ot, mely megint csak Michael de Hungaria műve (V. ö. Szabó-Hellebrant: III. 1333.) Szemmellátható: valahány állítás akad Czvittingernél, megannyi tévedés. Mindenképen elárulják Czvittinger megjegyzései, hogy csak értelmetlen könyvczimeket másol a nélkül, hogy akár a *Biga salutis*, akár Michael de Hungaria művei szeme elé kerültek volna.

Az idéztem helynek zavaros voltáért már a tudós *Horányi* is megszólja Czvittingert, mondván: «Czvittingerus etsi Hungaros alios forsán auctores suae gentis adcuratius novit, sed hunc parum sibi notum fuisse prodit».¹ Bizony a jó Czvittinger édeskeveset tud Michael de Hungaria-ról s azt a keveset is nagyon rosszul tudja.

Czvittingerre vezethető vissza egynémely külföldi, sőt hazai² írónak a véleménye, kik Michael de Hungaria-t ferenczrendűnek tartják, természetesen obszervánsnak. Egy Frater Michael-t a hazai obszervánsok krónikái is említenek. Így például a *Szalkai Magyar Balázs* kezdette krónika ekként ír: «*De Fratre Michaele Doctore. Tempore Fratres Francisci de Bánya, qui successit praedicto Fratri Gabrieli de Pály, fuit quidam Frater Michael de Sancto Nicolao, existens adhuc etiam in habitu saeculari Doctor, qui erat mirae simplicitatis, et humilitatis, et in Conventu Strigoniensi Fratribus ad id aptis legebat sententias.*»³ Nevezett Bányai Ferencz atya 1481-ben a szántói káptalanon lett megválasztva tartományfőnöknek.⁴ A mi Frater Michael-unk tehát 1481—83-ig Esztergomban működött mint theologiai lector; 1483-ban már Budán találjuk a rendi studiumot, hol is

¹ Memoria Hung. Pars 2. Viennae 1776. pg. 178.

² Például *Wallaszký*: Tentamen Historiae Litterarum sub rege... Matthia in Hungaria. Lipsiae MDCCLXIX. pg. 36. «Michael de Hungaria ex Ordine Fratrum Minorum, de observantia Artium et S. Theologiae Doctor.»

³ *Toldy*: Analécta Monumentorum Hung. Hist. I. pg. 250.

⁴ «Nonus Vicarius electus fuit frater Franciscus de Bánya in Zanto Anno Domini 1481.»

Szentmiklósi Mihály utódjaként Temesvári Pelbárt tanította a rendi fiatalságot. Szentmiklósi Mihályt később a jeles szónokok¹ közt sorolja föl a krónika. Arról azonban hallgat a krónika, hogy szentbeszédei valaha kinyomattak volna, holott ezt például Laskai Ozsvátról fölemlíti. Ép ez oknál fogva óvakodunk Michael de Sancto Nicolao-t azonosítani a szóbanforgó Michael de Hungaria-val. Pedig a XV. század nyolczvanas éveiben működő Szentmiklósi Mihály korra nézve csodálatosképen összecsiszolja a kérdéses Magyarországi Mihálylyal, kinek működését *Békesi* Emil 1485—1496-ra teszi.² Tudván tudjuk azt is, hogy a hazai kolduló-rendek nem dicsekedhettek valami sok Magister Michael-lel; mégse merjük azonosítani a mi Mihályunkat Magyarországi Mihálylyal. Nem akarjuk a Michael de Hungaria-ra vonatkozó kombinációk számát gyarapítani.

Michael de Hungaria, a *Sermones XIII.* szerzője, minden valószínűség szerint — s ez az általánosabbik vélemény — a Domonkosrend tagja volt; igaz ugyan, hogy a rendi krónikák nem tudnak róla. A másik Michael de Hungaria-ról († 1444.), ki az immaculata conceptio körül forgó vitájával tett szert nevezetességre, már határozottan tudjuk, hogy pálos volt.

Lássuk immár a Czvittinger nyomában járó bibliografusokat!

1. *Horányi*, bár leczkérteti Czvittingert, maga sem igen tud többet Laskai Ozsvát műveiről; de legalább becsülettel bevallja, hogy a *Biga salutis* nem fordult meg a kezén. Különben is csak mellesleg szól róla. Michael de Hungaria-ról szoltában Simler és Possevino nyomán fölemlíti a *Sermones praedicabiles* (csupán elütő czime a *Sermones XIII*-nek) *Argentinae* 1497. kiadását s ezzel azonosaknak véli a Czvittinger említette *Biga salutis de Sanctis* szentbeszédeit. Biztosat azonban nem állít; ez csak a két kiadás összevetéséből fog kiviláglani. «An tamen revera sit aliud opus, docebunt, qui in eas antiquas editiones inciderint, nam in manus meas non venerunt.»³

Horányi ezen szavai csendülnek fülünkbe a híresneves

¹ A hazai prédikáció eddigi történetíróinak nincs tudomásuk Szentmiklósi Mihályról. Legalább a nevét becsüljük meg, ha már prédikációitól megfosztott bennünket az idők viszontagsága.

² Kath. Szemle 1902. évf. 857. l.

³ *Mem. Hung. Pars. II. Viennae* 1776. pg. 178.

Grässe-nél is, ki egyetemes irodalomtörténetében¹ szintén egy kalap alá veszi a *Biga salutis*-t Michael de Hungaria műveivel, de végül megjegyzi: «Wiewohl man erst durch Vergleichung aller dieser Reden mit einander wird angeben können, ob sie alle von einander verschieden sind, oder einige nur verschiedene Tietel führen.» Ezek bizony Horányi szavai a nélkül, hogy *Grässe* hivatkoznék Horányira. Két emberöltő multával se jut többre Horányinál. Persze *Grässe* nem tartotta érdemesnek utána-járni adatai megbízhatóságának. Így kerülhettek csak bele művébe holmiféle botlások. Így például a *Quadragesimale Bigae salutis* első kiadását Strassburg 1494-ről keltezi, holott Laskai Ozsvát prédikációi csakis Hagenauben nyomódtak; azonfölül a *Quadragesimale*-t hibásan mondja két kötetből állónak. Jelentéktelenebb hibáiról nem is szólnak.

Grässe egy másik művében, francia nyelven kiadott bibliografiájában is Michael de Hungaria neve alatt sorolja föl Laskai Ozsvát műveit. A bibliografia czime: *Trésor de livres rares et précieux ou nouveau dictionnaire bibliographique*. Michael de Hungaria neve alatt leírja a *Biga salutis*-ből a *Sermones dominicales* 1498. és a *Sermones de Sanctis* 1499. kiadását. (T. 4. Dresde, 1863. pg. 515.) Ámde ugyanazon munkának másik kötetében meg Temesvári Pelbárt műve gyanánt említi föl a *Biga salutis*-t. (T. 5. Dresde, 1864. pg. 187.) Hol itt a következetesség, avagy az önállóság?

2. *Panzer* és *Hain* nagyszabású bibliografiai művei hasonlóképen Michael de Hungaria neve alatt írják le Laskai Ozsvát műveit. Ámde, hogy *Panzer*rel szemben igazságosak legyünk, distingválunk kell. *Panzer* tulajdonképeni bibliografiájában mint névteleneket sorolja föl a *Biga salutis* és *Gemma fidei* kiadásait; csak annyit ad, a mit a kolofonból leolvashat. Csupán az egyes kötetekhez csatolt tárgymutatóban jelzi e műveket Michael de Hungaria neve alatt. Meggyőződhetik bárki, ha nem röstel bepillantani a nürnbergi bibliografus vaskos foliansaiba: *Annales Typographici*. Norimbergae, 1793—1803. Vol. I—XI. — Ezzel

¹ *Lehrbuch einer allgemeinen Literaturgeschichte* aller bekannten Völker der Welt, von der ältesten bis auf die neueste Zeit. II. Bd., II. Abth. Erste Hälfte. Dresden 1840. S. 380.

már módosítottan *Hellebrant* állítását, ki ezen megkülönböztetés nélkül mondja,¹ hogy Panzer egyáltalában Michael de Hungaria neve alatt sorolja föl Osvaldus de Lasko műveit.

Már a bibliografia tulajdonképeni atyamesterének, *Hain* Lajosnak inkább róhatnók fel hibául, hogy Michael de Hungaria-nak tulajdonítja Laskai Ozsvát műveit, mivelhogy Hain már nagyobb apparátussal dolgozhatott. Hain: *Repertorium Bibliographicum*. Vol. 2. Pars I. (Stuttgart-Paris, 1831.) 9051—9056 számok alatt leírja a Biga salutis incunabulum-kiadásait. Hain leírását kiegészíti repertoriumának folytatója, *Copinger*,² ki szintén Michael de Hungaria művei közé sorozza Laskai Ozsvát műveit.

Úgy Panzernek, mint Hainnak megvan mindamellett az a tagadhatatlan érdeme, hogy a Biga salutis-nak feladatuk körébe eső kiadásait, mondhatni, teljesen felsorolják.

3. A Hain tekintélyére esküdő külföldi bibliografusok manapság már teljes határozottsággal Michael de Hungaria-nak tulajdonítják Laskai Ozsvát műveinek szerzőségét. Pedig hát min is alapszik az egész vélekedés? Czvittinger csak úgy találmorra rámondotta, hogy a Biga salutis Michael de Hungaria műve, a nélkül azonban, hogy akár Michael de Hungaria, akár Laskai Ozsvát műveit látta volna. Tőle vakon átvették a többiek, a nélkül, hogy szavahihetőségén kételkedtek volna. Bámulatos, hogyan tudott ez a vélemény ily ingoványos talajon nemhogy gyökeret verni, de köztudattá válni.

A Hain nyomában járó incunabulum-katalogusok közül csupán egynéhányra akarunk hivatkozni.

a) *Holtrop* (Joh. Guil.): *Catalogus librorum saeculo XV° impressorum, quotquot in Bibliotheca Regia Hagana asservantur. Hagae-Comitum, MDCCCLVI. pg. 489. Említve: Sermones dominicales Biga salutis 1498.*

b) *Verzeichnis der Incunabeln der Stiftbibliothek von St.-Gallen. St.-Gallen, 1880. pg. 128—129. Leírva a Biga salutis de Sanctis 1497., 1502. és 1506. kiadása.*

c) *Gisi* (M. prof.): *Verzeichnis der Incunabeln der Kantons-*

¹ Szabó-Hellebrant: Régi magyar könyvtár. III. köt. I. r. Bpest, 1896.

² Supplement to Hains *Repertorium Bibliographicum*. London, 1895. Part. I. 269.

Bibliothek Solothurn. Solothurn, 1886—1887. pg. 81. (n. 313.)
Említve a Biga salutis — Sermones dominicales 1498. kiadása.

d) Dr. *Neutwig* (Heinrich): Die Wiegendrucke in der Stadtbibliothek zu Braunschweig. Wolfenbüttel, 1891. pg. 172. (n. 284.)
Fölemlítve a Biga salutis de Sanctis 1499. kiadása.

e) *Proctor*: An index to the early printed books in the British Museum. London, MDCCCXCVIII. Az 1. kötetben felsorolja a Biga salutis de Sanctis 1497. (3188. sz.) és 1499. évi kiadását (3199.); továbbá a Biga salutis de tempore 1498. (3192.) és 1499. (3200.) kiadását.

f) Dr. *Wislocki* (Wladislaus): Incunabula typographica bibliothecae universitatis Jagellonicae Cracoviensis. Inde ab inventa arte imprimendi usque ad a. 1500. Vol. III. Cracoviae, 1900. pg. 524—525. Ungarus Michael de Hungaria vezérszó alatt lajstromozza a Sermones dominicales, Biga salutis 1499. évi kiadását.¹

g) *Lampel* (Theodorich): Die Incunabeln und Frühdrucke bis zum Jahre 1520 der Bibliothek des Chorherrnstiftes Vorau. Wien 1901. — Felsorolja a Biga salutis kötetei közül a Sermones dominicales 1502. (119. l.) és 1506. (130. l.) kiadását, a Sermones de Sanctis 1502. (120. l.) és 1506. évi (131. l. kiadását, végül a Quadragesimale 1501. (118. l.) és 1506. évi (131. l.) kiadását.

h) *Voulliéme*: Die Incunabeln der Königlichen Bibliothek und der anderen Berliner Sammlungen. (XXX. Beiheft zum Zentralblatt für Bibliothekswesen.) Leipzig 1906. S. 61.—1179. szám alatt említve a Biga salutis de tempore 1498. évi kiadása. A példány a Königl. Bibliothek tulajdona.

Ismétlem, a fölsoroltam katalógusok valamennyije Michael de Hungaria-nak tulajdonítja a szerzőséget.

4. Sőt a hazai bibliográfiában is akad munka, mely még Michael de Hungaria-t mondja a Biga salutis szerzőjének. Ez *Hor-*

¹ Nevezetes, hogy ez a példány eredetileg *Ilkusch* Márton tulajdona volt, miként azt Wislocki jegyzete tanúsítja: Quondam κτήμα «Mgri Martini (Biem) de Ilkusch», cum ejus autographo in fronte. Ilkusch Márton 1467-től Mátyás király haláláig hazánkban működött mint pozsonyi egyetemi tanár, utóbb budai theologiai tanár s a Nagybaldogasszony-templom plébánosa.

váth Ignác műve: A M. Nemzeti Múzeum könyvtárának ősnymtatványai. 1465—1500. Budapest 1895., 132. l. Michael de Hungaria neve alatt lajtsromozza a Sermones dominicales 1498. (125. l.) és 1499. évi és a Sermones de Sanctis 1499. évi kiadását.

Horváth munkája először a M. Könyvszemlében jelent meg. Ennek a folyóiratnak előző évfolyamaiban ismételten¹ Laskai Ozsvát volt megnevezve a Biga salutis szerzőjének. Sejttem, hogy Hain munkáján kívül mi vezette tévútra Horváthot.

C) Laskai Ozsvát műveinek egyes példányaiban közel egykorú bejegyzések Temesvári Pelbártnak tulajdonítják a szerzőséget. Így a Nemzeti Múzeum példányaiban ismételten találunk efféle jelzést: *Pelbarthi de Temeswar...* Gemma fidei, avagy Biga salutis. Hasonlóképen az esztergomi könyvtárnak 1506. évi Biga salutis de Sanctis kiadása is Pelbártnak van tulajdonítva a ráragasztott czédulán.²

Ez a nézet, bár szintén téves, már közelebb fekvő s érthetőbb a Michael de Hungaria-féle kombinációnál. Temesvári Pelbárt művei javarészt ugyanazon nyomdából kerültek ki, egyazon kiadó költségén, mint Laskai Ozsvátnak munkái; egyazon szerzetnek voltak tagjai, rendi állásuknak feltüntetése a kolofonban azonos: nem csodálhatjuk tehát, ha Ozsvátunk műveit összetévesztették Pelbárt műveivel. Ámde a jó régieknek Pelbárt szerzősége mellett nem is volt szükségük ennyi egyezésre. Elegendő vala az összetévesztésre már az is, hogy Laskai Ozsvát művei Hagenauban jelentek meg. Példa rá — ámbár jó késői — a Nemzeti Múzeum egy *Gesta Romanorum* (Hagenau 1508.) kiadása, melynek szerzőjéül Litterati Nemes Sámuel³ a kézírati «megjedsz» tanúsága szerint Temesvári Pelbártot tartotta, tisztán csak azon az alapon, hogy a könyv Hagenauban jelent meg.

A két hűséges rendtárs, Pelbárt és Ozsvát összetévesztésén

¹ Például: 1877. évf. 309—10. l.

² Dr. Katona Lajos budapesti egyet. ny. r. tanár szives közlése.

³ Horváth: A M. Nemzeti Múzeum könyvtárának ősnymtatványai. Budapest, 1895. 81. l. — *Gesta Romanorum*. Fordította Haller János. Kiadta Katona Lajos. Budapest, 1900. 44. l. (Régi magyar könyvtár XVIII.)

alapulhat a *Pelbartus Oswaldus* név is, melylyel Temesvári Pelbártot illeti Possevino, Wadding, *Fabricius*,¹ *Olearius*² stb. Más magyarázatát a Pelbartus Oswaldus kettős keresztnévnek nem találjuk. Rámutatnak erre egy helyütt, Temesvári Pelbártról szólván, a szerzet évkönyvei³ is: «... perinde errant nonnulli Scriptores Ordinis cum Vadingo Pelbartum et Oswaldum pro eodem ponentes.»

1. Az irodalomban *Wallaszky* az első, ki Temesvári Pelbártnak tulajdonítja a *Biga salutis* és *Gemma fidei* szerzőségét. Irodalmunkat a Hunyadiak korában vázoló munkájában⁴ *Temesvári Pelbártról* tárgyalva, a vonal alatt megjegyzi: «Auctor est, inter alia, Operum sub rubrica: *Sermones de sanctis perutiles, Biga salutis intitulati Hagenoae 1497. Quadragesimale, Gemma salutis (!) intitulatum, tractans de SS. Orthodoxa fide catholica. Hagenoae 1507.*»

Wallaszky Árvai Mihály munkájára hivatkozik, mint forrásra: «Videatur de hoc, Res Litteraria Hungarica Anonymi Cassoviae 1735. impr. in 12. p. 37.» Csakhogy *Árvaira* nem támaszkodhatott a szerzőség kérdésében. *Árvai* idézett művében nem is említi a *Biga salutis*-t vagy a *Gemma fidei*-t, hanem csak ennyit mond Pelbártról: «*Pelbartus Temesvarius* e sacro Divi Francisci ordine, vixit Mathiae Corvini temporibus, disciplinarum, quae ad deum, et divina pertinent scientia, egregie excultus. Scripsit complura, ex quibus ad nostram aetatem pervenerunt, conciones ad populum festis, quae apud nos religiose coluntur, uti et sermones de Virgine Deipara, quos pomoerium (sic!) appellavit.»

2. A tudós *Pray György* az ő *Index rariorum librorum*-ában⁵

¹ *Bibliotheca Latina* mediae et infimae aetatis. T. V. Patavii 1734. pg. 224. *Pelbartus sive Pelwarthus Oswaldus ac Temesvár.*

² *Bibliotheca Scriptorum Ecclesiasticorum*, Jenae MDCCXI. T. II. pg. 67. *Pelbartus Oswaldus Hungarus Temiswariensis.*

³ *Annales Provinciae SS. Salvatoris.* (A *budai* ferenczrendi levéltárban.)

⁴ *Tentamen Historiae Litterarum* sub rege gloriosissimo Matthia Corvino de Hunyad in Hungaria. Lipsiae 1759. pg. 37.

⁵ *Index rariorum Librorum Bibliothecae Universitatis regiae Budensis.* Pars II. Budae 1781. pg. 187.

Temesvári Pelbárt neve alatt fölemlítve a Biga salutis (Sermones dominicales) 1499. kiadását, szintén fölveti a szerzőség kérdését: «Sunt, qui hoc opus malint *Oswaldo a Lasko* Pelbarti discipulo, quam huic tribuere. Illud simillimum veri est, Oswaldum ab excessu Pelbarti hujus sermones aliquot compilasse, addidisse quaedam de suo, ac etiam perpolivisse.»

Pray ezen szavai csendülnek meg Molnár János és utóbb Grässe művében. *Molnár*¹ Pelbártról szóltaiban ezeket mondja: «Nyilván pedig, úgymond Pray (Lib. rar.), Lascy (így!) *Oswald*, Pelbártnak tanítványa, szedte-öszve Pelbártnak egynehány beszédit, 's holta-után meg-simogatta.» *Graesse*² Pelbárt műveit felsorolva, átveszi Pray művéből a Biga salutis illető kötetének leírását, a jegyzetben pedig ekképen szól: «Cet ouvrage est attribué à Oswald a Lasko, disciple de Pelbart, lequel compila après la mort de son maître ses discours et ajouta du sien.» Molnár legalább hűségesen idézi forrását, a modern Graesse ezt már nem tartotta érdemesnek.

Érdekes, hogy szent Gellért legendája és műveinek első kiadója, *Batthányi* Ignác püspök félreérti Praynak a Biga salutis-ra vonatkozó megjegyzéseit s azt a *Sermones Pomerii de Sanctis*-ra vonatkoztatja s úgy idézi.³ Micsoda összekuszált fonál!

Ám térjünk vissza Praynak első tekintetre tetszetős véleményére. Szerinte a Biga salutis valószínűleg úgy keletkezett, hogy Laskai Oszvát Pelbárt halála után összeszedte annak egy-némely beszédét, hozzáadott egyetmást a saját prédikációiból s az egészet meggyúrta. Csakhogy ennek ellene vall maga a Biga salutis egyrészt, de meg Pelbárt élete másrészt. Temesvári Pelbárt meghalt 1504-ben. Addigra a Biga salutis mind a három kötete megjelent már két kiadásban, sőt a két első kötet (de tempore és de Sanctis) három kiadásban is. A *Sermones de Sanctis* kötet első kiadása 1497-ben jelent meg, a másik két kötet pedig legelőször 1498-ban látott napvilágot; a további kiadások csupán változatlan lenyomatai a princeps editio-nak. Tehát a Biga salu-

¹ Magyar könyv-ház. VI. szakasz. Pesten, 1794. 145. l.

² Trésor de livres rares et précieuses ou nouveau dictionnaire bibliographique. T. 5. Dresde 1864. pg. 187.

³ Sancti Gerardi scripta et acta hactenus inedita. Albo-Carolinae, MDCCXC. pg. XLIX.

tis prédikáció-gyűjtemény befejezést nyert még Pelbártnak életében, nyomtatásban megjelent hat évvel Pelbárt halála előtt. Hogyan tákolhatta hát össze Laskai Ozsvát a Biga salutis-gyűjteményt Temesvári Pelbárt halála után?

Legfőlebb még az 1507-ben megjelent Gemma fidei kötetre állhatna fönn Pray kombinációja. Ámde a Gemma fidei nem elmondott prédikációk tárháza, hanem rendszeresen kidolgozott ciklus-prédikációk gyűjteménye, melyeknek nagyrészt kimutathatók a forrásai s ezek korántsem Pelbárt művei.

Pray vélekedése e szerint teljesen alaptalannak bizonyult.

3. Utalnunk kell még három monumentális munkára, melyek bár nem tartoznak a bibliográfia körébe, de szintén Temesvári Pelbártéknak tartják a Biga salutis-t.

a) *Pray*: Vita S. Elisabethae viduae... Tyrnaviae, anno M.DCC.LXX. pg. 1. — Közli a Biga salutis de Sanctis egyik Erzsébet-napi prédikációjából a szent Erzsébet születéshelyéről szóló részletet.

b) *Mátyás* (Florianus): Historiae hungaricae fontes domestici. P. I. Quinque-Ecclesiis. 1881. — Temesvári Pelbárt neve alatt közöl a Biga salutis de Sanctis szent Istvánról szóló beszédeiből egyetmást. Nevezetesen a Serm. 76. és Sermo. 77. jelzésű részletek (pg. 83—84.) valók a Biga salutis-ból.

c) *Dankó*: Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae. Budapestini. MDCCCXCIII. pg. 114. A Biga salutis 1498. Pelbárt-nak tulajdonítva.

Kár ilyen tévedésnek becsúsznia olyan munkákba, melyeket külföldön többet forgatnak, mint idehaza. Mátyás Flórián tévedését helyreigazította ugyan dr. *Karácsonyi* János,¹ Prayét ugyancsak *Karácsonyi*,² meg utóbb *Laban* Antal.³ Idehaza természetesen tudomásul vesszük az efféle helyreigazításokat; ámde a külföld nem értesül róluk.

D) A ferenczrendi könyvtárak *Biga salutis* példányaiban található bejegyzések a prédikációk szerzőjének rendszerint Laskai Ozsvátot nevezik meg. Így a *gyöngyösi* könyvtárban a

¹ Szent István király élete. Budapest, 1904. 119. l.

² Religio 1907. évf. 57. l.

³ Az Árpádházi szent Erzsébet-legendák irodalmunkban. Budapest, 1907. 29—30. l.

Biga salutis de Sanctis 1516. évi kiadásának címlapján a következő bejegyzés olvasható: «*Author Operis est Fr. Osvaldus de Lasko olim Vicarius Vicariae Hungäae.*» Az előlapon pedig: «*Biga Salutis Fratris Osvaldi de Lasko olim Lectoris Budensis (kihuzva s fölébe írva Pestiensis) et Vicarii Vicariae Hungäae.*» Ezt annak bizonyságául hozhatjuk föl, hogy a hazai Ferenczrend kebelében élén élt a hagyomány, hogy Laskai Ozsvát volt a Biga salutis szerzője.

A Laskai Ozsvát pesti (vagy budai) lectorságára vonatkozó rendi hagyomány fontos és eddigelé ismeretlen életrajzi adatot is foglal magában. A rendi krónikák nem szólnak Laskai Ozsvát theologiai lectorságáról. Ámde a régieken alapuló *Telek-féle* krónika egy helyütt egyenesen theologiai doktornak (celebris Theologiae Doctor) mondja Laskai Ozsvátot. Telek ezen állítása kevésbé valószínű. Laskai Ozsvát theologiai lector voltának azonban semmi se mond ellene. Úgy hát ebben is sorsosa volt Temesvári Pelbártnak.

1. Laskai Ozsvát szerzőségét minden kétségen fölül igazolják a hazai ferenczrendi krónikák. Így a *Szalkai Magyar Balázs*¹ kezdette krónika: Blasii de Zalka et continuatorum *Chronica Fratrum Minorum de Observantia provinciae Bosnae et Hungariae*. Kézirata, de csak XVIII. századi másolatban, megvan a gyulafehérvári Batthány-könyvtárban. Kinyomatta Toldy Ferencz *Analecta Monumentorum Historiae Hung.* címmel tervezett vállalata I. kötetében. A krónika következőképen számol be² Laskai Ozsvát irodalmi munkásságáról: «Iste insuper Pater Vicarius devotissimus *Frater Osvaldus* laborando in sacra scriptura pro aedificatione fidelium et devotione, praedicatoribus edidit plurimos libros, quos *Biga Salutis* nominavit, videlicet de Tempore, de Sanctis et Sermones Quadragesimales de praeceptis comportavit, et aliud opus valde utile, quod *Gemma fidei* intitulatur.» Ennél pontosabban már igazán nem lehetne elősorolni Laskai Ozsvát prédikációit.

Ezt a krónikát felhasználta *Fridrich* Orbán is, többnyire

¹ A bosnyák provincia főnökévé választotta Diakóban 1420 márczius 25-én.

² *Toldy*: *Analecta*, pg. 253.

szó szerint átvéve a krónika adatait. A Laskai Ozsvát szerzőségére vonatkozó részlet Fridrich művében is ismétlődik.¹

A Szalkai-féle krónikának egy kevésbé gondos másolata táruul elibénk a *müncheni* udvari-állami könyvtár (K. Hof- und Staatsbibliothek) Clm. 9071. jelzetű kéziratában: *Annotationes ex cronica fratrum minorum* in duobus regnis Bozne et Hungariae habitantium. Ez a krónika 1503-ig adja elő a rend történetét. Laskai Ozsvát irodalmi műveiről ezeket mondja a krónika: «Tertius Decimus V. *Fr. Osvaldus de Lasko*, electus in conventu pesthiensi 1497 predicator optimus. Item secundario idem electus fuit in Athia 1499, ubi omnes constitutiones papales generales et vicariales in unum comportavit. Hic edit (sic!) etiam sermones de tempore et de sanctis ac iuxta preceptorium (quos) *Biga Salutis* appellavit compilavit, una cum sermonibus qui *Gemma fidei* intitulantur.» (Fol. 19^a—19^b.)

Figyelmet érdemel *Telek* József ferenczrendi szerzetes krónikája is. *Telek* ugyan 1759-ben írja krónikáját, de felhasználja a régebbi krónikákat. Jelenleg a Kapisztán szent Jánosról nevezett rendtartomány *budai* levéltárában őriztetik a kézirat. Czime: *Historiae Chronologicae Provinciae Hungariae SS. Salvatoris. Pars I. Anno MDCCLVII.* Az első részben, a tulajdonképeni krónikában találjuk Laskai Ozsvát emlékezetét a következőképen: «*Laudes Fratris Osvaldi de Lasko.* Hic Devotissimus Pater Osvaldus plurimum laboravit in Scripturis pro devotione fidelium, et utilitate Praedicatorum, nam qua celebris Theologiae Doctor et insignis Verbi Divini Praedicator, plures edidit libros, maxime Concionatoribus nimis utiles. Et quidem primum opus intitulat: *Biga salutis*, in quo complectitur tomulos Concionum de tempore, de Sanctis, de preceptis, et Sermones Quadragesimales; Aliud vero opus intitulat: *Gemma fidei.*» A krónika másik részében is találunk Laskai Ozsvátra vonatkozó adatokat. Elhagyva ezúttal Laskai Ozsvát áradozó dicsőítését, csupán a prédikációira vonatkozó részletet mutatjuk be: «*P. Osvaldus de Lasko* ex parentibus Hungarus (sic!) prognatus... Otio perpetuum bellum indicens, multa pro devotione Fidelium et Verbi Divini praedicato-

¹ *Historia, seu compendiosa descriptio Provinciae Hung. Ordin. Minorum S. P. Francisci... Cassoviae 1759. Pars I., pg. 14—15. (n. 36.)*

rum utilitate in scripturis laboravit, eatenus, ut qua insignis verbi Dei praeco plures ediderit libros concionatoribus praesertim utiles. Primum suum Concionatorium opus intitulat *Biga Salutis*, in quo complectitur plures tomos concionatorios; nimirum: de Tempore, de Sanctis, de Praeceptis et Sermones Quadragesimales. Alterum nominat: *Gemma Fidei*.»

Az egykori Salvatoriana Provincia évkönyvei — *Annales Provinciae SS. Salvatoris* — szintén beszámolnak Laskai Ozsvát irodalmi munkásságáról. A rend nevezetes férfairól szóló fejezet¹ II. §-ában, a rendi írók sorában örökítik meg Laskai Ozsvát emlékezetét. Legjobb tudásom szerint ezen fejezetnek a szerkesztője *Verebélyi* Ambrus atya vala, kit 1785-ben a galgóczi káptalanon neveztek ki a rendtartomány kronologusának.² Ez a kézirat is a rend budai levéltárában található. A Laskai Ozsvátra vonatkozó részlet eleje a következőképp hangzik: «*P. Osvaldus de Laskó*. Vicariae Hungariae tertio Praefectus, constitutiones Pontificias, Generalium, et Vicariorum Provinciae sancita in unum volumen composuit facillioris observationis causa, anno 1499, quod in Archivo Provinciae superest. Versatus in sacris codicibus ad fidelium utilitatem et S. Oratorum subsidium duo edidit volumina (sic!) unum *Biga salutis*, alterum *Gemmam fidei* nominavit. In Biga salutis reperiuntur...» Következik az egyes kötetek leírása a gyöngyösi és müncheni rendi könyvtárak példányai alapján. Legvégül megnevezi forrását: *Urbarium*, seu Chronicon Provinciale. Tehát szintén felöleli a régebbi krónikák anyagát.

A rendi krónikák kegyelettel írt följegyzései, miként láttuk, kétséget sem hagynak afelől, hogy a Biga salutis és Gemma fidei műveknek szerzője a mi Laskai Ozsvátunk.

2. A krónikák tanubizonyságát megerősíthetjük magából a prédikáció-gyűjteményből vett belső érveléssel is. S ez: *szent Ozsvát legendájának feltűnő szerepeltetése* a prédikációkban. Laskai Ozsvát több helyütt közöl prédikációiban egyes részleteket szent

¹ Provinciae Viri illustres. §. II. Viri a doctrina et editis operibus, vel manuscriptis comendabiles.

² A kötet elején ez a bejegyzés olvasható: «NB. Continuavit sedulo A. V. P. Ambrosius Verebélyi in Capit. Galgócziensi Ao 1785 constitutus Chronologus Provinciae.»

Ozsvát legendájából; máskor meg, a hol csak szerét ejtheti, hivatkozik szent Ozsvátra. Legszembetűnőbb az egészben a *Biga salutis de Sanctis* egyik prédikációja. A beszéd Haviboldogasszony ünnepére készült. A bevezetésben elmondja, hogy Haviboldogasszony ünnepén üli az Egyház azonfölül még szent Ozsvát, szent Domonkos és szent Afra vértanú emlékezetét. A beszédet három részre szaggatja. Az első részt a Haviboldogasszony ünnepének szenteli, a többi kettőben szent Ozsvát és szent Domonkos életéről szól. Ez az egyedüli eset az egész kötetben, hogy egy ünnepen három szentről is tárgyalt; ép azért felkölti figyelmünket. Szent Domonkos bevonását megmagyarázza az a testvéri frigy, mely szent Ferencz és szent Domonkos rendje közt kezdettől fogva fönállott. Bizonyára Laskai Ozsvátnak is volt alkalmja prédikálni szent Domonkos napján valamelyik dominikánus templomban. Ámde szent Ozsvát előtérbe helyezése már határozottan a szentnek nevét viselő Laskai Ozsvátra vall.

3. Immáron végigkísértük a szerzőség kérdését minden árnyalatában. Magyar írók voltak, a kik elsőben vitatták Michael de Hungaria, illetve Temesvári Pelbárt szerzőségét; de viszont ugyancsak magyar írók szolgáltattak igazságot Laskai Ozsvátnak.

Eddigi adataim szerint *Szirmay* Antal volt az első, ki teljes határozottsággal Laskai Ozsvátnak tulajdonította a *Biga salutis* szerzőségét. Zemplén vármegyéről írt monografiájában¹ Sárospatakról, mint szent Erzsébet születéshelyéről esvén szó, ezeket mondja: «Anno 1212. (sic!) Andream II. etiam regem hié diverticulum habuisse, conjicitur ex *Osvaldi a Lasco*, quem alii Pelbartum de Temesvár nominant, opere quod *Bigam salutis* inscript, sermone 180. (sic pro 108), ubi Beatam Elisabeth Andream Regis Hungariae Filiam in oppido Sáros-Pathach mundo fuisse natam asserit.»

4. A magyar bibliografia aztán hozzájuttatta Laskai Ozsvátot szellemi jussához. Szép számmal idézhetünk bibliografiai munkákat, melyek az ő neve alatt említik műveit.

a) *Frankl* Vilmos: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. szá-

¹ Notitia historica Cottus Zempléniensis. Budaë, 1804. pg. 5., §. 18. — Id. Religio 1907. évf. 58. l.

zadban. Budapest, 1873. Független: A magyarországi nyomtatványok a XVI. században. A 347. lapon említi a Gemma fidei-t, megjelenése évét azonban hibásan mondja 1504-nek.

b) A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának magyar történelmi és irodalomtörténelmi *kiállítás*a. (M. Könyvszemle 1877. évf.) 12. szám alatt leírva a Biga salutis de Sanctis 1499. kiadása. Utána eme megjegyzés: «A munka szerzője *Laskó Osvát*, a pesti Ferenczrendű zárda főnöke, kinek több homiletikai munkája van, melyek számos kiadást értek.» (309—310. l.)

c) *Hellebrant* Árpád: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában levő ősnymtatványoknak jegyzéke. Catalogus librorum saeculo XV-o impressorum quotquot in bibliotheca Academiae Litterarum Hungaricae asservantur. Budapest, 1886. 221. l. — 290. sz. alatt pontosan leírja a Biga salutis de Sanctis 1497. évi kiadását.

d) *Catalogus* Bibliothecae Joannis Cardinalis Simor. Strigonii, 1887. col. 192. — Említve a Biga salutis (Sermones dominicales) 1506. évi kiadása.

e) *Szabó-Hellebrant*: Régi magyar könyvtár. III. köt. I. r. Budapest, 1896. — Ez a nagyszabású munka lehető pontossággal leírja Laskai Osvát műveinek összes kiadásait. Azt is jelzi, melyik könyvtárban van meg az illető kiadás. Ehhez lehetne még pótlékot adni. Azóta már számos példány került napfényre Laskai Osvát munkáiból. Az érdekeltek akár jelen dolgozathól is kipéccézhetnek egynémely adalékot.

f) *Apponyi* Sándor gróf: Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Budapest, 1900. I. köt. 24. l. — 35. szám alatt leírja a Sermones dominicales — Biga salutis 1498. kiadását. Érdekesek a hozzáfűzött jegyzetek. Ezek sorában egy magyar vonatkozású passzust is közöl egyik prédikációból.

g) *Szinnyei* József: Magyar írók élete és munkái. VII. köt. Budapest, 1900. 801. has. — *Laskó Osvald* néven pontosan felsorolja a műveket, csupán a Biga salutis Sermones dominicales kötetét említi föl kétszer is.

h) *Varjú* Elemér: A gyulafehérvári Batthány-könyvtár. (Különlenyomat a «Magyar Könyvszemle» 1899—1901. évfolyamából.) Budapest, 1899—1901. 64. l. — Főlemlíti a Biga salutis-gyűjteményből a Sermones de Sanctis 1497. és a Sermones domini-

cales 1499. évi kiadását. Leírásukat mellőzi, csupán Szabó-Hellebrantra hivatkozik.

i) Dr. *Récsey* Viktor: Ősnyomtatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban. Incunabula et hungarica antiqua in bibliotheca s. Montis Pannoniae. Budapest, 1904, 168—69. l. — Laskó Osvaldus nevén 247. szám alatt fölemlítve meghatározza és precíz pontossággal leírja a pannonhalmi könyvtárban meglevő egyetlen *Biga salutis* kiadást, a *Quadragesimale* 1506. évi kettős példányát. Node a hozzáadott jegyzetet olvasva, már az a benyomásom, mintha *Récsey* ingadoznék, ha vajjon a *Sermones de Sanctis*, meg a *Sermones dominicales* Laskai Ozsvátnak, avagy *Michael de Hungaria*-nak tulajdonítandók-e, mint azt *Hain*, *Lampel* s mások hibásan megtették.

Ezzel végeztünk is dolgozatunk első részével, a szerzőség kérdésével.

II.

Laskai Ozsvátnak eleddig csak nyomtatásban megjelent munkái voltak ismeretesek. Jómagamnak sikerült Laskai Ozsvát prédikációinak töredékes följegyzéseiből legalább némi nyomára akadnom egy elveszett (vagy lappangó) kézirat munkájának. S ez a *Kapisztrán-Vita*.¹ Erre a *Kapisztrán-életrajzra* «*Laskai Ozsvát ismeretlen műve*» czímet viselő dolgozatban² hívtam föl a figyelmet.

Ez az elveszett *Kapisztrán-Vita* volt Laskai Ozsvátnak prédikációinál is régibb, legelső munkája. Ámde mégse vesszük először sorba ezen munkára vonatkozó adatokat, hanem elsőben is nyomtatásban megjelent műveit tárgyaljuk s aztán külön vesszük kézirat munkáit.

A) *Nyomtatásban megjelent művek.* Laskai Ozsvátnak erészben három művét különböztethetjük meg: 1. *Biga salutis* hármas prédikáció-gyűjtemény. 2. *Gemma fidei* kötet. 3. A *Rosarium*, melynek negyedik kötetét ő fejezte be.

Laskai Ozsvátnak valamennyi műve Hagenauban jelent meg 1497. és 1516. közt; a *Biga salutis* sorozat több kiadásban is.

¹ Szándékosan írom így *Kapisztrán-vita* helyett, hogy ez utóbbinak kétértelműségét elkerülhessem.

² *Religio* 1908. évf. 43. sz. 697. l.

1. *Biga salutis* közös címmel egy-egy kötet vasárnapi, ünnepi és nagybőjti prédikáció jelent meg Laskai Ozsváttól. Hogy miért adta ezen címet a gyűjteménynek, azt a maga skolasztikus modorával megmagyarázza a *Sermones dominicales* kötet előszavában: «Pro eo, quia sicut *biga* duobus extat et voluitur rotis. Sic hij sermones tam dies dominicos quam etiam sacras festorum totius anni solemnitates. ut plurimum duobus perlustrant fructuosis sermonibus. Tum quia ad geminam clare prouehunt charitatem. dei videlicet et proximi. In quibus tota lex pendet et prophete Math. XXII. Tum quia de redemptore pio limpide tractant. in quo duplex creditur natura. diuina et humana. Tum etiam quia recto tramite ad summe desiderandam feliciter dirigit beatitudinem. que in duobus consistit principaliter. clara puta visione diuine maiestatis. et gloriose christi humanitatis.»

Laskai Ozsvát továbbá ebben az előszóban tájékoztat bennünket prédikációinak célja és iránya felől. Laskai Ozsvát nem ad közre elmondott beszédeket, se kidolgozott mintapredikációkat; hanem csak összegyűjti a hitszónokok számára a prédikációk anyagát, hogy abból ki-kí tetszése szerint válogathasson. Meg akarja könnyíteni a prédikátorok munkáját, hogy ne legyenek kénytelenek különféle könyvekben keresgélni prédikációik tárgyát, hanem az anyagot egybegyűjtve találják. Ezen anyaggyűjteménnyel tehát segédkönyvet akart nyújtani a hitszónokoknak. Ily szempontból kell elbirálnunk Laskai Ozsvát prédikáció-gyűjteményeit; nem szabad azokat mint tulajdonképeni prédikációkat ítélet alá vennünk.

Csupán a *Quadragesimale Bigae salutis* előszavában hangsúlyozza Laskai Ozsvát, hogy a kötet elmondott prédikációkat tartalmaz. S tényleg, vannak e kötetben olyan prédikációk, melyeket Laskai Ozsvát annakidején elmondhatott úgy, ahogy azok ránkmaradtak.

Laskai Ozsvát az egyszerű nép lelki szükségletét tartotta szem előtt. Erre vall prédikációinak egész iránya. A *Discipulus* néven ismeretesebb *Herolt* János († 1468.) dominikánus szerzetes prédikációinak van egy nevezetes passzusa, melyben arra ad oktatást, miről kell prédikálni az egyszerű népnek. Ez a passzus a *Quadragesimale discipuli* (irta 1435-ben) 3. számú

prédikációjában fordul elő következőképen: «Utilia et non subtilia, id est, decem praecepta, articulos fidei, septem sacramenta, et de poenis inferni et gaudiis coeli, quia poenae inferni retrahunt a malis et gaudia coeli inflammant ad bonum.» Laskai Ozsvát nagybőjti prédikáció-gyűjteményeiben minthacsak Herolt ezen útmutatása szerint volna összegyűjtve az anyag. A Quadragesimale Bigae salutis meg a Gemma fidei prédikáció-gyűjtemények együttvéve teljesen felölelik a Herolt ajánlotta prédikáció-tárgyakat. A Biga salutis nagybőjti prédikációi a tízparancsolatról tárgyalnak, a legutolsó pedig: «De acerbitate penarum infernalium et iocunditate celestis glorie.» A Gemma fidei traktatusai pedig szólnak a hitágazatokról; a szentségekről stb. Mindezt a prédikációk népszerű irányának némi jellemzésére hoztuk föl.

Áttérhetünk már most a Biga salutis egyes kötetének a felsorolására.

a) *Sermones dominicales*. Első ismert kiadása 1498-ból. Nem lehet czélunk pontos bibliografiai leírását adni; ezt elvégezte már Szabó-Hellebrant munkája. Csupán a kolofonját adjuk, minthogy az fontos életrajzi adatot is rejt magában: *Sermones dominicales perutiles Biga salutis intitulati a quodam fratre hungaro In conventu Pesthiensi. fratrum minorum de observantia comportati. Impensis quoque et sumptibus prouidi viri Johannis ryma per industrium Henricum Gran in imperiali oppido Hagenaw inibi incolam diligentissime impressi ac emendati Finiunt feliciter. Anno ab incarnatione domini. M.CCCC.XCVIII. ipsa die Vincentij martyris. — Ezenkívül megjelent még 1499., 1502., 1506., 1515. és 1516. években.*

Ez a kötet tartalmazza a bevezetést az egész ciklushoz; feltűnő tehát, hogy mégis a *Sermones de Sanctis* kötet jelent meg hamarébb. A Biga salutis de Sanctis kötet napvilágot látott 1497. július 27-én. Ennek oka bizonyára csakis a kiadón mulott. Laskai Ozsvát hihetőleg mindahárom kötet kéziratát egyidejűleg küldte sajtó alá.

A kötet összesen 124 prédikációt foglal magában. Felöleli az ünnepek kivételével az összes akkori prédikációs napokat. (*Sermones de Tempore*.)

b) *Sermones de Sanctis*. Első kiadása 1497-ből való;

további kiadásai 1499., 1502., 1506. és 1516. évekből. Kolofonja ugyanannyit mond, mint az előző köteté.

Tartalma 112 prédikáció az egyházi év ünnepkörére: az Úr, szűz Mária és a szentek ünnepeire, továbbá a templomszentelés évfordulatára. Különös figyelmet érdemelnek a magyar szentekről szóló prédikációk.¹

c) *Quadragesimale*. Első kiadása 1498-ból. Megjelent még 1501., 1506. és 1515. évben. Kolofonja így adja a címet: *Quadragesimale siue preceptorium*.

Tartalma szerint csakugyan *Praeceptorium*. Nagyböjti prédikációk; szólnak pedig az Isten tízparancsolatáról s a legutolsó a pokoli kinokról és a mennyei örömről. Összesen 44 prédikációt tartalmaz.

A kötethez függelék gyanánt *Exempla siue Miracula* címmel betűrendes erkölcsi példatár járul. A példatár 89 szám alatt 88 példát foglal magában. A 27. és 70. számú példa azonos; csak épen a címük más. A példákat Laskai Ozsvát csekélyke kivétellel a középkor legnagyobb erkölestánító példatárából, a *Speculum exemplorum*-ból veszi át, többnyire czimestül-mindenestül.

A Biga salutis egyes kötetei, mint láttuk, gyors egymásutánban többször is megjelentek; néha — így 1506-ban — mindahárom kötet egyszerre.

2. *Gemma fidei*. Csak egyetlenegy kiadása ismeretes, 1507-ből. Kolofonja szintén fontos életrajzi adatot rejt magában: *Quadragesimale Gemma fidei intitulum: tractans de sacrosancta et orthodoxa fide catholica: a quodam fratre hungaro diuini ordinis minorum de observantia: ex conventu Pesthiensi. eiusdem ordinis Quardiano: accuratissime recollectum. Impressum ac emendatum a solerti ac industrio Henrico Gran calcographo in Hagenaw expensis ac sumptibus prouidi circumspectique viri Joannis rynman de Oringaw Finit feliciter Anno salutis nostre 1507. die vero sexta mensis Junij.*

A bevezetésben elmondja Laskai Ozsvát könyve keletkezésének a történetét. Szerzetes testvérei szőlítetták föl, írta szá-

¹ A szent Erzsébetről szóló prédikációk tárgyalva *Laban* művében: Az Árpád-házi szent Erzsébet-legendák irodalmunkban. Budapest, 1907. 58—94. lap.

mukra egy segédkönyvet a nagybőjti prédikációkra, hogy a kor tévtanaival szemben annál hathatósabban léphessenek föl.

Nevezetes ez a bevezető szó még egyéb szempontból is. Valóságos vezérczikk a nemzetiségi kérdéstről.

A könyv összesen 71 nagybőjti prédikációt tartalmaz; a septuagesima vasárnaptól fehér vasárnapig bezárólag minden napra egy-egy prédikációt. Voltaképen azonban nem is annyira prédikációk ezek, hanem logikus rendben összeállított dogmatikus traktatusok. A műnek egész elrendezése főképen a *Diaeta salutis* című munkán épül föl.

Kiváló figyelmet érdemel a 33. számú prédikáció a török veszedelemről: «de thurcina persecutione et eius fine.» Forrása a következő ősnymtatvány: *Tractatus quidam de Turcis* prout ad presens ecclesia sancta ab eis affligitur. Ezt a traktatust dominikánus szerzetesek irták össze 1474-ben. Én az 1481. évi nürnbergi kiadást használtam a kalocsai főszékesegyházi könyvtárban. Hain ezenkívül még három hely- és évnélküli kiadást említ.¹

3. *Rosarium aureum*. Laskai Ozsvát fejezte be *Temesvári Pelbárt* ily című theologiai ismerettárát. Mikor 1504. január 22-én Temesvári Pelbárt «megszünt írni, tanítani és élni», hűséges társa, Laskai Ozsvát vállalkozott a Rosarium befejezésére. A III. rész — ezt még Pelbárt készítette — az ő gondozása alatt jelent meg 1507-ben; a befejező IV. részt pedig már neki kellett kidolgoznia. A kötet 1508-ban jelent meg, ugyancsak Hagenauban. Kolofonja megérdemli, hogy a maga egészében ideiktassuk: Rosarii theologie sapientie aurei Quartus liber: pro elucidatione Sententiarum libri Quarti: *per fratrem Osualdum de Lasko*: diui ordinis sancti Francisci de observantia: tunc prouincie Hungarie vicarium (Fratre Pelbarto defuncto) consummatus: in regia civitate Budensi. Impressusque impensis circumspecti viri archibibliopole Joannis Rynman de Oringaw: in officina industrii Henrici Gran: cuius in opido imperiali Hagenaw Finit feliciter Anno salutis nostre millesimo quingentesimo octavo. II. die Decembris. — Szabó-Hellebrant² ezenkívül még a következő kiadásokat ismerteti: Velence 1586. és 1589., Brixen (!) 1590.

¹ Repertorium bibliographicum. n. 15678—80.

² Régi magyar könyvtár. III. köt. I. r. 752., 792. és 803. sz. a.

A Rosarium aureum teljes hittant nyújt. Enemben legnevezetesebb alkotás a skolasztika korában a munkája után Magister sententiarum-nak nevezett *Petrus Lombardus* műve: Libri IV. sententiarum. Kommentárokat irtak hozzá — hogy csak a ferenczrendi tudósokat említsem — Alexander Halensis, Bonaventura és Duns Scotus. Ezen kommentárok nyomában halad a Rosarium¹ is.

B) *Kézíratos munkák.* Laskai Ozsvátnak csak egyetlenegy kézíratos munkáját említik meg a krónikák: a nevéhez fűződő atyai és paksi konstitucziókat. Pedig hát kellett kézíratos munkájának többnek is lennie. Példa rá a Kapisztrán Jánosról írt életrajz.

1. *Kapisztrán-Vita.* Laskai Ozsvát ismételten is említi prédikációiban, hogy írt valamiféle munkát Kapisztrán Jánosról. Ez Laskai Ozsvátnak eleddig ismeretlen műve; bátran hozzátehetjük, hogy elveszett műve.

Elsőben is a Sermones dominicales 16. számú prédikációjában utal Kapisztránról szóló munkájára Laskai Ozsvát. A prédikáció megfelelő részletével való összefüggésében eképen hangzik ez a hely: «Sextum et ultimum miraculum fidei confirmans est vere fidei choruscatio. Choruscat namque multis miraculis in diversis orbis partibus. sicut temporibus nostris plus quam XL. mortui sunt resuscitati meritis beati Bernardini. et multi beati Ladislai regis hungarie meritis. *Rutilat etiam innumeris miraculis frater Johannes de Capistrano. ex quibus ego aliqua fidedigna notavi ad futuram fidelium devotionem.*» Kiviláglik ebből annyi, hogy Laskai Ozsvát összeállította Kapisztrán csodáinak jegyzékét.

Majd ismét a Gemma fidei 21. darabjában hivatkozik ezen ismeretlen művére Laskai Ozsvát. Ez a részlet így szól: «O quam multi etiam nostris temporibus resuscitantur. *nam et ipse scripsi de pio memorie patre Johanne de capistrano aliquos. et inscripti sunt de eo tres libri in quorum uno LIX. resuscitados celeriter computavit: que omnia clamant resurrectionem futuram.*». Könnyen tévedésbe ejthetné az embert ez a barátlanságnak is pongyola stilus. Az itt említett csodák — halot-

¹ A Rosarium közkeveltségéről tanuskodik a vatikáni Ottobonikönyvtár 857. sz. XVI. századbéli kézírata: Notandae ex libro primo, secundo et tertio rosarij Pelbarti (fol. 7—100.), mely a Rosariumból vett prédikáció-vázlatokat tartalmaz. (M. Könyvszemle 1909. 248. lap)

tak föltámasztása — ugyanis nem vonatkoznak Kapisztrán Jánosra, hanem az ő lelki mesterére, Szienai szent Bernardinra, Kapisztránnal együtt a Ferenczrend kebelében a szigorubb rendtartás (sacra observantia) oszlopos úttörőjére. Kivehető ez Laskai Ozsvát prédikációinak több helyéből is. Így a Biga salutis de Sanctis 44. prédikációjának befejezéseként szent Bernardin legendáját adja, melyhez legvégül hozzáteszi: «*Frater etiam Joannes de capistrano publice predicavit: quod beati Bernardini meritis deus. LIII. mortuos suscitaverit. ex quibus cum XII. ipse locutus fuit etc.*» Párhuzamos evvel a Sermones dominicales 63. beszédjének következő passzusa is: «...sed ipsius meritis statum salutis sunt adepti. Alij meritis beati anthonij aut beati Bernardini. Nam temporibus nostris *secundum quod dixit frater Johannes de capistrano.* LV. mortui sunt resuscitati meritis beati Bernardini. Et ut idem dixit cum. XII. de resuscitatis locutus fuit. Plerique meritis gloriosi regis Osualdi.» A föltámasztott halottak száma változik ugyan ezen szemelvényekben, a mi utóvégre csupán iráshiba is lehet; ámde egybehangzóan tanusítják, hogy maga a halottak föltámasztása nem értendő Kapisztránra, hanem Szienai szent Bernardinra. Az illető passzus csupán csak reflexio Kapisztrán egyik prédikációjára. S valóban, maradt ránk Kapisztránnak egy prédikációja Szienai szent Bernardinról, kinek szenttéavatása érdekében oly buzgón fáradozott.

Összefoglalva már most Laskai Ozsvát hivatkozásait, bizonyos, hogy irt volt egy munkát Kapisztrán Jánosról. Prédikációinál is korábbi műve volt ez, mivelhogy prédikációinak 1498-ban megjelent egyik kötetében (Biga salutis — Sermones dominicales) már említést tesz róla, sőt már előbb is található ezen ismeretlen művére némi reflexió a Biga salutis de Sanctis 1497-ben kiadott kötetében. Kapisztránról szóló műve három könyvre oszlott. Ezeknek egyike Kapisztrán csodáinak jegyzékét tartalmazta. A többi rész minden bizonnyal Kapisztrán életrajzát ölelte föl, esetleg némi szemelvényekkel Kapisztrán irataiból. Legalább is ismeretes ezen Kapisztrán-Vita tartalmából az a kis reflexió Kapisztránnak Szienai szent Bernardin életét tárgyaló prédikációjára.

Mindössze ennyit tudunk meg Laskai Ozsvát hivatkozásai nyomán ezen ismeretlen művéről. Kevés volna fogódzónak még

akkor is, ha ez a bizonyára szintén névtelenül íródott Kapisztrán-Vita még csakugyan lappangana valahol a Kapisztránra vonatkozó kéziratok sokaságában. Elveszett-e valjon ez a kézirat, vagy pedig csak lappang valamelyik könyvtár zugában? Se Temesvári Pelbártnak, se Laskai Ozsvátnak nem került elő eddig-élé semmiféle kézírata. Ezek a hagyomány szerint odavesztek Budán, midőn a török a várat bevette. Legföljebb valami szerencsés véletlen vezethetne még Laskai Ozsvát nélkülözött kézíratainak, vagy ezek másolatának a nyomára. Jómagam három éve hajhászom már ezt a kéziratot Kapisztrán-Vitát, de hasztalan.

2. *Constitutiones familiae Hungariae observantium.* Laskai Ozsvát nevéhez fűződik az 1499. évi atyai (ma Sarengrad) és az 1507. évi pakosi (Paks) káptalanon elfogadott rendi konstitúciók gyűjteménye. Említést tesz erről már a Szalkai-féle krónika is, midőn Laskai Ozsvát tartományfővé választásával kapcsolatban írja:¹ «Tertius decimus Vicarius Frater *Osvaldus de Lasko* electus in conventu Pestiensi Anno Domini MCCCCXCVII. Item secundo idem electus fuit in Athia Anno Domini MCCCCXCIX. ubi omnes constitutiones Papales generales et vicariales in unum laudabiliter, omnibus facilliter ad studendum, et observandum comportavit.» Ugyanígy adják elő a konstitúciók gyűjteményének keletkezését a Szalkai-krónikának müncheni másolata és a rendi évkönyvek is; mindkettőnek idevonatkozó részleteit már föltebb, a szerzőség kérdésénél, közöltük. A bibliográfiában egyesegyedül *Szinnyei*² tesz említést a Laskai Ozsvát nevéhez fűződő konstitúciókról.

Ezen kéziratot konstitúciók az egyes konventek számára készült másolatokban szép számmal forogtak közkezen annak idején. Ma is ismeretesek ily másolatok különböző könyvtárak kéziratanyagából. Néhány kéziratot mi is fölemlítünk.

a) Elsősorban említendő a régi időktől fogva a rendi levéltárban őrizett *gyöngyösi* kézirat: *Constitutiones familiae Hungariae observantium*, cura vicarialis fratris *Osvaldi de Lasko*, in capitulo Athyensi 1499. editas (sic!) cum additionibus probabiliter et statutis Pakosiensibus, descriptas (!) manu cujusdam Fratris Ladislai a. 1512. Ezt említi *Szinnyei* is.

¹ Toldy: *Analecta* ... pg. 252.

² Magyar írók élete és munkái. VII. 801.

b) A *gyulafehérvári* Batthányi-könyvtár kézirata: *Constitutiones familiae Hungaricae fratrum minorum*. 8-r. 101 számozatlan levél. Írásidőjét 1499—1505. évekre teszik. Beke indexében¹ 133. sz. a. fölvéve.

c) A *müncheni* udvari-állami könyvtár ugyanazon kézirata (Cm 9071), mely a Szalkai-féle rendi krónika másolatát őrizte meg számunkra, a rendi konstitucziókat is tartalmazza: «*Constitutiones provinciae Hungariae Fratrum Minorum*. Írásidőjét meg tudjuk a végén levő megjegyzésből: «finis in Sowar 15. marty, 1535.» Tartalmazza az 1499. évi atyai statutumokat, beleszöveve egyúttal az újabb rendi határozatokat egészen 1535-ig. Ezt a kéziratot fölhasználta *Kollányi* Ferenc a magyar ferenczrendiek XVI. századi életét felölelő korrajzában.²

Az atyai konstitucziókat, nemkülönben a pakosi pótlékokat a csiki konvent kéziratából kiadta *Batthyányi* Ignác gróf erdélyi püspök.³ A bevezetésben szól Laskai Ozsvátnak a konstitucziókhoz való viszonyáról is. Azonban egyes hibák is esusztak Batthányi közlésébe. Atyát tévesen azonosítja a hasonló névű székely-udvarhely megyei helységgel; ott persze hiába nyomoz egykori ferenczrendi kolostort. Atya (ma Sarengrad) Kapisztrán városával, Ujlakkal (Ilok) szomszédos dunamenti helység; ferenczrendi kolostora mainap is fönnáll. Pakost meg hibásan Rákosnak olvassa Batthányi.

Ezek a rendi konstitucziók méltó emlékköve Laskai Ozsvát tartományfőnöki tisztében kifejtett buzgó működésének s egyben tanubizonysága Kapisztrán János szelleméhez való rendületlen ragaszkodásának.

Tekintetbe véve Laskai Ozsvát műveinek keletkezését, időrend szerint a következőképen állíthatjuk egybe műveinek jegyzékét: 1. Kapisztrán-Vita. 2. Biga salutis. 3. Constitutiones. 4. Gemma fidei. 5. A Rosarium IV. kötete. Ezidőszerint Laskai Ozsvátnak ezen műveiről van tudomásunk.

¹ Index manuseriptorum Bibliothecae Batthyanianae Dioecesis Transsylvaniensis. Az Erdély-egyházmegyei Batthányi-könyvtár kézirati névsora. K. Fehérvár, 1871. 15. l.

² Magyar ferenczrendiek a XVI. század első felében. Budapest 1898.

³ Leges ecclesiasticac regni Hungariae. T. III. Claudiopoli 1827. pg. 609—635., pg. 650—653.

PÁRIS TUDOMÁNYOS KÖZKÖNYVTÁRAI.

DR. GULYÁS PÁLTÓL.

(Harmadik, befejező közlemény.)

IV.

A Bibliothèque de l'Arsenal.

Míg a Bibliothèque Nationale a párisi élet kellős közepén, egyik legforgalmasabb útvonalon van elhelyezve, addig a francia nemzet állománya második helyen álló könyvgyűjteménye, a Bibliothèque de l'Arsenal szinte elfeledten huzódik meg a boulevard de Henri IV-ba torkolló csöndes és kihalt rue de Sullyben, távol a tudományos és kereskedelmi élet góczpontjaitól. Csakis e kedvezőtlen elhelyezésnek tulajdonítható, hogy látogatottsága annyira elmarad akár a Bibliothèque Nationale, akár a Bibliothèque Ste Geneviève évről-évre emelkedő forgalma mögött. Most, a mikor fölmerült nálunk az a terv, hogy egyetlen állami nyilvános könyvtárunk, a Széchényi Országos Könyvtár a tudományos élet központjából kitelepíttessék, talán nem lesz fölösleges hangsúlyozni e körülményt, mely intő például szolgálhat ahhoz, hogy mily körültekintő óvatossággal kell egy ily közintézet elhelyezésénél eljárni. Morel, a kinek nagy munkáját dolgozatunk folyamán már több ízben idéztük, a maga szatirikus modorában a következőkép fejtegeti az Arsenal rossz elhelyezésének a hasznosságát: «Quand les livres de la Nationale, culottés, gras, incomplets, seront présentés sous verre non plus pour leur valeur, mais par soin hygiénique,... alors le frère cadet, l'Arsenal, sera là pour payer les dettes de son aîné, qui devait garder les livres, et qui les garde mal.»¹

A Bibliothèque de l'Arsenal kedvezőtlen elhelyezését magya-

¹ Bibliothèques I: 64.

rázza, ha nem is menti, az intézet történeti multja. Az intézet sajtáságos nevét attól az épületcsoporttól vette, melynek egyik részében a könyvtár elhelyezését nyerte. Ez épületcsoport a francia királyok fegyvertára volt s az a része, melyben jelenleg a könyvtár van elszállásolva, már 1599 óta a tüzérségi főparancsnok hajléka volt. E minőségben lakott itt Sully, IV. Henrik minisztere is, a kinek emlékét ma is hirdeti a lépcsőházban elhelyezett mellszobor s egy remek fafaragványokkal diszített terem, a cabinet de Sully, melynek mai formája jóval későbbi kor terméke. A könyvtár története nem nyúlik ily mélyen vissza; egy, a XVIII. század közepén keletkezett, magángyűjteményből nőtt ki.

E magángyűjtemény megalapítója de Paulmy marquis volt, a ki, mint hadügyminiszter, 1757-ben költözött a palotába s habár ez állásától már 1758-ban megvált, hogy mint nagykövet szolgálja uralkodóját, a fegyvertárban birt lakását továbbra is megtartotta; 1770-ben, lemondva diplomáciai pályájáról, ide vonult vissza kedves könyvei közé s itt is hunyta le örökre szemeit 1787 aug. 23-án, 65 éves korában. A marquis nemcsak szenvedélyes könyvgyűjtő volt, hanem maga is megpróbálkozott az irodalom mezején. 1775-ben indította meg — persze nem a maga neve, hanem Jean François de Bastide, ma már méltán elfeledt író neve alatt — a kor egyik legnépszerűbb vállalatát, a *Bibliothèque Universelle des Romans*-t, mely évi tizenhat kötetben hozta a híres regények kivonatait. A marquis csakhamar összeveszett munkatársaival s már 1778 végén elzárta előlük gazdag könyvtárát. 1779-ben új vállalatot indít meg — mely az előbbinek mintegy folytatása — *Mélanges tirés d'une grande bibliothèque* czimen s haláláig 45 kötetet adott ki belőle.

A marquis valószínűleg igen jókor hozzáfogott a könyvek gyűjtéséhez; e szenvedély nyomai már egy 1747-iki levelében föllelhetők s hogy gyűjteménye jelentősebb méreteket öltött, arról 1754-ből van az első tanuságtételünk. Ez időben mintegy 60.000 kötet fölött rendelkezett. A könyvtár további gyarapodásának főforrásai Henry Martin szerint a következő gyűjtemények voltak: nagybátyja, d'Argenson gróf könyvtára, mely 1766 körül olvadt be de Paulmy gyűjteményébe s mely nem egy elsőrangú darabot tartalmazott, így a könyvtár ma is meglévő 41 burgundi

kódexét IV. Henrik két kötetnyi sajátkezű levelét, Berry herceg Prudentius-kéziratát stb.; a coelestinusok szomszédos klastroma, melyből a hetvenes évek folyamán nem egy becses kötet került át hozzá; a de La Vallière herceg könyvtárának 1773-ban elárverezett második s 1777-ben elárverezett harmadik része; Charles Adrien Picard jónevű bibliofil 1780-ban áruba bocsátott gyűjteménye; Hein báró könyvtára, melyet a marquis 1781-ben a maga egészében megszerzett 100.000 livresen s végül az elhunyt de La Vallière herceg gyűjteményének utolsó része, melyet de Paulmy 1785-ben 80.000 livresen váltott magához.

De Paulmy marquis 1784-ben a bibliothécaire du roi címéért folyamodott, de sikertelenül, jöllehet megígérte, hogy a királyi könyvtárra hagyja gyűjteményét s a tudósok számára már jóval előbb — az első adat 1767-ből való — hozzáférhetővé tette a könyvtárában felhalmozott kincseket.

De Paulmy marquist a szertelen könyvvásárlás anyagilag tönkretette, úgy hogy 1785. jun. 20-án kénytelen volt gyűjteményét potom 212.000 livresért eladni d'Artois grófnak, a későbbi X. Károly királynak. De Paulmy maga 112.000 livrest vett föl, halála után leánya és örököse 50.000 livrest kapott kézhez, a fenmaradó 50.000 livres pedig 1793 június 20-án lett volna esedékes, de a forradalom kitörése meghiusította ez utolsó részlet törlesztését. D'Artois gróf nem igen gyarapította a gyűjteményt, csupán annyit tett meg, hogy 1789 május 20-án átvitette az Arsenal épületébe saját versaillesi könyvtára egy részét is.

Alig két hónappal később a Bastille be volt véve s d'Artois gróf, a ki a királyi család legkevésbé népszerű tagja volt, elhagyta az országot. A Bastille szomszédságában levő könyvtár egy pillanatig komoly veszélyben forgott s csupán a gyűjtemény akkori őrének, Saugrinnek lélekjelenléte mentette meg a pusztulástól. A Bastille bevételétől megittasult nép ugyanis megtudva, hogy d'Artois grófnak a szomszédos Arsenalban van a könyvtára, elhatározta, hogy azt is ostrom alá veszi. A könyvtáros azonban túljárt az eszükön: ura szolgálait királyi egyenruhákba bujtatta s a nép, mely ekkor még tiszteletben tartotta az uralkodó személyét, a ruhák láttára visszavonult.

A könyvtár különben az 1792. szept. 2-iki rendelet értelmében, mint az emigrált herceg egyéb vagyona, a nemzet

tulajdonába ment át s e naptól fogva Páris nyolczadik dépôt national littéraireje volt. A gyűjtemény leltározása 1793 máj. 3-án kezdődött s eltartott a III. év floreal hava 4-éig (v. i. 1795 április 23-ig). Az egész gyűjtemény értékét, beleértve a jelentékeny éremgyűjteményt s a palota berendezését is, 548.397 livresre s néhány soldóra becsülték. A direktorium 1796 jun. hó 10-én kelt rendeletével a könyvtárt a konvent által 1795-ben alapított Institut National-nak adományozta. Ez az adományozás nagy-jelentőségű a könyvtár történetében, mert ez által kiemelkedett a bárhová bekebelezhető dépôt national-ok sorából; együttmaradása biztosítva volt, sőt maga is gyarapodott — mintegy 50.000 kötettel — a többi dépôt-k anyagából. Az Institut-vel egyébként nem soká maradt egybekötve. A direktorium 1797 ápr. 28-án nyilvános közkönyvtárrá nyilvánította s azóta is az maradt mind a mai napig. Csupán az éremgyűjteményt vitték el s egyesítették a Bibliothéque Nationale hasonló gyűjteményével, valamint a metszetgyűjtemény legértékesebb darabjait is kiválogatták 1864-ben, hogy az akkor «császári» könyvtárba kebelezzék. Nagyszerű kéziratanyaga azonban egészen együtt maradt s Páris 1870-iki ostroma alkalmával sem szenvedett sérülést, minthogy e nehéz időkben az intézet pinczéiben volt elrejtve.

A Bibliothéque de l'Arsenal jelenleg két osztályból áll, úgymint a nyomtatványi és a kéziratári osztályból. A nyomtatványok kötettszáma hozzávetőlegesen 610.000. A kéziratoké közel 8000. Használatát két teremben bonyolítják le. Az egyik a nyilvános olvasóterem, a melybe belépőjegy nélkül jut a kutató. 1868-ban készült s mindössze negyven személyre van berendezve. A másik a tíz személyt befogadó Salle de travaille, a melyet csak belépőjeggyel használhat az olvasó, a kinek e jegyet igazoló okmányok alapján állítja ki az igazgatóság bizonyos, előre meghatározott tudományos czél szolgálatában. A dolgozó teremben nemcsak a nyomtatványi osztály ritkaságait, hanem a kéziratári anyagot is használhatják. Tinta használata mindkét teremben meg van engedve. A használatra kikért művekről nápolysárga színű papírra nyomtatott kéréslapot kell kitölteni, mely megőrzendő s távozáskor beszolgáltatandó. Mintáját itt adjuk. (1. ábra.) A nyitási idő délelőtt 10-től délután 4-ig terjed. Házi használatra csakis az administrateur général külön felhatalmazása alapján adnak ki

könyveket, sőt igen kivételesen kéziratokat is. A kikölcsönzésre jogositottakról külön jegyzéket vezetnek.

A könyvkészlet egész a mennyezetig érő falmenti fapolczokon s a termék közepén elhelyezett állványokon van elraktározva. Karzat nincs: a felsőbb polczokat hatalmas létrákon lehet csak megközelíteni. A kéziratok zárt szekrényekben őriztetnek. A bútorzat egy része még a XVIII. századból való s szépen összeillik a

BIBLIOTHÈQUE DE L'ARSENAL.	
<i>Bulletin de demande à conserver et à représenter à la sortie de la Salle.</i>	
Indiquer exactement le nom des auteurs, le titre et le format des ouvrages demandés.	
Nom et adresse du lecteur	{
<i>Paris, le 190</i>	

1. A Bibliothèque de l'Arsenal-ban használatos kéréslap.

falak gazdag stucco-diszítésével; a mai könyvtártechnikai igényeknek azonban már nem igen felelnek meg.

A könyvanyag két csoportban van felállítva. Az egyik a fonds ancien, melyet 1884-ben zártak le. Ez a rész 21 logikai csoportban van betürend szerint felállítva. Az 1884. évben új naplót nyitottak s az azóta beérkezett anyagot három formátumon belül s folyószámozással ellátva állítják fel érkezésük sorrendjében, minden szakosztályozás nélkül. A régi anyagról könyvalakú katalógus van, míg az újabb növedékről czédulaczimtár készült. Minden mű két-két czédulára vétetett föl, egyiken a szerző neve, másikon a mű czime szerint.

Míg a Ste Geneviève-könyvtár főleg a tudományokra helyezi a súlyt, addig az Arsenal, harczias elnevezését meghazudtolva, elsősorban a szépirodalmat ápolja. A második köteles példány szépirodalmi részének zömét ide utalja át a miniszterium. A fonds nouveauban pl. a költészet 23.000, a szinmű 25.000 s a regény 20.000 kötetel van képviselve. Különösen híres a könyvtár szindarabgyűjteménye, melynek gazdagságával maga a Bibliothèque Nationale sem vetekedhetik. Összesen mintegy 80.000 szinmű van a gyűjteményben, úgy hogy a francia drámairodalom történetéhez ez a könyvtár a legfőbb forrás.

Szépirodalmi jellegének megfelelően a könyvtár olvasói is elsősorban az irodalmat hallgató egyetemi polgárokból, litterátus emberekből kerül ki. Az 1905. évi hivatalos statisztika szerint az olvasók száma 26.093-at, a használt kötetek száma 64.978-at tett.

A könyvtárnak mindössze öt tisztviselője van. Új könyvek vásárlására igen keveset fordíthat, hiszen pl. 1905-ben csupán 267 kötetet szerzett be pénzért, a mi valóban fölötte kevés, még ha mindjárt 1156 kötet került is köteles példányok útján a gyűjteménybe. Ily lassú szaporodás mellett teljesen érthető a személyzet kis száma, mely 1850 óta nemhogy emelkedett volna, hanem tetemesen — tizenegyről ötre — csökkent. Mindez azt látszik mutatni, hogy egy lassú haláltusában vivődő intézménnyel van dolgunk s bizonyos melancholiával hagyjuk el a méltóságos csöndbe burkolt épület komor falait.

V.

A Bibliothèque Mazarine.

Miként a Bibliothèque de l' Arsenal, úgy az Institut kupolás palotájában elhelyezett Bibliothèque Mazarine is magángyűjteményből nőtt ki országos intézménnyé.

Megalapítója az irodalomért és tudományért lelkesedő mindenható államminiszternek, Richeleunek utóda, az olasz származású Mazarin bibornok volt, ki elődjétől nemcsak a hivatalt, hanem nagyhirű könyvtárosát, Gabriel Naudét is örökölte. A könyvtáros mellé könyvtárra is volt szükség s ennek alapját Mazarin 1643-ban vetette meg azzal, hogy Naudé tanácsára 22.000 livresen megvásárolta néhai J. Descordes, limoges-i kanonok

6000 kötetre becsült gyűjteményét, mely főleg vallástudományi és történeti művekből állott. Naudé e szerzeményt csak kiinduló pontnak tekintette; fáradhatatlanul működött tovább a gyűjtemény gyarapításán s még ugyanez évben 6000 további kötetet hozott össze, nagyrészt a szájnapi antiquariusoktól. Az 1643. évben Mazarin könyvtára tehát 12.000 kötet könyvet s 400 skarlátpiros marokkói bőrbe kötött kéziratot tartalmazott.

Alig hogy együtt volt ez az anyag, a kardinális megnyitotta gyűjteményét a tudósok részére, a kik szorgalmasan igénybe is vették a könyvtárat. Naudé szerint a csütörtök délutáni nyitáskor gyakran 90—100 személy is megfordult a bibliothékában. Kezdetnek szép szám, de épen nem meglepő, ha tekintetbe vesszük, hogy ez időben még a királyi könyvtár sem volt hozzáférhető. Egyáltalán Mazarin gyűjteménye a negyedik az egész művelt nyugaton, melynek ajtai megnyitlak a tudósok előtt.

Közben rohamosan gyarapodott a bibornoki gyűjtemény. Naudé előbb Flandriában, majd Itáliában járt ura megbízásából s ez utóbbi útról nem kevesebb, mint 14.000 kötetel tért meg. Egyik kortársa méltán illette őt a *«grand ramassier»* jelzővel. 1646-ban a fáradhatatlan könyvtáros Németországba tett kirándulást s 4000 részben kézíratos, részben nyomtatott kötetel megrakodva tért vissza Párisba. Azután Angliában is megfordult, majd Spanyolországba készült, de ez az útja a politikai viszonyok következtében meghiusult. Olaszországi útján 27.000 livrest, a németországin 54.822 livrest s az angolországin 5273 livrest költött. Ezenkívül úgy a szerzők, mint a hatalmas miniszternek kedveskedni kívánó nagy urak, fejedelmek és követségek adományából is sok és értékes kötet gyűlt fel Mazarin rue Richelieu-beli palotájában, mely jelenleg a Bibliothèque Nationale épülettömbjének egy részét teszi.

E lázas tevékenység mellett nem lehet csodálnunk, hogy a könyvtár állománya 1649-ben már mintegy 45.000 kötetre rugott s fényesen kiállított helyiségben nyert elhelyezést.

A Fronde alatt a nagy áldozatokkal összehozott gyűjteményt pusztulás fenyegette, minthogy a parlament hosszas huzavona után elhatározta a bibornok könyveinek elárvereztetését. Naudé kétségbeesett hangú beadványban tiltakozott ez ellen a barbárság ellen, de hiába: az árverés megindult s mint Gui Patin egy 1652

január 30-án kelt levelében írja, addig a napig mintegy 16.000 kötet távozott a gyűjteményből ezen az uton, s noha a király több rendeletben meghagyta az árverés beszüntetését, a parlament nem is hederített a királyi rendelkezésekre.

Végre elsimultak a Fronde hullámai. Mazarin hatalma teljében tért vissza az ország fővárosába s legott hozzáfogott erősen megdézsmált könyvtára helyreállításához. A helyreállítás munkájával a parlament barbarizmusa elől Svédországba menekült s 1653-ban elhalt Naudé utódja, La Poterie bizatott meg. Feladatát igen megkönnyítették a megbékélt frondeurök, a kik egymással vetélkedve igyekeztek helyrehozni az egykor gyűlölt bibornok magánvagyonán ejtett csorbákat. Ezenkívül Mazarin 10.000 livresen néhai könyvtárosa, Naudé gyűjteményét is megszerezte, úgy hogy a bibornok halálakor ismét régi fényében ragyogott ez az impozáns könyvtár.

Mazarin halálos ágyán (1661) egy hatvan fiatalember részére berendezendő kollégiumot alapított s ezen intézethez csatolta könyvtárát is, melyet egy könyvtáros, egy alkönyvtáros és két szolga gondozására bizott. Ezenkívül meghagyta, hogy a könyvtár hetenkint kétszer minden irodalmi férfúnak hozzáférhetővé tétessék.

A Collège Mazarin, vagy népies elnevezéssel Collège des Quatre-Nations számára a Szajna balpartján, a Louvre-ral szemben fényes palotát emeltek, mely külsőleg 1674-ben készült el. Az alapító hamvait 1684-ben szállították át a palotában e czélra berendezett kápolnába; de a tanítás esupán négy év multán vette kezdetét. A könyvtárt is csak 1691-ben adhatták át a nyilvánosságnak. A könyvtár állománya közben erősen megcsappant, miután a kézirati anyagot s a nyomtatott könyvek közül mindazt, a mi a királyi gyűjteményben nem volt meg, áthelyezték ez utóbbiba. Kárpótlásul a királyi könyvtár duplumait engedték át a kollégiumi könyvtárnak, míg a kéziratokért 17.284 livrest fizetett ki a korona a végrendelet végrehajtóinak. Könyvtárossá L. Picques neveztetett ki 1110 livres fizetéssel és teljes ellátással. Az alkönyvtárosnak 500 livres, a szolgák mindegyikének pedig 150 livres fizetés járt, lakáson és ellátáson kívül. Gyarapításra a könyvtárnak évenként 1000 livres s a főntebb említett 17.284 livres évi kamatai szolgáltak. E kamatok 1751-ig 759 livrest,

azontúl csupán 433 livrest tettek. A kollégiumi könyvtár első negyven éve minden fontosabb esemény nélkül telt el. Az állomány ez idő alatt 6—7000 kötetrel emelkedett úgy, hogy gondoskodni kellett a könyvtárterem kibővítéséről is. Evégből eltávolították a terem boltozatát s az ekként nyert falterületet polczokkal borították, a melyeken 20.000 kisalakú kötet nyert elhelyezést. A terem belső erkéllyel is ekkor látták el, hogy a felső polczok hozzáférhetőkké váljanak. A átalakítási munkálatokat Desmarais könyvtárossága alatt létesítették, a kinek nevéhez fűződik az új betűrendes katalógus elkészítése is. Közben a könyvtár állománya is egyre növekedett. 1760-ban, Desmarais halála évében a kötetek száma 45.000 volt, 1778-ban 50.000 és 1787-ben 60.000. A könyvtáros fizetését 1781-ben 1800 livres-re emelték, míg az alkönyvtárosnak csupán 200 livres többlettel kellett beérnie.

A forradalom alatt a többi állami könyvtárhoz hasonlóan a Bibliothèque Mazarine is bőven gyarapodott. Leblond abbé, az akkori könyvtáros, nem kevesebb mint 50.000 kötetet szerzett meg intézete részére a fejedelmi, főrangú és egyházi gyűjteményekből összeharácsolt dépótból. Az új anyag elhelyezése már több gondot okozott, mert a forradalmi kormány sokat ingadozott a Collège des Quatre-Nations épülete jövő rendeltetését illetőleg. Egy ideig börtönnek használták az épületet, majd 1805-ben az *Institut de France* elnevezése alatt egyesített öt akadémia szállásául jelölték ki, mely mai napig osztozik a Bibliothèque Mazarine-nal az egykori kollégium nemes arányú épületén. Az Institut meglehetősen sok helyet foglalt el a tágas épületben. Az udvari szárnyon a Mazarin-könyvtár új szaporulata részére átalakított csarnokot egyszerűen a maga könyvtára részére foglalta le. Leblondnak új területről kellett gondoskodnia. Ekkor alakították át, 23.000 frank költséggel, az oromzatot a jelenlegi könyvraktárrá s ekkor adták át a könyvtárnak a nagy csarnok alatt lévő félemelet nyolcz termét is. — 1799 óta a könyvtár minden nap d. u. 12—2 óráig, 1830 óta pedig naponkint d. e. 10-től d. u. 3 óráig volt nyitva a közönség részére. 1807-ben a könyvtár állományát az Almanach impérial 92.304 kötetre becsülte, míg 1821-ben már 150.000 kötet lőn kimutatva. Jelenleg a könyvtár állománya közel 260.000 kötet.

Míg a forradalom hányatott korszakában a Bibliothèque

Mazarine háborítatlanul virágzott, sőt tetemesen gyarapodott is, addig a restauráció első éveiben komoly veszedelem fenyegette. XVIII. Lajos ugyanis 1819. végén rendeletet adott ki, mely a Mazarin-féle könyvtárt az Institut könyvtárával közös kezelésben egyesítette, de a kétféle könyvanyagot továbbra is elkülönítve hagyta. A könyvtár intéző-bizottsága nem nyugodott meg ebben az intézkedésben, mely a nagynevű alapító eredeti céljával ellenkezett s minthogy az Institut kötelékébe tartozó akadémiák közül is három tiltakozott az egyesítés ellen, 1821. végén ezt a kegyetlen intézkedést megszüntették.

Azóta a Bibliothéque Mazarine háborítatlanul tovább vegetál. Dologi kiadásaira az 1905. évi költségvetésben 14.035 frank volt előirányozva. Új beszerzésekre évenként 3000 frank áll rendelkezésre, valóban csekély összeg a világ évi könyvtermeléséhez képest s alig hogy arra elég, hogy a folytatásos művek további beszerzését biztosítsa. A beszerzés terhén némileg könnyít az a körülmény, hogy a második köteles példányok egy részét, főleg a régészeti, paleografiai műveket, ide utalja át a minisztérium. Az évi gyarapodás 1500—2500 kötet közt ingadozik.

Az új szerzemények, tekintet nélkül a beszerzés módjára, közös növedéknaplóba vezetnek, melynek számozása megindítása óta egyfolytában halad.

Az anyagról 1900 óta fiókokban elhelyezett s pálczával összetartott czédula-katalogus készül, mely együttes betűrendben adja a szerzőket s a tartalmat közelebről megjelelő rendszókat. A rendszókról készített lapok sárgaszínűek. A közepes vastagságú, kockázott kartonlapok 7·8 cm. szélesek és 11·6 cm. magasak. E czédula-katalogus a nagyközönség számára megközelíthetetlen.

Az anyag részben az olvasóteremben, részben a vele egy szinten, továbbá a félemeleten és a tetőzet alatt végigfutó raktárhelyiségekben van elhelyezve. Az 1850-ig beérkezett művek három nagyságon belül szakrendszer alapján vannak fölállítva. Az 1850 óta beérkező kötetek viszont ugyancsak három alakon belül érkezésük rendjében kerülnek a polczokra s folyó számozással vannak ellátva. Az 1—10.000 számcsoport a foliánsoknak, a 10.000—20.000 számcsoport a negyedretű köteteknek, a 20.000—végtelenig terjedő számcsoport pedig a

nyolczadrétű vagy annál is kisebb alakú köteteknek van fön-tartva. A folyóiratok külön teremben vannak fölállítva s a könyv-raktárakba csakis a már megszűnt s így zárt sorozatot alkotó vállalatok kebeleztetnek be.

A könyvtár főleg XVI—XVII. századbeli theologiai és orvosi művekben gazdag. Figyelemre méltó a Mazarin-re vonatkozó röpiratok s történeti munkák szinte teljes gyűjteménye. A francia szépirodalom hiányosan van képviselve, de a XVI—XVII. századbeli olasz irodalom oly ritka teljességgel van egybegyűjtve, hogy e kor tanulmányozásánál a Mazarin-könyvtár szinte nélkülözhetetlen segédeszköz. Az inkunábulumok két termet töltenek meg. Számuk nem nagy: alig másfélezer; de nem egy ritkaság van közöttük. A gyűjtemény legértékesebb darabja a Gutenberg-féle 42 soros ú. n. Mazarin-biblia. A kéz-irattári rész szintén két termet tölt meg. Zömét a könyvtár a forradalom alkalmával szerezte; nagyrésze — a dépôt littéraires származásának megfelelően — teológiai jellegű s nem egy fényesen miniált Missale és Psaltérium akad közötté. A jog-tudományt és a középkori történetírást szintén számos nagy-becsű emlék képviseli.

Az olvasóterem, mely minden felnőtt részére szabadon hozzáférhető, az első emeleten van elhelyezve. Lépcsőháza az Institut első udvarából nyílik s kapuzata felett ez a latin fel-írás tájékoztatja az idegent: Bibliotheca Fondatore Mazarinea. A szoborművekkel gazdagon díszített lépcsőházból egy rostély-zattal ellátott szekrényekkel butorozott előterembe jutunk. A szek-rények az atlaszok s rendkívüli nagy-alakú kiadványok befogadá-sára szolgálnak. Az olvasótermet 11 nagy ablak világítja meg, mennyezetéről pedig hat aranyozott bronz-csillár függ alá, me-lyeket nem vesznek igénybe, minthogy a könyvtár télen reggel 10-től d. u. 4-ig, nyáron d. u. 5-ig van csak nyitva. A bejárástól balra kis benyiló van, a melyben a legfontosabb életrajzi gyűjte-mények, enciklopédiák, auctor-kiadások és történelmi források vannak egybegyűjtve. A teremnek a quai Contira néző fala köze-pén van a felügyelő-tisztviselő emelvénye s körülötte a könyv-tár katalógusa. A terem közepén elhelyezett asztalok mellett 60 személy foglalhat helyet. A teremben elhelyezett tárgyak közül főlemlítendő a XVI. Lajos rendeletére készült hatalmas föld-

Marque du gardien
qui a reçu
le laissez-passer.

Mazarin czimere,
fölötte a bibornoki
kalappal s e kör-
irattal : Bibliothègue
Mazarine.

SÉANCE du 19

OUVRAGES REÇUS EN COMMUNICATION

PAR

M.

demeurant

Marque du gardien qui a donné les volumes.	TITRE DES OUVRAGES COMMUNIQUÉS.	COTE.
1	
2	

Écrire TRÈS LISIBLEMENT son nom et son adresse. Toute indication reconnue fausse entraînera l'exclusion de la bibliothèque.

REMETTRE ce bulletin à l'un des bibliothécaires, entre les mains de qui il restera.

Avant de QUITTER LA SALLE, réclamer ce bulletin à l'un des bibliothécaires, en lui présentant les ouvrages qui y sont inscrits, et faire frapper sur le bulletin la mention : RENDU.

Tout lecteur est RESPONSABLE des ouvrages inscrits sur son bulletin jusqu'au moment où ceux-ci portent la mention : RENDU.

Pour obtenir un laissez-passer, les portefeuilles devront être PRÉSENTÉS OUVERTS.

2. Kérőlap a Mazarin-könyvtárban.

gömb ; egyenlítőjének átmérője 1'60 m., kerülete 8'17 m., az egész földgömb felülete 21'24 m.,² köbtartalma pedig 92'03 m.³

Az olvasó a szükséges könyvekről kérő lapot állít ki, mely-

nek kisebbitett mintáját itt adjuk. (2. ábra.) A Mazarin ezimerével ékesített, fehér színű kéréslapok méretei $25 \times 16,5$ cm. s 2—2 műfőljegyzésére szolgálnak. A kitöltött lapok az ügyeletes tisztviselőnek adatnak át, a ki a szolgálak útján kihozatja a kért műveket. Egy-egy ülésen az olvasó rendszeren öt művet (tíz kötetet) vehet igénybe, de vannak kivételek is. Irattáskáját, saját könyveit magával hozhatja az olvasó, de a terem elhagyásakor, a mikor kéréslapját az ügyeletes tiszttől visszakéri, a magával hozott anyagot is be kell mutatnia s szabad elmenetelt biztosító írásbeli engedélyt kell kérnie. 1905-ben az olvasótermet 10366 egyén vette igénybe, a kik mindössze 15.985 kötetet használtak. A használat zöme (4.176 eset) a történelmi szakra esett. Ezt követte az irodalom-szak (3.195 eset); azután jöttek a folyóiratok és szótárak (2.126); még mindig 1000-en felül volt az esetek száma a fizikai és erkölcsi tudományszakoknál, míg a vegyes, a jogi és a hittudományi szak forgalma mélyen e szám alatt maradt.¹

Házi használatra a könyvtári tisztviselők, az Institut tagjai s a különböző fokozatú iskolák tanárai jogosultak. A kölcsönzésről térítvényt nem adnak, hanem naplót vezetnek, melybe a kikölcsönzött mű szerzőjének nevét, címét, jelzetét, a kivitel s beérkezés napját jegyzik be, továbbá a kölcsönadó tisztviselő és a kölcsönvevő sajátkezű aláírásával is ellátják. A kikölcsönzési napló a szerzők betürendjében van vezetve. A kikölcsönzött művek helyére karton lapot helyeznek, mely röviden tájékoztat arról, hogy kinél van az illető kötet. A kölcsönforgalom meglehetősen lanya: 1905-ben csupán 246 kötet.

VI.

A Bibliothèque de l'Institut.

Befejezésül néhány szóval az akadémiák közös könyvtáráról is megemlékezem, mely ugyancsak az Institut palotájában van elhelyezve, a Bibliothèque Mazarine tőzsomszadságában, de külön bejáróval, olvasóteremmel s igazgatósággal. A Bibliothèque de l'Institut — mint az előbbi fejezetekből láttunk — alig száz éves multra tekinthet vissza. Törzssanyagát részben a forradalom alkalmával elkobzott könyvkészletből merítette s ez a régebbi

¹ V. ö. Morel i. m. I.: 67—68.

anyag betűkkel jelzett szakokban, metodikusan van elhelyezve. 1894-ben új sorozatot nyitottak, mely a gyarapodást folyószámmal ellátva négy alakon belül (ú. m. 2°, 4°, 8°, 12°) állítja fel.

BIBLIOTHÉQUE DE L'INSTITUT

Nom de l'Emprunteur :

Adresse :

Titre de l'ouvrage emprunté :

.....

.....

.....

.....

.....

.....

SIGNATURE DE L'EMPRUNTEUR :

Date de l'emprunt :

Date de la restitution :

3. Térítvény az Istitut könyvtárában.

A könyvtárban két növendéknaplót vezetnek, melyek egyike a vételek, másika az adományok bejegyzésére szolgál. A könyvtár főleg az utóbb említett módon gyarapszik. Ide számíttatnak a többi akadémiák cserepéldányai, az akadémiai üléseken bemutatott művek egy példányai s a számos pályázatra beérkező öt-öt példány egyike. A folytatólagos művekről ideiglenes czédulákat

N. B. — Ce Bulletin devra être rendu à l'Emprunteur au moment de la restitution du volume

vezetnek s csak teljessé válásuk után vezetik be a végleges jegyzékekbe. Az anyagról szerző s tárgyszó szerint készült czédula-jegyzék van, együttes betűrendben. A czédulák nem tokokban, hanem csavarokkal egybetartott ívrétű kötetekben nyertek elhelyezést. A szaporulat czéduláit félevenként sorozzák be a kötetekbe.

A Bibliothèque de l'Institut nem tekinthető igazi közkönyvtárnak, minthogy idegenek csupán két akadémikus ajánlására kaphatnak engedélyt a nagy olvasóterem igénybevételére. E terem szomszédságában két kisebb dolgozó szoba áll kizárólag az Institut tagjainak a rendelkezésére. A könyveket előszóval kérik. A kiszolgálást négy szolga bonyolítja le, a kik egyuttal a czédula-katalogus készítésével (!) is meg vannak bízva.

Házi kikölcsönzések alkalmával minden egyes kötetről két térítvényt állítanak ki: egy halványkék és egy fehér színűt. A könyv visszahozatala alkalmával az olvasó visszanyeri a kék színű térítvényt, míg a fehér az irattárba helyeztetik. (3. ábra.)

A könyvtár állománya mintegy 450.000 kötet és kézirat. Dologi kiadásokra javadalma évenként 24,000 frankban van megállapítva.¹ Évi forgalmáról közelebbi adataink nincsenek.

¹ V. ö. Minerva. XIX: 882.

TÁRCZA.

JELENTÉS

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZÁGOS KÖNYVTÁRA
ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1910. ÉV ELSŐ NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványi osztály* anyaga az elmúlt negyedévben kötelezpéldányokban 2915 drb, ajándék útján 466 drb, vétel útján 417 drb, hivatalos kiadvány útján 3 drb, összesen tehát 3801 drb nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezenfelül kötelezpéldányok czimén beérkezett alapszabály 207 drb, egyházi körlevél 17 drb, falragasz 1893 drb, gyászjelentés 1381 drb, hivatalos irat 215 drb, műsor 452 drb, perirat 3 drb, színlap 1857 drb, zárszámadás 237 drb, különféle 510 drb, vagyis összesen 6802 drb apró nyomtatvány. Vételre fordított 2278·42 korona 116·02 márka, 18 lira, 8·6 frank.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a nyomtatványi osztály anyagát: A múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelő-sége, Bába-kalauz szerkesztősége, Belügyminiszterium (2 drb), Budapesti tud. egyetem bölc. karának dékánja (31 drb), Czárán Márton (2 drb), Dunamelléki ref. egyházkerület (2 drb), Egri főegyházmegyei hatóság, Fejérpataky László (4 drb), Földmívelésügyi miniszterium (2 drb), Földrajzi közlemények szerk. (2 drb), Fraknoi Vilmos, Guareschi Icilio (Torius), Gulyás Pál (6 drb), Győri püspök, k. k. Handelsministerium (Wien), Huber Lipót (Kalocsa 10 drb), József műegyetem rektora (2 drb), Kais. Akademie der Wissensch. (Wien, 6 drb), Kalocsai főegyházmegyei hatóság, Kele Antal (Zalaegerszeg), Képviselőházi iroda (4 drb), Kereskedelemügyi miniszterium, Kongl. universitets-bibl. (Uppsala), Kuthy Zoltán (Newyork), Legacion de la republ. Argentina (Wien), Lorenc Artur, Maderspach Livius (Zólyom), M. kir. állami számvevőszék elnöke, M. kir. központi statisztikai hivatal (5 drb), M. kir. orsz. meteorológiai s földm. intézet, Magyar heraldikai és genealogiai társaság, Magyar könyvkereskedők egylete, Magyar ornithológiai központ, Magyar Nemzeti

Múzeum igazgatósága, Magyar Tud. Akadémia (14 drb), Mahler Ede, Matica Srpska (Ujvidék), Moricz Zsigmond (2 drb), Musée russe de l'empereur Alexandre III. (St. Petersbourg), Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsa, Nitsche József, Obál Béla (Eperjes), Orsz. magy. kertészeti egyesület, Rendes Géza, Siposs Antal (6 drb), Sopron város közönsége, Supka Géza, Szabadság szerk. (Cleveland), Szádeczky Béla (Kolozsvár), Szalay Imre, Szathmáry Kornél, Székesfehérvári Hirlap kiadóhivatala, Telekes Béla, néhai Thaly Kálmán (315 drb), Tietosanakirja szerk. (Helsinki), Vallás- és közokt. minisztérium (2 drb), Veszprémi egyházmegyei hatóság, Zambra Alajos.

Nevezetesebb szerzemények: Szent Dávid százötven soltári. Amsterdam 1686 (ára 108 kor.), Francke A. H. oktatása a gyermeknevelésről. Halle 1711 (Thaly K.), Francke A. H. Sz. Írás szerint való életnek regulái. Halle 1711 (Thaly K.), Új kalendariom 1706, 1707, 1708, 1709, 1711. Komárom (Thaly K.), Új kalendariom 1704, 1705. Lőcse (Thaly K.), Ács Mihály: Magyar Theologia 1709. Bártfa (Thaly K.), Zrinyi M.: Adriaí tengernek syrenája. Bécs 1651 (Thaly K.), Calendarium Tyrnaviense 1707, 1710, 1711 (Thaly K.), Histoire du prince Ragotzi. Kassa 1707 (Thaly K.).

A könyvtár helyiségeiben az elmúlt évnegyedben 8629 egyén 21234 kötet nyomtatványt használt, kölcsön útján pedig 541 egyén 1326 kötetet.

Az elmúlt évnegyedben 2381 munka osztályoztatott, amelyről 2932 cédula készült. Kötésre küldetett 531 munka 660 kötetben.

A kötelezpéldányok átvételére berendezett helyiségbe 642 csomag érkezett, 691 levél expedáltatott, amiből 226 reklamálás volt.

Az 1897: XLI. t.-czikk intézkedései ellen vétő nyomdajelzőkkel szemben, valamint olyan egyénnel szemben, akik a könyvtárból kikölcsönzött könyveket ismételt fölszólításra se adták vissza, a törvényes eljárás hét esetben indított meg.

II.

A *kézirattár* az 1910. év első negyedében ajándék útján 54 irodalmi levéllel és 14 irodalmi analektával, vétel útján 3 újkori kézirattal, 1 zenei levéllel és 15 irodalmi analektával, áttétel útján 1 zeneművel, összesen 88 darabbal gyarapodott. Vételre összesen 458 korona 20 fillért fordítottunk.

Ajándékozók voltak: Gulyás Pál, Mahler Ede, akik külföldi tudósok hozzájuk írott leveleit, néhai Széll Farkas, aki hagyatékából több irodalmi levelet és analektát (főleg Sinay Miklósról)

vonatkozókat) és Tettei Nándor, a ki néhány Kertbeny-levelet ajándékozott a kéziratárnak.

A szerzett anyagból kiemeljük a magyar színészet egyik úttörőjének, Balogh Istvánnak 1820—1839 között írt naplóját, Liszt Ferencz egy érdekes levelét és egy érdekes magyarnyelvű gyógyszerészkönyvet, melyet Mathiolus után Vay Adámné Zay Anna fordított magyarra.

A gyarapodás földolgozásán kívül a megkezdett munkák folytatódtak: az irodalmi levelestár revíziója és a Pulszky-gyűjtemény földolgozása.

Az évnegyed folyamán 77 kutató 358 kéziratot használt. Kölcsön adtunk 5 esethen 9 kéziratot.

III.

A *hírlaposztály* gyarapodása: A) Kötelezpéldányok: a) nyomdai kimutatással érkezett, csomagokban, 281 évfolyam 17.502 számban; b) számonként 4586 szám; összesen 281 évfolyam 22.088 számban. B) Ajándék (a «Veterinarius» szerkesztőségétől) 6 szám. C) Attétel a könyvosztályból 2 évf. 121 szám. Végösszeg: 288 évf. 22.751 szám.

A könyvtár helyiségében 1007 olvasó 1811 kötet hírlapot, házonkívül 19 olvasó 63 kötetet használt; összesen 1026 olvasó 1874 hírlapkötetet.

Átnézetett 288 évf. 17.891 szám. Czeduláztatott 250 évf., közte 22 új lap.

A nyomdai kimutatással érkezett kötelezpéldányok első ízben a növedéknaplóba jegyeztettek, minden alkalommal pedig külön nyilvántartó czedulákra. A számonként érkezettek hetenként beosztattak a betürendben tartott teljes anyagba.

IV.

A *levéltár* a lefolyt évnegyedben vétel útján 1134 drb, ajándék útján 1031 drb, irattal, azonkívül vétel útján a gróf Beleznay-levéltár anyagával és néhai Türr István hagyatékával gyarapodott, mely két utolsó gyarapodás darabjai a fenti számokban nem foglaltatnak benn.

A családi levéltárak száma az elmúlt évnegyedben nem gyarapodott.

Vételre fordítottatott 43.950 korona, 93'50 márka és 1200 frank.

Ajándékaikkal Darányi Kálmán, dr. Mika Sándor, id. Szinyei József, özv. Széll Farkasné és Tettei Nándor gyarapították a levéltár anyagát.

A törzsgyűjtemény gyarapodásából 2 darb középkori okle-

velek, 12 drb a középkori iratok másolatainak, 1287 drb az újkori iratok, 169 drb az 1848/49-es iratok, 4 drb a czimereslevelek, 9 drb a czéhiratok és 745 drb a gyászjelentések csoportjára esik.

A czimereslevelek csoportjára a következők esnek:

1. 1631 december 16. Bécs. II. Ferdinand czimereslevele Lévay András részére. Magyar fordításban. 2. 1639 május 22. Gyulafejérvár. I. Rákóczi György czimereslevele Hidvéghi István részére. 3. 1801 február 27. Bécs. I. Ferencz czimereslevele Szállér Jakab részére. 4. 1814 december 9. Bécs. I. Ferencz czimereslevele Lukich György részére.

A negyedévi gyarapodás közül kiemelendő első sorban néhai Türr István tábornok hagyatéka, mely az ő levelezésén kívül, életére és működésére vonatkozó iratokat, köztük a Korintusi és Panama-csatornára, a magyar légióra és az emigrációra vonatkozókat tartalmaz, azonkívül óriási tömegben Türr Istvánnak hazai és külföldi hírlapokban megjelent cikkeit, reá vonatkozó újságkivágatokat, tőle származó emlékiratokat, röpiratokat stb., a melyekből az elhunyt irodalmi munkálkodása megközelítő teljességgel lesz majd összeállítható. A gyűjtemény rendezése megkezdett, de óriási terjedelménél fogva hosszú időt veendő igénybe, míg teljesen rendezve lesz.

Kiemelendők továbbá a negyedévi gyarapodás közül a gróf Kreith Bélától megvett iratok, köztük a komáromi vár parancskönyve az 1849 június 25-től október 3-ig terjedő időszakból, mely azonban az irodalomban nem ismeretlen. Kiemelendők még az 1848-iki bácsszenttamási, földvári és csurogi ütközetről szóló, a karlóczai szerb nemzeti bizottsághoz intézett jelentések szerb nyelvű fogalmazványai, továbbá a Folacci ajócciói kereskedőtől megvett emigrációlis levelek, melyek Kossuthtól, Teleki Lászlótól, Cavourtól stb. Pietri szenátorhoz intézvék.

A lefolyt évnegyedben 52 kutató 19.805 drb iratot használt. Kikölesönöztetett 12 terítvényen 912 drb irat.

A negyedév kisebb szerzeményei földolgoztattak. Munkába vétettek a gróf Beleznay-iratok, a melyek borítékozása már megkezdett. Azonkívül megkezdett a Türr-iratok rendezése a gyűjteményben lévő levelezés rendezésével.

Befejeztetett és fölláttatott a Szunyogh-levéltár, a mely 10 drb középkori oklevélmásolatot, 63 drb XVI. századi mohácsi vész utáni iratot, 1276 drb XVII. századi, 8324 drb XVIII. századi, 7809 drb XIX. századi iratot, 19 drb elenchust, 1 drb genealogiát, 16 drb rajzot és térképet, összesen 17.513 drb iratot foglal magában. A levéltári személyzetet azonkívül nagy mértékben igénybe vette a működő miniszteri vizsgáló bizottság kiszolgálása és kérelmeinek teljesítése.

SZAKIRODALOM.

Czímjegyzéke, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium könyvtárának. Budapest (1909), Kir. magyar tudományegyetemi nyomda. 8-r. 379; 6 l.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium könyvtáráról előkelő kiállítású nyomtatott jegyzék hagyta el a sajtót, mely a következő tizenegy osztályon belül csoportosítva szolgál fölvilágosítással a gyűjtemény anyagáról: *A) Neveléstudomány. B) Oktatásügy. C) Hittudomány. D) Jog- és államtudomány. E) Bölcsészet. F) Társadalomtudomány. G) Művészetek. Múzeumok. Műszaki tudomány. H) Irodalom. Nyelvtudomány. I) Történelem. Földrajz. J) Természettudományok. K) Vegyesek.* Alosztályok csupán a két legterjedelmesebb osztálynál vannak megállapítva; ezek a neveléstudomány, mely elméleti és történeti részre szakad és az oktatásügy, mely magyarországi és külföldi részre oszlik. E két szak tölti meg a jegyzék egyharmadát. A műveket a szerzők neve alatt, vagy ha az ismeretlen, a cím legelső alany esetében álló főneve alatt vették föl a jegyzékbe. Gyűjteményes vállalatoknál az egyes kötetek szerzői alól utalás történt. A lapszámozás rendszerint ki van téve, bár itt-ott — pl. Lewis, *A philosophia története* (201 l.), vagy Westermarck E., *Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe* (208 l.) című műveknél — ez is elmaradt. A rétnagyság megjelölésére s a helyrajzi szám vagy jelzet közlésére a katalógus nem terjeszkedik ki. Kár, hogy a kötethez nem készült betűrendes név- és tárgymutató, mert e nélkül a gyors tájékozódás nem épen könnyű.

A szerkesztés nagy gondosságot és körültekintést igénylő munkáját a miniszterium III/b ügyosztálya végezte. A munkát kiegészíti «A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium könyvtárába az 1910. évben járó hirlapoknak és folyóiratoknak betűrendes jegyzéke» cz. 6 lapra terjedő pótfüzet. —*sp.*—

Oesterreich-Ungarische Buchhändler-Korrespondenz. Festnummer anlässlich des 50jährigen Bestehens 1860—1910. Red.

v. *Karl Junker*. Wien, 1910. Hollinek-testvérek kny. 4- r. 98, 110, 24, 45. 1.

Az Osztrák-magyar könyvkereskedők egyesülete fennállása félszázados fordulója alkalmával díszes ünnepi számot adott ki hivatalos lapjából, a *Buchhändler-Korrespondenz*-ből, mely egész kötetté nőtte ki magát. A kötet első része általános czikkek keretében ad történeti visszapillantást a magyar és osztrák könyvkereskedelem ágairól, míg a második rész a jelentékenyebb czégek külön történetét adja. A hazánkat érdeklő fejezeteket a következőkben ismertetjük:

Karl Junker *Statistische Einleitung* cz. dolgozatából a következő néhány beszédes adatot közöljük: 1858-ban az osztrák-magyar monarchia területén 168 helyen 472 könyv-, zenemű- és műkereskedés állt fenn; 1885-ben már 404 helyen 1304 czég, 1904-ben pedig 791 helyen 2884 czég működött. Csak Magyarországon — beleértve Horvát-Szlavonországot is — 1859-ben 54 helyen 110 könyvkereskedés állott fenn, vagyis minden 130.000 lakosra jutott egy-egy czég. Ebből Horvátországra esett 5 helyen fennálló 6 czég, s így minden 100.000 lakosra esett egy czég, míg a szorosabb értelemben vett magyar királyság területén 49 helyen 102 czég működött s egyre-egyre 131.000 lakos jutott. Ezzel szemben a magyar birodalom egész területén 1909-ben 276 helyen 903 könyvkereskedés állt fenn, azaz minden 17.000 lakosra jutott egy-egy üzlet; az üzletek számának abszolút növekedése tehát 793, a mi viszonylagosan nyolczszoros gyarapodásnak felel meg (Ausztriában ezzel szemben az abszolút emelkedés 1596 volt, a relativ szaporodás pedig ötszörös, tehát kedvezőtlenebb, mint nálunk, a mi részben az ipartörvény különbözőségében leli magyarázatát). Ha az 1909. év számadatait fölbontjuk, azt látjuk, hogy Magyarországra esik 252 helyen 844 könyvkereskedés s így minden 18.000 lakosra jut egy-egy üzlet, míg Horvátországban 24 helyen 59 üzlet áll fenn s így minden 31.000 lakosra jut egy-egy könyvesbolt, a mi világosan mutatja, hogy horvát testvéreink kulturális szükségletei nem fejlődtek oly rohamosan, mint a mieink. A könyvkereskedések zöme természetesen a fővárosokra esik. Budapesten jelenleg 204 üzlet áll fenn, a mi az 1859. év 21 üzletével szemben több mint tízszeres növekedést jelent; Zágrábban 1909-ben 18 könyvkereskedés szolgálta a közönség szükségleteit, a mi az 1859. év 2 üzletével szemben kilenceszeres emelkedést jelent. Az üzletek régiségét illetőleg a kettős monarchiában az innsbrucki Wagner'sche Universitätsbuchhandlung czég vezet, melynek fennállása 1603-ig kísérhető vissza. Hazánk legrégebbi czége a pozsonyi Stampfel-féle könyvkereskedés, melyet 1718-ban alapítottak. Még

a XVIII. századba nyulnak vissza az Eggenberger-féle könyvkereskedés (1768) s a Lampel R. czég (1795), míg a debreczeni Csáthy-czégnek (1805) az ad jelentőséget, hogy az egyetlen magyarországi könyvesbolt, mely száz éven át ugyanazon család kezei közt maradt. Fél századnál hosszabb multra következő czégeink tekinthetnek vissza: Kilián (1832), Lauffer (1835), Pfeifer (1841), Ráth (1857), Rózsavölgyi (1850), Athenaeum (1841), Grill (1841), Kunosy (1847) Budapesten, Kollár Baján. Ivanszky (1850) Besztercebányán, Telegdi Debreczenben, Wolf (1860) Győrött, Maurer, Werfer Kassán, Gallia Kecskeméten, Stein (1835) Kolozsvárt, Ferenczi (1847) Miskolczon, Wajdits (1832) Nagykanizsán, Huszár (1840) Nyitrán, Wittigschlager (1856) Pancsován, Fischer (1857), Weidinger (1860) Pécssett, Lévai (1859) Rimaszombatban, Joerges (1850) Selmeczbányán, Schwarz (1817), Thiering (1818) Sopronban, Engel (1843) Szegeden, Klökner (1850) Székesfehérvárt, Seiler (1858) Szombathelyen, Polatsek (1840), Steger (1858), Tóth (1815) Temesvárt, Gansel (1817) Trencsénben, Hammerschmidt Verseczen, Krausz (1852) Veszprémben és Schön (1852) Zomborban.¹

A magyar könyvkereskedésről szól Jakob Wiesner *Der Ungarische Buchhandel* cz. dolgozata. A Bach-korszakban két könyvkereskedés vezet, a Heckenast-féle, mely 1873-ban a Franklin-társulatra ruházta át magyar kiadványainak jogát s az Emich Gusztáv-féle «nemzeti» könyvkereskedés, mely 1868-ban alakult át az Athenaeum r.-t.-gá. Amannak tevékenységét legjobban jellemzi, hogy 1873-ban nem kevesebb, mint 919 magyar mű kiadási jogát ruházhatta át a Franklin-társulatra, emennek érdemeit elsősorban Petőfi költeményeinek terjesztése, továbbá az Emich köré csoportosuló ifjabb írói gárda szóhoz juttatása teszik. Az 1857-ben megalakult Ráth Mór-féle könyvkereskedést kiadványainak előkelő nyomdai kiállítása s a szerzők, illusztrátorok gondos megválogatása dicséri. Ő adta ki Arany János, br. Eötvös, Vörösmarty, Shakespeare mintaszerű összes kiadásait s ő indította meg 1858-ban a *Budapesti Szemlét*. Áldozatkészre, irodalmi jelentőségre e czégekkel vetekszik az 1868-ban megalapított Aigner Lajos-féle könyvkereskedés, mely 29 éves fennállása első 15 esztendejében a hasznos kiadványok egész sorával — csak a *Nemzeti könyvtár, Magyar könyvesház* cz. vállalatait s a *Figyelő, Hazánk* cz. folyóiratait említjük — lépett a sorompóba. Külön helyet érdemel könyvkereskedelmünk történetében a Mehner Vilmos czég (1872), mely a kolportázs-kereske-

¹ E jegyzék korántsem teljes, mert összeállításánál elsősorban az egyesület kötelékébe tartozó üzletek vétettek figyelembe s jelenleg hazánk 903 czége közül csupán 52 tagja az egyesületnek.

dést alapította meg hazánkban, a mikor a ponyvairódalom sikerre okulva, megindította az illusztrált Petőfit, továbbá Vörösmarty, Tompa, Vas Gereben és Garai műveit, 30—40 krajezáros füzetekben. Inkább a tudományos irodalom terjesztésére fektetett súlyt az Eggenberger-féle könyvkereskedés, mely 1864 óta mintegy 150 jogtudományi, 16 orvostudományi s egész sor matematikai, nyelvészeti és természettudományi munkát adott közre.

A részletüzletet az Aufrecht és Goldschmidt cég 1885-ben alapította meg hazánkban. A kiadók eleinte idegenkedtek ettől az üzletágtól, de a tapasztalás csakhamar diadalmaskodott ez előítélet fölött. A Pallas-féle Nagy lexikon 1893-ban már egészen ezen az alapon indult meg és sikere teljesen megfelelt a várakozásnak. A 16 kötetes műből 28.000 példányt helyeztek el, vagyis közel félmillió kötetet 100 millió K értékben; e nagy számból alig 3—4 ezer példány fogyott el rendes könyváruosi uton. A Jókai műveinek 500 kor. jubileumi kiadásából 8000 példány kelt el, a mi 4 millió korona bruttó bevételt jelent. A Franklin-féle *Magyar remekírók*-ból 7000 példány, a *Magyar regényírók*-ból pedig 5000 példány kelt el, együttesen 3 millió kor. értékben s a Lampel-féle *Remekírók képes könyvtára cz.* 50 kötetes vállalatból az ékezzőlő ügynökök 18.000 példányt varrtak a jámbor magyar publikum nyakába, négy és fél millió korona értékben. A részletüzletek terén az Athenaeum cég is jelentős bevételekhez jutott. A Szilágyi-féle tizkötetes *Magyar nemzet történetéből* eddig 10.000 példányt adtak el 2,720.000 kor. értékben, a tizenkétkötetes *Műveltség könyvtára*-ból 15.000 példányt 5,320.000 kor. értékben s a Beöthy-féle *Képes irodalomtörténet*-ből 8000 példányt mintegy negyedmillió kor. értékben.

Persze e nagy összegek nem folynak be egyenesen a kiadók zsebébe, mert a részletüzlet igen magas árendeményt s 18—24 hónapos hitelt kíván meg. Ebből önként folyik, hogy ezen üzletág sikeres műveléséhez oly nagy tőke szükséges, a milyent csakis részvénytársaságok útján lehet összehozni. Innen van, hogy a kiadói tevékenység hova-tova három részvénytársaság monopoliumává válik. A Franklin-társulat, Athenaeum és Révai-testvérek mellett ma már alig egy-két magán-kiadó virágozik igazán, így a Singer és Wolfner, meg a Grill Károly cég. A kiadói üzlet ezen alakulása kulturális szempontból örvendetesnek épen nem mondható.

A nemzetiségek könyvkereskedői viszonyairól a következő czikkek szólnak: August Sermal, *Der ukrainische (ruthenische) Buchhandel in Österreich und Ungarn*; W. Krafft, *Der rumänische Buchhandel*; Mirko Breyer, *Der kroatische Buchhandel*; Konstantin Madrović, *Der serbische Buchhandel in Ungarn*.

Ezek szerint hazánkban a ruthén nyelvű könyveket egy ungvári könyvkereskedő közvetíti részben Galicziából, részben Oroszországból. Az oláh nyelvű könyvkereskedelem terén már élénkebb tevékenység folyik; az 1850-ben Nagyszebenben alapított érseki könyvnyomdának eddig 64 kiadványa van, javarészt egyházi és iskolai könyvek. A W. Krafft czég, melyet 1826-ban alapítottak, 1861 óta foglalkozik oláh könyvkereskedelemmel, sőt könyvkiadással is. E czég eddig 200 művet adott ki, köztük negyvenkettőt cyrill betűkkel. Kiadványai közül legfontosabb a háromkötetes *Enciclopedia română* és Barcianunak immár 4 kiadást ért német és oláh szótára. Brassóban az 1867-ben alapított H. Zeidner czég foglalkozik oláh könyvkiadással s eddig 59 művet — nagyrészt tankönyveket — bocsátott közre. Az 1880-ban alapított Librăria Ciurcu brassói czég különösen nagy tevékenységet fejt ki a könyvkiadás terén; eddigelé 296 oláh nyelvű művet adott ki, természetesen túlnyomó részben népies iratokat és tankönyveket. A gör. kath. oláhság szellemi táplálékáról főleg a balázsfalvi Librăria seminarului gondoskodik. Említést érdemel végül Todorán szamosujvári Tipografia Aurora-ja, mely 1881 óta áll fenn, könyvkiadással 1894 óta foglalkozik s napjainkig 117, jobbra népies munkát hozott forgalomba. A horvát könyvkereskedelem alapját Trattner Tamás vetette meg 1775-ben Zágrábban megnyitott fióküzletével. A mult század első felének legjelentősebb könyvkereskedése a zágrábi Suppan czég volt, melynek fénykora az 1835—1850. évekre esik. Jelenleg a Hartmann-féle, a Breyer-féle s a Klein-féle zágrábi üzletek érdemelnek említést. Eszéken a mult század legtekintélyesebb könyvkereskedő czége a Diwalt-család volt; jelenleg a J. Valentin czég vezet. A többi városok közül még Károlyváros és Varasd érdemel könyvkereskedelmi szempontból nagyobb figyelmet. Minde könyvkereskedők csak igen kis mértékben foglalkoznak könyvkiadással. A könyvkiadás zöme a zágrábi akadémiát s az 1842 óta fennálló Matica Hrvatska-t terheli, jeléül annak, hogy e tevékenység Horvát-Szlavon országban még mindig nem tartozik a legjövödelmezőbbek közé. A Matica kiadványainak példány száma gyakran a 12.000-et is meghaladja, a mi a tagok nagy száma mellett bizonyít. A szerb könyvkereskedést és könyvkiadást hazánkban 1848. előtt Kaulizi ujvidéki czég képviselte; az elnyomtatás korában dr. Medaković Danilo ugyancsak ujvidéki könyvesboltja állt vezető helyen. Jelenleg a Jovanović-testvérek pancsovai és a Popovits-testvérek ujvidéki czégek a legtekintélyesebbek. A Srpska Matica mellett e két czég foglalkozik leginkább szerb könyvek kiadásával.

Jacques Eisenstein cikke: *Der Antiquarbuchhandel in Österreich und Ungarn* csak keveset foglalkozik hazánkkal. 1848

előtt az egyetlen némi jelentőséggel bíró antikvár Ivanich volt Budapesten. 1847-ben alapította meg Steiner S. pozsonyi ódonkönyvkereskedését, mely még ma is fennáll s legrégebb ily czég az országban. Révai és Dobrowskynak a hatvanas években alapított antikváriumai ma már megszűntek. Jelenleg a magyar szent korona országai területén 74 ódonkönyvkereskedés áll fenn; ezek közül 47 Budapesten működik.

Heinrich Ranschburg dolgozata: *Über Bibliophilie in Oesterreich und Ungarn*, legalább a mi a magyar részt illeti, szerfölött hiányos és felületes. Így pl. kimaradtak, hogy csak néhány nevet említsek, gr. Batthyány Ignác, gr. Festetich György, Jankovich Miklós, Emich Gusztáv stb., s azokkal is, a kikről megemlékezik, néhány általános frázissal végez.

A jubileumi füzet második része egyes czégek történetéből áll. E részben — melynek némi reklám-íze van — a következő hazai czégekről esik szó: Bárd Ferencz és testvére Budapesten, Csáthy Ferencz Debreczenben, Jörges Ág. özv. és fia Selmezbányán, Kilián Frigyes utód. Budapesten, Krafft V. Nagyszébenben, Lampel R. (Wodianer F. és fiai) Budapesten, Stampfel Károly Pozsonyban.

Végül a füzet harmadik részében néhány, a könyvkereskedelemmel kapcsolatos más üzletág főképviselei kerülnek ismertetésre.

Dr. Gulyás Pál.

John Young és P. Henderson Aitken, *A catalogue of the manuscripts in the library of the Hunterian Museum in the university of Glasgow*. Glasgow. 1908. James Maclehose and Sons. 4-r. Czimkép, XIV, 566 l.

A Hunterian Museumot az 1783-ban elhalt dr. William Hunter hagyományozta a glasgowi egyetemnek, 8000 £ alapítvánnyal, melynek kamatai a gyűjtemény fenntartására s fejlesztésére szolgálnak. E gyűjtemény mintegy 600 kötetből álló kézirati részének katalógizálását John Young tanár kezdte meg, de 1902-ben bekövetkezett halála megakadályozta őt a munka befejezésében. A sajtó alá rendezés, végleges kiegészítés munkáját a *Young Memorial Committee* megbízásából P. Henderson Aitken vállalta magára. Ez a kéziratokat felállításuk sorrendjében foglalta jegyzékbe, még pedig külön a nyugati s külön a keleti kéziratokat. Minden egyes bibliográfiai cikkely négy részből áll. Az első adja a kodex leírását, méreteit, lapszámát, írásmodora s kötése rövid jellemzését. A második a kolláczióról szól. A harmadik a részletes tartalomjegyzéket tartalmazza. Míg a negyedikben megjegyzések czimén, vagy a tartalom történelmi vonatkozásait, vagy a provenienciájára vonatkozó bejegyzéseket, vagy

pedig a diszesebb inicziálékát s miniaturákat ismerteti. A szerzők és címek kettős jegyzéke — külön-külön az európai s keleti szerzőkről — zárja be a fényes kiállítású kötetet, melyet Young dr. arcképe is ékesít.

A jegyzék használhatóságát fokozná, ha a gyűjtemény darabjai nyelvek szerint s ezen belül századok szerint is csoportosítottak volna. Így az áttekintés épen nem könnyű. Σ.

Ed. Zarncke, Leipziger Bibliothekenführer. Leipzig. 1900. Johann Ambrosius Barth. 8-r. VIII, 198 l. Ára 3 M.

A lipcsei egyetem fennállása 500 éves fordulójának emlékére adta ki szerző ezt a csinos kiállítású kötetet, mely az anyag elrendezésében Schwenke és Hortschansky berlini könyvtárkalauzát vette mintául. A sort az általános közkönyvtárak nyitják meg, élükön a 125.000 kötetes városi könyvtárral. E csoportba tartozik még hét népkönyvtár egyenkint 3000—4000 kötettel s három nyilvános olvasóterem. A szaktudományi könyvtárak száma három; ide tartoznak a *Comenius-Stiftung* 146.240 kötetes pedagógiai középponti könyvtára s a méltán híres Peters-féle zenekönyvtár, mely 6357 kötet elméleti s 7280 kötet gyakorlati zeneművet, 2382 szöveggönyvet és 1427 arcképet tartalmaz. A főiskolai könyvtárak csoportjába 62 intézet tartozik. Ezek egy híján mind a jubiláló egyetem szolgálatában állanak. Legjelentékenyebb természetesen az egyetemi könyvtár, mely 550.000 kötet nyomtatványt, 545 drb 1481 előtti ösnyomtatványt és 6500 kötet kéziratot tartalmaz. A könyvtár jelentőségéhez megfelelően bő az az ismertetés, melyet szerző e könyvében kapunk. Ez ismertetés a személyzeti viszonyokra, a nyitvatartás idejére, a használat módjára, a könyvek beszerzésére s a katalógusokra vonatkozó adatokon kívül rövid történeti áttekintést is nyújt az intézet fejlődéséről. Az egyes karokon levő intézetek könyvtárai a következők oszlanak meg: a hittudományi karon van 8 könyvtár, a jogtudományin egy, az orvosin 18 s a bölcsészeten 32. — A tudományos intézetek könyvtárai csoportjába három intézet tartozik. Az iskolai könyvtárak száma 75; az egyháziaké 12; a hatóságiaké 6 s az egyesületieké 57. Végül 26 magánkönyvtár is föl van dolgozva. Ez utóbbiak közül Wülker tanár angol irodalmi és nyelvészeti szakkönyvtára érdemel különös említést. A könyvtárak betűrendes név- és tárgymutatói rekesztik be az érdekes kötetet. G—s.

Henri Hymans, *Catalogue des estampes d'ornement faisant partie des collections de la bibliothèque royale de Belgique*. Bruxelles. 1907. Henri Lamertin. 8-r. XIV, 491 l. 8 melléklet.

A belga kormány nagyszabású vállalatot indított meg ezzel a kötettel, mely tárgy szerint csoportosítva dolgozza fel a királyi

könyvtár metszetgyűjteményét s a nyomtatványi osztály idevágó darabjait. Ez az első kötet az iparművészetre vonatkozó műlapokat katalogizálja. A későbbiek az arczsképeket, a viseletet, a történeti képeket stb. fogják földolgozni.

Jelen kötet tárgyi csoportokra osztva nyújtja az anyagot s a tárgyi csoportokon belül stilusok szerint, nem pedig időrendben adja a rövid leírásokat. A szoros időrendet lehetetlenné tette az a tapasztalás, hogy a stilusok változása nem áll be hirtelen, hanem a régi s új irány hosszabb-rövidebb ideig küzd egymással s az újnak győzelme a régi felett a különböző helyeken különböző időpontban szokott beállani.

A katalógus beosztása a következő: I. Diszitó összképek. A) Extériőrök: 1. templomok, paloták, oszlopsorok, lépcsőházak stb.; 2. kapuzatok és arkádok; 3. diadalívek; 4. hidak; 5. fogadalmi és emlékművek; 6. színházi díszítés; 7. alkalmi díszítés; 8. kivilágítás és tűzijáték; 9. jelképes kocsik; 10. hajódíszítés; 11. gyászdíszítés; 12. vizipaloták, kutak; 13. vizesések, szökőkutak; 14. rusztikus díszítés; 15. barlangok, kerti házak, lugasok. B) Intériőrök: 1. egyházi épületek; 2. paloták; 3. dísz-, ünnepi és színházi termek; 4. magánlakások; 5. iskolák; 6. falusi intériőrök; 7. műtermek; 8. dolgozószobák; 9. könyvtárak; 10. konyhák; 11. vegyes (kórterem, gyógyszerár, kávéház stb.); 12. részletek (10 további alosztálylyal). II. építészeti elemek: A) kapuk, ajtók, ablakok stb. (8 alosztálylyal). B) Butorzat (22 alosztálylyal). C) Ötvösművészet (6 alosztálylyal s függelékül még 33 osztály, melyek az iparművészet minden más ágát felölelik). III. Jelvények és jelképek (4 alosztálylyal). A munkát a szerzők betűrendes jegyzéke zárja be. A szöveghez nyolcz hasonmásmelléklet van csatolva. A kötetnek nem csupán az iparművészet művelői vehetik jó hasznát, hanem a kulturhisztorikusok is, a kik műveik illusztrálásához megbízható útmutatót találnak e kiadványban. Σ.

J. G. Th. Graesse, *Orbis latinus oder Verzeichnis der wichtigsten lateinischen Orts- und Ländernamen*. 2. Auflage, mit besonderer Berücksichtigung der mittelalterlichen und neueren Latinität neu bearbeitet von **Friedrich Benedict**. Berlin, 1909. Richard Carl Schmidt u. Co. (ny. Leipzig, O. Brandstetter). 8, 348 l.

A könyv- és levéltári meghatározásoknál régóta bevált, szinte nélkülözhetetlen segédeszköz J. G. Th. Graesse e munkája, melynek első kiadása épen egy félszázad előtt: 1860-ban látott napvilágot. Jelen második átdolgozás tetemesen megbővítette az anyagot. Erről már a két kiadás külső egybevetése is tanuskodik. Az első kiadás 216 lapjával szemben áll itt 348 oldal s e

mellett a sorok száma is laponként négygyel bővült. Az anyag tényleges szaporodására jó világot vet Horzschansky megállapítása,¹ a mely szerint a *Li* kezdetű czimszók száma 77-ről 226-ra s a *Na* kezdetűeké 38-ról 73-ra emelkedett. Egyéb fontos eltérés a két kiadás között a német-latin rész elhagyása, a mit az átdolgozó Friedrich Benedict azzal okol meg, hogy «das Lateinschreiben hat in der Neuzeit selbst in den philologischen Kreisen so nachgelassen, dass es ziemlich auf dem Aussterben steht». Ebben igaza van, bár vannak esetek, pl. a latinnyelvű doktori oklevelek kiállításánál, a mikor a német-latin részre is szükség volna.

Igen kinosan lepett meg, hogy átdolgozó munkájában, a mely pedig alcíme szerint elsősorban «ein Supplement zu jedem lateinischen und *geographischen* Wörterbuch», nem veszi tekintetbe a geografozók ama nemzetközi megállapodását, mely szerint minden helység az illető állam hivatalos helységnávtárában megállapított névvel jelölendő. Míg nálunk már az iskolában rászoktatják a gyermekeket, hogy pl. Bécs helyett Wient írjanak és mondjanak, addig német szomszédainknál még a tudományos körök sem tartják tiszteletben saját megállapodásaikat s tovább is vigan elnémetesítik a magyarországi helységeket. Így tesz Benedict is, a ki szerint pl. *Tirna*, Timau St., Ungarn (Pressburg); *Solna*, Sillein Mfl. Ungarn (Trentschin), *Quinque basilicae* od *ecclesiae (ecclesiensis)*, *Serbium*, Fünfkirchen, St., Ungarn (Baranya), és így tovább. Elvértve a német elnevezés mellett zárjelben odateszi a magyar megfelelőjét is, pl. *Sabaria*, *Sarabia*, Steinamanger (Szombathely), St., Ungarn (Eisenburg), de mint a példa mutatja, a vármegyék német elnevezése mellett ilyenkor is rendületlenül kitart. Ily körülmények közt csak tollhibának minősíthetjük, hogy e példánál: *Bartpha*, Bartfa (Bartfeld), St., Ungarn (Saros), a német elnevezés magyarázza a magyart. Kívánatos volna, hogy ha majd egy újabb félszázad múlva ismét kiadják a jegyzéket, ez a tollhiba váljék rendszerré. *Gl.*

1 Zentralblatt für Bibliothekswesen, XXVI : 563.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Deutsche Literaturzeitung. XXI. évf. 2. szám. (1910. január 8.)
Fr. Meyer, Namen- und Sachregister zu dem Verzeichnis einer Heine-Bibliothek. — 5. szám (január 29.): M. Ettlinger, Literarischer Ratgeber für die Katholiken Deutschlands. VIII. — 6. szám (február 5.): *Library of Congress*. Report of the librarian of Congress. — 7. szám (február 12.): *Katalog* der deutschen Handschriften der k. k. öffentlichen und Universitätsbibliothek zu Prag. (Rudolf Wolkan.) — 9. szám (február 26.): M. Ihm, *Paleographia latina* (Hugo Rabe.) — 11. szám (márczius 12.): O. Mitius, *Fränkische Lederschnittbände des 15. Jahrhunderts*. (Gottfried Zedler.) — *Verzeichnis* der im grossen Lesesaale der kgl. Bibliothek zu Berlin aufgestellten Handbibliothek. 4. Ausg. — 13. szám (márczius 26.): F. Eichler, Die deutsche Bibel des Erasmus Strutter in der Universitätsbibliothek zu Graz. (Ferdinand Chors.)

La bibliofilia. XI. évfolyam, 10—11. szám (1910. január—február):
Giovanni Croconi, Pietro Martire Scardova. (Befejező közlemény.) — Medardo Morici, Di due *Frammenti storici* nocerini. — Luigi Zambra, *Manoscritti editi e inediti di Pietro Metastasio nella biblioteca del Museo Nazionale di Budapest*. — Lorenzo Rocco, *Giunte e correzioni al Sommervogel*. — Ignaz Schwarz, *Eine unbekannte Ausgabe der Pars II der Sermones medicinales von Nicolaus Falcutius. (1491.)* — G. Boffito, *Saggio di bibliografia Egiziana*. (Folytatólagos közlemény.) — A. Boinet, *Courrier de France*. — Luigi Zambra, *Corriere d'Ungheria*. — *Notes from England*. — Gardner Teall, *American notes*. — *Notizie*: Autografi inediti di Niccolo Paganini. Il vero nome Gutenberg. I primordi della stampa e i successi librari. Una scoperta preziosa per la storia d'Italia. Una grande raccolta di manoscritti arabi nella Biblioteca Ambrosiana. Un dono di Pascoli alla Biblioteca Comunale di Bologna. L'inchiostro di China. La coltivazione del papiro. Edizione monumentale della *Divina Commedia*. Esposizione di arte maomettana a Monaco, 1910. Tassa nell'imprestito di libri. Il terzo centenario della Biblioteca Ambrosiana. Lotteria di edizioni per bibliofili. La biblioteca del re di Svezia. Biblioteca vallone di Liegi. La pinacoteca del conte Adalberto Dzieduszicki. Esposizione di antichi libri cirillo-slavi a Moscovia. L'incremento delle biblioteche negli Stati Uniti d'America. — 12. szám (márczius): A. Sorbelli, Il tipografo della prima edizione del *Singularia dicta* di Francesco da Crema. — Leonardo Olschki, L'influenza della scrit-

tura e della stampa sulla civiltà secondo Herder, Rousseau e Lichtenberg. — G. Boffito, Saggio di bibliografia Egadiana. (Befejező közlemény.) — Leo S. Olschki, Livres inconnus des bibliographes. (Folytatólagos közlemény.) — Gardner Teall, American notes. — *i.* Pubblicazioni di carattere bibliografico e intorno alla storia dell' arte tipografica. — *Notizie*: Un epistolario interessante. Un' esposizione shakesperiana e dantesca. Il biglietto dell' ultimo viaggio del Papa Pio X. La storia di un manoscritto di Ibsen. Una scuola di paleografia a Roma. Un autografo di Leone Ostiense. Scoperta di un manoscritto di Goethe. I «doppioni» della Palatina di Roma. Société pour l'étude de la typographie du XVe siècle. Causa per l'inosservanza della legge per l'esportazione di iniconabili e manoscritti anteriori all' anno 1500. Un cospicuo dono alla provincia di Avellino. Manoscritto wagneriano. Una raccolta di libri legata al Comune di Milano.

La bibliographe moderne. XIII. *évfolyam*, 74—76. szám (1909. márczius—augusztus). Léon G. Pellissier, Un collaborateur de Montfaucon; lettres de l'archéologue Bon de Saint-Hilaire. (1722—1740.) — Réunion de l'Association des Archivistes français (juin 1909); compte rendu et communications. — F. Claudion, L'archiviste chef d'un service départemental. — Marcel Aubert, Les anciens Donats de la Bibliothèque nationale. — Joseph Cruvelier, La construction des dépôts d'archives. — *Chronique des archives*: Allemagne, Alsace-Lorraine. Autriche-Hongrie. Belgique. France. Grande Bretagne. Italie. — *Chronique des bibliothèques*: Autriche-Hongrie. Belgique. Espagne. France. Italie. Russie. Suisse. Turquie. — *Chronique bibliographique*: Publications de la Gutenberg-Gesellschaft. Album belge de diplomatique. Bibliographie tchèque. Bibliographie de l'historigraphie russe. Bibliographie philosophique. Bibliographie commerciale. Bibliographie des églises ardennaises. L'illustration de la «Flandria illustra» de Sanderus. La prise de Constantinople en 1453. Bibliographie musicale de Jeanne d'Arc. Les Bonaparte littérateurs. Un nouveau périodique bibliographique à Cuba. Histoire de l'imprimerie. — *Comptes rendus et livres nouveaux*: État sommaire des papiers de la période révolutionnaire conservés dans les Archives départementales: série L. II. (H. S.) R. Archivio di Stato in Siena: Inventario delle pergamene conservate nel Diplomatico dell' anno 736 all' anno 1250. (H. S.) Eduardo de Castro e Almeida, Bibliotheca national de Lisboa: Archivio de Marinha e Ultramar. I—II. (H. S.) Fr. M. Kircheisen, Bibliographie du temps de Napoléon. I. (H. S.) P. Horluc et G. Mariet, Bibliographie de la syntaxe du français. (H. S.) L. Suttina, Bibliografia delle opere a stampa intorno a Francesco Petrarca esistenti nella Bibliotheca Borsettiana di Trieste. (H. S.) G. Reymondin, Bibliographie méthodique des ouvrages en langue française parus de 1543 à 1908. sur la science des comptes. (H. S.) Lehmann, Franciscus Modius als Handschriftenforscher. (H. S.) C. Coudrec, Bibliothèque nationale: Album de portraits d'après des collections du département des manuscrits. (H. S.) L. Vallée, Bibliothèque nationale: Catalogue des plans de Paris stb. (H. S.) E. Maignien, Catalogue des livres et manuscrits du fonds dauphinois de la Bibliothèque Muni-

pale de Grenoble. (H. S.) Catalogue de la bibliothèque de l'«Utrecht». (H. S.) Fr. Pazdirek, Manuel universel de la littérature musicale. XV—XVII. (H. de C.) K. Haebler, Typenrepertorium der Wiegendrucke. II. (H. S.) H. Bohatta, Katalog der liturgischen Drucke des XV. u. XVI. Jahrhunderts in der herzogl. Parmaschen Bibliothek in Schwarzau am Steinberg. I. (H. S.)

Mitteilungen des Österr. Vereins für Bibliothekswesen. XIII. *évfolyam, 4. szám* (1910. február): An unsere Leser. — Franz *Reininger*. Die Wiegendrucke in der bibliotheca publica in Linz. — Eine *Rundfrage*. Mit Gutachten von Ermann—Bonn, Schnorr v. Carolsfeld—München, Berghoeffer—Frankfurt a M., Universitätsbibliothek—Lemberg, Hittmair—Innsbruck, Örtner-Klagenfurt. — *Vorschläge*, betreffend die Organisation und das Avancement der Beamten an Staatsbibliotheken Österreichs. — *Besprechungen*: Čeněk Zibrť. Bibliografie české historie. Díl. 4. (R. Wolkan.) *Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae universitatis Rheno-Traiectinae. II.* (G. Vielhaber.) Gutenberg-Gesellschaft. VIII. Jahresbericht. (Hübl.) *Allandó rovatok*: Aus österreichischen Bibliotheken. Vereins-Nachrichten. Personal-Nachrichten. Vermischte Nachrichten.

The library journal. XXXV. kötet, 1. szám (1910. január): Charles E. *Rush*, Practical problems in reorganization work. — Louis Round *Wilson*, The public library as an educator. — Beatrice E. *Carr*, Some aspects of a financial library. — Herbert O. *Brigham*, Cooperation between special libraries. — John Adams *Lowe*, Permanent book marking. — *Library* association year-book. — *International* congress of archivists and librarians, 1910. — *Fifteenth* conference of german philologists and educators in Graz. — *Tenth* meeting of German librarians. — *Irish* library association. — Helen E. *Haines*, California new library law. — *Italian* federation of public libraries. — Chalmers *Hedley*, Executive officers of the american library association. — *Report* of the librarian of Congress. — *An* A. S. A. magazine exchange. — *Brooklyn* (N.-Y.) public library neighborhood exhibit. — *Periodical* clearing house and anti-trust law. — *Libraries* in russian universities. — *Carnegie* library gifts, 1909. — *Reviews*: Catalogue of the Allen A. Brown collection of music. I. 1—3. (E. M. J.) Henry Guppy and Guthrie Vine, et classified catalogue of the works on architecture and the allied arts in the principal libraries of Manchester and Salford. (Theodore W. Koch.) — *2. szám* (február): Arthur A. *Brooks*, What I expect of an index. — Florence May *Hopkins*, The place of the library in high school education. — Julia *Peitee*, Book marking with tools. — John Cotton *Dana*, Insurance libraries. — Leon M. *Solis-Cohen*, Brooklyn public library: neighborhood exhibit and reports. — F. W. Preservation of manuscripts. — The *desinfection* of books. — *Brussels* international congress. — *California's* new library law. — *Southern* educational association, department of libraries. — *Special* libraries association. — F. W. Ninth conference of swiss librarians. — *College* and university librarians' meeting. — *Atlantic* city meeting. — *New England* college librarians. — League of library commissions meeting. *Reviews*: Philobiblos, The old librarian's almanack. (Helen

E. Hains.) 3. szám (márczius): *Symposium* on cöordination or affiliation of libraries. — June Richardson *Donnelly*, The librarian school and the library. — Horace Howard *Furness*, Jr. Shakespearean editors past and present. — *Bi-state* library meeting at Atlantic City, March 4—5, 1910. — *New* national library of Brazil, Rio de Janeiro. — Walter K. *Jewett*, The treatment of reserved books. — W. R. *Eastman*, Summary of library legislation for 1909. — *Ontario* library association. — F. K. W. *Drury*, On protecting pamphlets. — F. W. German subject catalogs. — E. W. *Gaillard*, National education association. — I. D. Danish library meeting. — *Library* association meeting at Exeter, England. — *International* conference of librarians at Brussels, august 28—31, 1910. — Resolutions on subscriptions to periodicals. — *Reviews*: James Lachlan Galbraith, The curator of Glasgow University Library. (Theodore W. Koch.) Montagne Rhodes James. A descriptive catalogue in the College library of Magdalene College and in the Corpus Christi College, Cambridge. (Max Radin.) Katalog der Musikbibliothek des Herrn J. A. Weckerlin. (E. M. Jenks.) Eugène Morel, Bibliothèques. (Malcolm G. Wyer.) Philipp Lee Phillips. A list of geographical atlases in the Library of Congress. (Frederick C. Hicks.) — *Állandó rovatok*: Editorials. — State library associations. — State library commissions. — Library clubs. — Library schools and training classes. Library economy and history. — Gifts and bequest. — Librarians. — Libraries. — Cataloging and classification. — Bibliography. — Notes and queries. — Library calendar.

Zeitschrift für Bücherfreunde. *Új folyam, I. évfolyam. 10. szám* (1910. január): Walter *Gräff*, Älteste deutsche Farbenholzschnitte. — Heinrich *Pudor*, Fünfundzwanzig Jahre Buchgewerbe. — Alfons Fedor *Cohn*, Ludwig Tiecks Reise nach London und Paris im Jahre 1817. — Ernest *Arnold*, Ein Räuber als Verfasser eines Sprachlehrbuchs. — *11. szám* (február): Otto v. *Schleinitz*, George Belcher und die englisch-humoristische Illustration. — Rudolf *Krauss*, Die Druckerei der Hohen Karlsschule. — Ernst *Schulz-Besser*, Deutsche Dichtungen ohne den Buchstaben R. — Maximilian *Kohn*, Schicksale eines Buches auf der Leipziger Buchhändlerbörse. — Adolf *Kohut*, Eine anonyme Schrift Heinrich Aberens gegen die Gräfin Ida Hahn-Hahn. — Fr. J. Kleemeier, Rahmen deutscher Buchtitel des XVI. Jahrhunderts. — Paul *Wertheim*, Die Schriftproben der Giessereien. — Rudolf *Koch*, Handschriftlich hergestellte Bücher. — *12. szám* (márczius): Otto Julius *Bierbaum*, Die notwendigsten Bibliophilen. — Eduard Otto, Dr. Marcus zum Lamm und sein Thesaurus Picturarum. — Jean *Loubier*, Künstlerische Bucheinbände von Paul Arndt-Berlin. — J. *Esler*, Roger Payne, der Vater der englischen Buchbinderei. Übersetzt von M. *Drahm*. — Otto *Eggeling*, Im Heim der Fürsten, Grafen und Ritter.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. *XXVII. évfolyam, 1. és 2. szám* (1910. január—február): I. *Franke*, Die Bibliotheken der preussischen Ministerien und der obersten Reichsämter. — Alfred *Schulze*, «Der Bibliothekar und sein Beruf.» — Carlo *Volpati*, Per la storia e il prestito di codici della Marciana nel sec. XVI. — P. *Schwenke*, Neue Denkmäler des ältesten

Buchdrucks in der Berliner Königlichen Bibliothek. — *Literaturberichte und Anzeigen*: Otto Günther, Die Wiegendrucke der Leipziger Sammlungen und der Herzoglichen Bibliothek in Altenburg. (Voulliéme.) A. Seraphim, Handschriften-Katalog der Stadtbibliothek Königsberg i. Pr. (M. Perlbach.) Wilhelm Haas, Katalog der Handbibliotheken und des Lesesaales der k. k. Universitätsbibliothek in Wien. 2. Ausgabe. (Grienberger.) — 3. szám (márczius): Martin Spahn, Über die systematische Sammlung der deutschen Zeitungen. — Ch. W. Berghoeffer, Die Ausbildung der Anwärterinnen bei der freiherrlich Carl v. Rothschildschen Bibliothek. — Karl Pretzsch, Zur Vereinfachung des Akzessionsdienstes. *Literaturberichte und Anzeigen*: Neuere Litteratur über den Bucheinband. (Jean Loubier.) I. Marx, Trevirensia. (M. Perlbach.) — *Allandó rovatok*: Kleine Mitteilungen. Umschau und neue Nachrichten. Neue Bücher und Aufsätze zum Bibliotheks- und Buchwesen. Antiquariatskataloge. Personalnachrichten.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Id. Szinnyei József ünneplése. A Magyar Nemzeti Múzeum tisztviselői kara abból az alkalomból, hogy id. Szinnyei József teljes szellemi frissességben töltötte be életének nyolczvanadik esztendejét, márczius hó 18-án testületileg üdvözölte a kar nesztorát. Legelőször Szalay Imre miniszteri tanácsos, a Nemzeti Múzeum igazgatója intézett az ünnepelthez meleg hangú beszédet, majd fölolvasta gr. Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter, Molnár Viktor államtitkár és Szász Károly miniszteri osztálytanácsos üdvözlő iratait. Ezután Fraknói Vilmos orsz. főfelügyelő emelkedett szólásra és a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa és Főfelügyelősége nevében köszöntötte Szinnyeit, a ki az orsz. tanácsnak megalapítása óta buzgó tagja. Végül Fejérfpataky László udvari tanácsos, az országos Széchényi-könyvtár nevében tartott személyes visszaemlékezésekkel átszótt, meleg szeretettől áthatott szavakat Szinnyei Józsefhez, a kinek nevéhez fűződik a hírlapkönyvtár létesítésének érdeme. Szinnyei meghatott szavakkal mondott köszönetet ez ünneplésért és ezzel a családias jellegű ünnep véget ért. — Midőn ez ünnepélyről beszámolunk, megragadjuk az alkalmat, hogy id. Szinnyei Józsefet a szerkesztőség nevében is üdvözöljük, kérve a Mindenhatót, hogy a könyvészet terén is korszakos munkásságát még számos éven át folytathassa tudományos életünk javára.

Könyvtárhasználati illetékek Poroszországban. A könyvbeszerzések fedezésére szolgáló állami javadalom mindinkább érezhető elégtelensége egy oly ujításra kényszerítette a porosz tudományos, jelesül a berlini királyi könyvtár s az egyetemi könyvtárak vezetőségét, mely e hiányt előreláthatólag orvosolni fogja, csakhogy a használó közönség rovására. Mint a «Zentralblatt für Bibliothekswesen» írja (XXVII. évf., 80—81. l.), a jövő üzleti évtől kezdődőleg az említett könyvtárak mindegyikében a házi kikölcsönzésre jogosító jegyért félévenkint 2.50 M. illeték fizetendő. A nem poroszországi könyvtárak egy-egy kötet kikölcsönzéseért 10 pfenniget tartoznak fizetni, a minek fejében a csomagolási díj elesik. Az egyetemi hallgatókra a könyvtár használati illetékét a tandíjjal együtt röjják ki, tekintet nélkül arra, vajjon a hallgatónak élni kíván-e a kikölcsönzés jogával, vagy sem. Minthogy a berlini egyetem hallgatói a királyi könyvtárt külön illeték fizetése nélkül vehetik igénybe, a quaesturához könyvtárilleték czímen befolyó összeg egyharmada a királyi könyvtárt illeti meg. A királyi könyvtár ez illetékből évi 40.000 márka jövedelemre számít. A porosz egyetemi könyvtárak ez új jövedelmi forrásának évi hozadékát 120.000 márkában irányoz-

ták elő. Az új rendelkezés kétséggkívül gyökeresen segít a könyvtárak beszerzési fedezetének elégtelenségén, de másrészt nem tagadható, hogy a könyvtárügy liberális fejlődésével szemben határozott visszaesés. Σ

Nemzetközi könyvészeti kongresszus Bruxellesben. 1910. augusztus 25—27. napjain — az augusztus 29—31-re kitűzött levéltárnoki és könyvtárosi kongresszust megelőzőleg — tartják meg a nemzetközi bibliografiai kongresszust. Az előzetes napirend a következő:

1. *Etat actuel de l'organisation de la Bibliographie et de la Documentation: Rapports des délégués des divers organismes particuliers nationaux et internationaux concernant leur organisation, leurs méthodes, leurs travaux; rapport général.*

2. *L'Union internationale pour la Documentation: Examen du projet d'Union entre les Etats préparé par la Conférence de 1908 et relatif à la Bibliographie, aux échanges internationaux et au prêt des ouvrages; moyens à mettre en oeuvre en vue de réaliser l'Union. (Discussions, observations, additions et amendements présentés par les associations et les organismes intéressés).*

3. *Coopération et coordination des travaux et des services: Nécessité et moyens de développer les libres ententes en matière de Bibliographie et de Documentation; domaines où elle est immédiatement réalisable; présentation et étude de projets particuliers.*

4. *Méthodes internationales:*

a) *Règles catalographiques.* — Code unique de règles pour la rédaction des notices bibliographiques et celle des fiches de catalogues; possibilité d'adapter à cette destination le code arrêté en 1908 par l'American Library Association et la Library Association of the United Kingdom; desiderata des Bibliothèques du continent et desiderata des organismes bibliographiques.

b) *Classification.* — Table unique de classification des matières; moyens d'étendre l'emploi des Tables de la classification décimale telles qu'elles ont été développées par l'Institut International de Bibliographie pour en faire une classification universelle et internationale; moyens d'établir les concordances entre cette table et les principales classifications particulières actuellement en vigueur.

A résztvevőknek a kongresszus titkárnál (Bruxelles, 1, rue du Musée) kell előzetesen jelentkezniök 10 frank illeték lefizetése mellett. A Magyar Nemzeti Múzeum e kongresszusra nem küld képviselőt.

Adalékok a kassai könyvmásolók, könyvkereskedők és könyvnyomtatók történetéhez. Vagyonos polgársága s az itt korán megtelepedett domonkos- és ferenczrendű szerzetesek révén Kassa városa már a XIV-ik század közepén vezérszerepre jutott szellemi téren is; a városi iskoláról az 1394. évben emlékeznek meg a jegyzőkönyvek.

A könyv másolása két szerzet kolostorában virágzott s a kassai domonkosok a theológiának is szorgalmas munkásai voltak. Regensberger Leonardus, 1468-ban a budai renház superiorja s a következő évben a

kassai kolostor tagja, egyházi beszédeit ismerjük;¹ ez évből való Craus Márton «de Cassovia» codexe.² Dániel szerzetes 1479-ben írt munkája is korunkra maradt.³

Kassa városa jegyzőkönyve az 1398. évben említi János *scriptort*, a ki 1399-ben a város jegyzője lett. A jegyzőkönyv így szól: «Considerandum est, quod in anno MCCCLXXXIX honesto viro Petro de Tirnavia officio notariatus resignato, Stoyanus index et iurati civitatis Cascha idem officium Johanni in artibus bacalareo, ut fideli scribae, unanimiter vendicarent in festo sancti Arnolpli episcopi eorum concordii et maturo concilio praevalentem».

A város Stadtpuchjában az 1465. évben *Janusch dyak* nevével találkozunk, a ki valószínűen egy a domonkosok 1476. évbéli miniatorával. A szerzet könyvtárában őrzött codexe colophonjában olvasható a *Janusch Dyack* neve, egy előző lapon pedig F(rater) J(ohannes) C(assoviensis) betűkkel örökítette meg magát.⁴

Világi miniatorok működéséről szól az 1492. évi jegyzőkönyv: «Vorbot Niclos moler. Am tag sancti Jacobi hat er verboten ein meszbuch zu Urban moler.»

1514-ben Harreweyl Gergely *scriptor* nyert polgárjogot.

Az 1493. évvel a könyvkereskedelem is helyet nyert a városban s az első ismert kassai könyvkereskedő *Reh Henrik*, a kit mint *puchfürert* említenek a jegyzőkönyvek. A könyvkereskedő tilalmat tett Prewsz János javaira és könyveire, melyeket ez Steyner Mihály ötvösnél zálogba vetett s ettől Antal ötvös kezére kerültek. A tanács még ez évben engedélyt adott Haller Jánosnak, hogy ugyanezeket a könyveket Mihály ötvöstől magához vehesse. Prewsz János adósságát az 1495. év husvét hetében Seydel István, Kassa város jegyzője megfizette, valószínűen magához váltván a könyveket.⁵

Az 1524. évben István szobráncai pap három arany forint erejéig tett tilalmat a Kassán időző *András* krakkai könyvkereskedőre talán a megrendelt s nem szállított könyvek miatt.⁶

¹ Magyar Könyvszemle 1901. évf. 35. l. ² U. o. 37. l. ³ U. o. 47. l.

⁴ Művészet. 1904. évf. 197. l.

⁵ 1493. Vorbot Henrich Reh alias *puchfürers*. Am Sunnobent vor Trinitatis hat er eyn verbot geton off dy gutter und *pucher*, nemlich dy etwen Hanns Prewsz zum Michel goltschmit eyngelegt hot; dy itzund Anthonius goltschmit in seyn gewalt genommen hat etc. bas zum rechten. Cum scitu et auctoritate domini iudicis Swarcz iudicis etc. A margón: Hos persolvit omnes Stephanus Seydel notarius, prout ipse Michel Steyner (t. i. az ötvösmester) coram domino Leonhardo Schmyth, tunc consule cognovit, Intra pascalia festa anno etc. (14)95.

1493. Feria tertia ante Barbarae. Den Hanns Haller ist zugesagt, das er dy *pucher* zu Michel goltschmit entphoen mag. Auch seynt diselben *pucher* der vorbots, das Heynrich *puchfürer* dorauf getan hat etc.

⁶ 1524. Arestum Stephani Clerici. Stephanus Clericus de Zabranec ipso die conceptionis beatissimae Mariae virginis arestavit quaedam Andream *bibliopotam*

Első ízben Márton segédje Ambrus tesz tilalmat György deáknak Sibenburger Jánosnál levő pénzére. Ugyancsak Ambrus 41 frt 25 denár erejéig Kristóf kassai ötvösre, a ki Márton egyik rozsnói vevőjeért jótállt.¹

1546-ban a kassai domonkosok predikátora tett tilalmat 7 és 1/2 frt erejéig Szabó Márton könyveire; azonban egy személy-e Márton könyvkereskedővel, nem tudjuk meg.²

Az 1547—1563. évek közt Guttler Gáspár eperjesi könyvkereskedő sűrű üzleti összeköttetésben van Kassával. Már az 1547. évben tilalmat tesz kassai adósára; 1563-ban pedig Panka Péterre; az 1561. évben Gyulafehérvárott fogságba vetik s ez év augusztus hó 16-án maga János Zsigmond fejedelem tudatja Eperjes városával, hogy a fogoly kiszabadulása érdekében intézkedni fog.³

A reformáció iratainak a könyvkereskedők buzgó terjesztői voltak. Cromer Lénárd, Kassa város jegyzőjének Bécsben 1560. január hó 5-én kelt leveléből értesülünk erről, a ki tudatja a városi tanácssal, hogy a besztérczébányai könyvkereskedő könyveit lefoglalták.⁴

Az 1581. évben Gallen János könyvkereskedő nyert kassai polgárjogot. 1583-ban történt halálakor könyvraktárát összeírják. A levéltárból az is kitűnik, hogy Gallen a könyvkötő mesterséget is űzte.⁵

cracoviensem sum omnibus rebus et bonis ratione trium florenorum auri puri usque ad examen iuris hora 4-ta cum scitu d. iudicis.

¹ 1535. Verbot des Ambrosi Martini buchpinder. Ambrosius des Martini buchpinders Knecht hat ein vorbot gethon auf das geldt des Jorg diacks pay dem herrn Hannes Sibenburger pis zum rechten uctum feria 3-a ante Anthoni hora 3-a cum scitu domini iudicis. 1535. Ambrosius des Martini buchfirer diener hat mit recht erlangt off Cristof goltschmid fl. 41. den. 25., welches er ym schuldig ist, das er von eynem vom Roszenaw ist pierg (= bürge) worden, yn 14 tagen czu czalen. Actum mitwochen vor Jorgy yn domo domini iudicis.

² Praedicator claustris beatae Mariae arrestavit libros Martini Zabo usque ad fl. 71/2 in festo Martini 1546.

³ 1547. Gaspar bibliopola de Eperyes arestat sat. — 1563. Feria quinta ante Georgii. Fuit Caspar Guttler bibliopole Eperiensis coram senatu et protestatus est contra Petrum Pancka. Kassav. levéltára 2429. sz. a. Eperjes város lvt., lajstromozatlan.

⁴ «Tyrnaviae Olahus civium aedes lustrari curavit et ipsi libros de sacra scriptura sibi suspectos ademit. Bibliopolae Novizoliensis primum omnes libri arestati et obsigillati fuerant, paulo post Caspar Pechy eo missus fuerat iussu imperatoris, ut vinctum eundem bibliopolam Viennam adduceret, sed ille priorum studio praemonitus, cavit sibi loco et Pechy rebus infectis rediit. Maximilianus omnino Caesaris gravi mandato cogitur suum concionatorem Phauserum dimittere. Et iam hinc abiit, fertur tamen adhuc in Nova Civitate esse. Dominus Deus servet suam ecclesiam contra tantos diaboli furores. Nam dubium non est, quin Olahus aliquid quoque sit machinaturus adversus nostram ecclesiam sat. Kassa v. lvt. 2249/125. sz. a.

⁵ Magyar Könyvszemle. 1895. évf. 310. l.

Az 1535. évben *Márton* kassai könyvkereskedőről van szó; a jegyző-könyvek reá vonatkozó pontjából kitűnik, hogy egyúttal könyvkötő is volt.

Kassán a bártfai *Fischer János* az 1610. évben állítja föl a könyvsajtót a város pénzbeli segítségével.

Az 1614. év június hó 19-én ismét segítségért fordul a városi tanácshoz: «Könyvkötő kér valami 200 frt subsidiumot. *Deliberatum*: Nincsen pénze az városnak; az debreczenit — t. i. könyvnyomtatót — kell hívni, lám ajánlotta magát».

Schulcz veje, Szigyártó Sebestyén 1652. december hó 5-én «suplikál az typographiához tartozó eszközökért való restantiának megfizetésére. *Delib.*: Megadják, legyen várakozásban». A sajtót ugyanis *Schulcz* örökösitől a város magához váltotta.

A város kezéről *Gevers Bálint*, majd ennek halála után *Severini Márk* könyvnyomtatóéra került: «1658. Die 14 Decembris, Marcus Severini typographus az nemes tanácsnak 1658¹ esztendőbeli calendariumokat praesentálván, supplicált alázatosan ezen, minthogy az első mostani terminusra az nemes város adósságát le nem teheti, lenne az nemes tanács valami kevés várakozással. *Delib.*: Az calendariumokért az nemes tanács offerált talleros 4. Az adósságért is léssen egy kevés várakozással, de mindazonáltal maga is serénykedjék megfizetni».

A könyvkötő mesterek panaszára a városi tanács a jezsuita collegium nyomdájának vezetőjét, *Klein Jánost* az 1693. évben eltiltja a könyvkötőmunka elvállalásától: «1693. ápril. 16. Rott Pál válasza: a nemes magistratus kész imponálni *Klein Jánosnak*, hogy professiója mellett maradjon és compactor legényt ne tartson és váltó munkát, compactoriához valót többé ne fogadjon».

A dolog magyarázatául meg kell említenünk, hogy nálunk ekkor alakulnak meg a könyvkötőcéhek, míg addig a könyvnyomtatók és könyvkereskedők szolgálatában állottak.

Kemény Lajos.

Wagner Richard, mint bibliofil. Heinrich Schmidt és Ulrich Hartmann *Richard Wagner in Bayreuth* című kiadványukban közlik a nagy zeneszerző könyvkötőjének, Christian Senfftnak visszaemlékezéseit is, a melyekből kiderül, hogy Wagner nagy súlyt helyezett könyvtára külső megjelenésére. Senfft 1872-ben lépett összeköttetésbe a zeneköltővel, a ki első kísérletül összegyűjtött iratai ép akkor megjelent V. kötetéből bizott reá 6 példányt, melyeket dúsan aranyozott, vörösszinű egész szattyánkötéssel kellett ellátnia. A próbamunka a mester teljes meglegedésére ütött ki s ezentúl Senfft volt Wagner kizárólagos könyvkötője. Eleinte persze sok fejtörést okozott a mester kielégítése: a szinek összeválogatása gyakran nem volt inyére s ilyenkor egyszerűen visszavetette a már kész kötéseket. Később elég volt egy-két szó útmutatás gyanánt, sőt néha a könyvkötő saját ötletei is elismerésre találtak. A kötések közt volt nem egy olyan is, mely 40, 50, 60 márkába s még ennél is többbe került. Különösen díszesek

¹ Helyesen 1659!

voltak a fejedelmi s egyéb méltóságoknak ajándékol szánt kötetek. A folyóiratokat Wagner egyöntetűen köttette be s e végből régi triebtscheni könyvkötőjétől vásárolta meg a kellő anyagkészletet. Wagner a könyvkötőt szinte naponkint fölkereste műhelyében s jaj volt neki, ha nem az ő könyvei mellett találta. Rendeléseik főleg 1874. óta nőttek meg, a mikor 100—200 kötetenként adta ki Senfftnak a bekötendő anyagot. Zeneművek, könyvek, folyóiratok mellett Senfft sok mappát is készített Wagner részére, mely értékes kép- és metszetgyűjteménye befogadására szolgált. Senfft műhelyét Wagner tisztelői is elhalmozták megrendeléseikkel s Európa minden tájáról érkeztek hozzá kötetek, azzal az utasítással, hogy teljesen a Wagner modorában készítenők el kötésük s így elmondhatjuk, Wagner nemcsak a modern zenedráma, de a könyvkötés terén is iskolát csinált.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1910. január—április hónapokban.

Az egy csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két csillaggal jelöltek megszűntek.

Főváros.

Braun Sándor
VIII., Rökk Szilárd-u. 9.
*Goldberger Ignác
II., Corvin-tér 1.
Goldberger Ignác
VI., Liszt Ferencz-tér 18.

Lónyai Nándor és Schwarz Béla
VII., Dohány-u. 31.
**Löbl Dávid és fia
VI., Andrassy-út 19.
Steiner Zsigmond és Vida Károly.
(Üzlety. Steiner Zsigmond)
VII., Óvoda-utca 29.

Vidék.

Arad.
*Corvin könyvnyomdai műintézet.
(Tul. Lányi Izsó.)

Nagyszeben.
**Haiser m.-féle ny.
*Haiser György.

Brassó.
**Brassói Lapok.
(Tul. Trattner H. és társai.)
*Brassói Lapok.
(Tul. Grünfeld Vilmos.)

Nyirbátor.
Fohn Adolf.

Sopron.
**Breiner S. Lipót.

Eger.
**Lőw Béla.
*Dobó István nyomda r.-t.

Szatmárnémeti.
*Északkeleti könyvnyomda.

Győr.
«Összetartás» katolikus újság s
könyvterjesztő vállalat
Csizmadia László s társa.

Zircz.
**Szigethy Ákos.
**Zirczvidéki nyomda.
*Zirczvidéki nyomda.
(Tul. Szigethy Ákos.)